

Concurrentievermogen van België

Uitdagingen en groeipistes

Henri Bogaert en Chantal Kegels

November 2012

Concurrentievermogen van België

Uitdagingen en groeipistes

Henri Bogaert en Chantal Kegels

November 2012

**Federaal
Planbureau**

Economische analyses en vooruitzichten

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

tel.: +32-2-5077311

fax: +32-2-5077373

e-mail: contact@plan.be

<http://www.plan.be>

Voorwoord

Het Federaal Planbureau heeft in mei 2012 een tussentijds rapport over het concurrentievermogen van België opgesteld als antwoord op een verzoek van de Eerste Minister in het kader van de eerste fase van de opmaak van het relanceplan. Dit rapport maakte de balans op van het concurrentievermogen van België en informeerde de regering over de situatie van België ten opzichte van de drie buurlanden. De analyses werden voortgezet om de determinanten van het concurrentievermogen te achterhalen en bijgevolg ook de belangrijkste toekomstige uitdagingen om het concurrentievermogen te verbeteren. De huidige publicatie, die op 26 oktober 2012 werd afgerond, geeft een overzicht van die analyses. Ze werd meegedeeld aan de Eerste Minister en de minister van Economie als technische ondersteuning voor de tweede fase van het relanceplan in het kader van de opmaak van de begroting 2013.

Inhoudstafel

Synthese.....	1
1. Inleiding	5
2. Bevindingen.....	6
2.1. De uitvoerprestaties verslechteren...	6
2.2. Niet enkel om structurele redenen, maar ook...	11
2.3. Deels als gevolg van de loonstijging...	14
2.4. Deels als gevolg van de zwakke productiviteitsgroei...	17
2.5. Veroorzaakt door een duidelijke vertraging van de totale factorproductiviteit	19
2.6. De evolutie van de goederen- en dienstenprijzen heeft ook bijgedragen tot de ontsporing van het concurrentievermogen	24
2.7. De subsidies hebben de winstmarges van de Belgische ondernemingen verbeterd	26
2.8. De niet-kostencompetitiviteit is onvoldoende verbeterd	28
3. Het te voeren beleid	31
3.1. Europees kader en beleid	31
3.2. Het begrotingskader	39
3.3. De hervorming van de arbeidsmarkt	40
3.3.1. Correctie van het geobserveerde verschil in loonkosten	40
3.3.2. Wijzigingen van de loonoverlegmechanismen om toekomstige ontsporingen te voorkomen	45
3.4. De structurele hervormingen	47
3.4.1. De innovatiestrategie	48
3.4.2. Het menselijk kapitaal	49
3.4.3. De hervorming van de markten	51
4. Conclusie	55
Bibliografie.....	58
Bijlagen	61
Bijlage 1 <i>"Socialezekerheidsbijdrageverminderingen en herfinancieringsmaatregelen: gezamenlijk rapport FPB-NBB"</i> : conclusies (uittreksels)	61
Bijlage 2 Overheidsmaatregelen ten gunste van de ondernemingen in 2010	66
Bijlage 3 De analyses van de microgegevens	67

Lijst van tabellen

Tabel 1	Aandeel van de Belgische uitvoer van goederen, diensten en goederen en diensten in de totale mondiale uitvoer en in waarde.....	7
Tabel 2	Voorbeelden van elasticiteiten van de uitvoer van goederen en diensten tegen relatieve prijzen volgens verschillende modellen.....	8
Tabel 3	Constant Market Share Analysis van het uitvoermarktaandeel in de wereldhandel zonder grondstoffen en energieproducten van België van 1999 tot 2008.....	8
Tabel 4	Aandeel van de Belgische uitvoer buiten de EU27 in de totale Belgische uitvoer.....	8
Tabel 5	Aandeel van de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid en van de Belgische marktdiensten in de EU15 in termen van toegevoegde waarde in volume, 1970 en 2005, en gemiddelde jaarlijkse groei van de Europese toegevoegde waarde tussen 1970 en 2005.....	10
Tabel 6	Vergelijking van de nominale loonkosten per eenheid product - Volledige economie.....	11
Tabel 7	Opsplitsing van de groei van de loonkosten per eenheid product volgens de EUKLEMS-gegevens - 1996-2007.....	12
Tabel 8	Gecumuleerde evolutie van de loonkosten per eenheid product, volledige economie volgens de AMECO-gegevens - 2007-2011.....	13
Tabel 9	Voorziene en gerealiseerde loonnorm in de privésector - Concept van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, november 2011.....	16
Tabel 10	Opsplitsing van de groei van de arbeidsproductiviteit - 1996-2007.....	19
Tabel 11	Gecumuleerde evolutie van de consumptieprijzen in België en in de drie buurlanden.....	25
Tabel 12	Aandeel van de O&O-uitgaven van ondernemingen onder buitenlandse controle volgens bedrijfstak, 2007 en 2009.....	29
Tabel 13	Evolutie van het bbp en de loonkosten per eenheid product 1999-2010 en macro-economische evenwichten in 2010.....	32
Tabel 14	Deadlines voor het terugbrengen van het overheidstekort onder 3% van het bbp.....	33
Tabel 15	De zeven aanbevelingen voor België van de Raad van de Europese Unie in 2012.....	36

Lijst van figuren

Figuur 1	Opsplitsing van het saldo van de lopende verrichtingen.....	6
Figuur 2	Uitvoermarktaandelen van goederen en diensten van België ten opzichte van de potentiële markten.....	7
Figuur 3	Nominale loonkosten per eenheid product volgens de indicator van de Macroeconomic Imbalance Procedure.....	11
Figuur 4	Evolutie van de kostencompetitiviteit van arbeid: reële effectieve wisselkoers gebaseerd op de loonkosten per eenheid product.....	13

Figuur 5	Relatieve evolutie van de groei van de uurloonkosten - België over het gemiddelde van de drie buurlanden.....	14
Figuur 6	Gecumuleerde relatieve evolutie van de uurproductiviteit in België ten opzichte van het gemiddelde van de drie buurlanden - Markteconomie	17
Figuur 7	Arbeidsproductiviteit per gewerkt uur - 2011	18
Figuur 8	Evolutie van de netto kapitaalgoederenvoorraad tegen constante prijzen (basisjaar 2000) van de netwerkindustrieën	22
Figuur 9	Evolutie van de openbare transportinfrastructuur (zonder NMBS) - netto kapitaalgoederenvoorraad tegen constante prijzen	24
Figuur 10	Winstmarge en investeringsquote van de niet-financiële ondernemingen	27
Figuur 11	Winstmarge van de niet-financiële ondernemingen en van de zelfstandigen, België, eurozone, Frankrijk en Nederland	28

Synthese

De loonstijging en de sterke prestaties in termen van werkgelegenheid die gepaard gingen met een zwakke productiviteitsgroei hebben de binnenlandse vraag ondersteund, wat een positief gegeven is tegen de achtergrond van de economische crisis die de Europese economieën sinds 2008 doormaken. Hebben die ontwikkelingen zich echter voorgedaan ten koste van een verslechtering van de marktaandeelen van de industrie en van de handelsbalans die verder gaat dan de structurele achteruitgang van het concurrentievermogen? Is de voortzetting van een dergelijke strategie op lange termijn wel houdbaar, zelfs als België een benijdenswaardige buitenlandse financiële positie heeft dankzij de in het verleden opgestapelde buitenlandse overschotten? Hoe is het Belgisch concurrentievermogen de voorbije jaren geëvolueerd? Welke elementen verklaren die evolutie? Welke zijn de beoogde en haalbare economische beleidsmaatregelen in België die een antwoord bieden aan die evolutie? Deze paper probeert een antwoord te geven op deze belangrijke vragen door elementen van de verschillende werken die over deze materie op het Federaal Planbureau (FPB) werden gerealiseerd, samen te brengen. De analyse is macro-economisch, niet alleen omdat dat de gebruikelijke invalshoek is op het FPB, maar ook omdat het concurrentievermogen essentieel is voor zowel de interne als de externe evenwichten van een kleine en open economie als de Belgische.

Het eerste deel biedt een overzicht van de huidige stand van zaken en vestigt de aandacht op een aantasting van het concurrentievermogen in België die verder gaat dan de structurele verslechtering en ook raakt aan de prijs- en kostenaspecten ervan.

Sinds het begin van de jaren 2000, maar in het bijzonder vanaf 2005, zijn de loonkosten per eenheid product in België sneller gestegen dan in de drie buurlanden - Duitsland, Frankrijk en Nederland - enerzijds omdat de uurloonkosten sneller zijn toegenomen en anderzijds omdat de Belgische arbeidsproductiviteit een bijzonder zwakke groei heeft gekend.

De wet van 1996 ter omkadering van de loononderhandelingen werd door de opeenvolgende Interprofessionale Akkoorden (IPA's) nageleefd wat betreft het luik inzake de onderhandeling van de verhogingen van de lonen vóór indexering binnen de vastgestelde marges over een periode van twee jaar. Die marge en in het bijzonder de Duitse loonevolutie werden echter overschat in de vooruitzichten, aangezien de impact van de structurele arbeidsmarkthervormingen in Duitsland niet correct werd geraamd. Daarenboven heeft de onvoorziene stijging van de petroleumprijzen sinds 2005 bijgedragen tot een inflatie en dus tot een loonindexering die hoger was dan aanvankelijk werd verwacht.

Het corrigerende luik van de wet, daarentegen, werd onvoldoende en alleszins niet automatisch toegepast en het loonverschil is blijven toenemen tot 4,6% in 2012, zoals door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven in september 2011 werd geraamd.

De relatief zwakke productiviteitsgroei is uitsluitend toe te schrijven aan de zwakke totale factorproductiviteit die verbonden is aan het innovatie- en efficiëntieverbeteringsvermogen van de economie maar die ook verklaard wordt door structurele elementen. Deze houden verband met de specialisatie van de Belgische economie in onvoldoende innovatieve activiteiten en met de

onderspecialisatie in uiterst innovatieve activiteiten, zoals de productie van de informatie- en communicatietechnologieën. De kwaliteit van de infrastructuur en in het bijzonder van de openbare infrastructuur vormt tevens een belangrijke determinant van de totale factorproductiviteit en kende een ongunstige ontwikkeling in België. De arbitrage op het niveau van de uitgaven voor overheidsinvesteringen ten voordele van de administratie en ten nadele van de transport- en onderwijsinfrastructuur roept hierbij vragen op.

De snellere prijsstijgingen in België ten opzichte van de buurlanden dragen ook bij tot het verlies aan concurrentievermogen. Enerzijds hebben de prijsstijgingen een mechanische weerslag op de loonsverhogingen via het indexeringsstelsel met een prijs-loonspiraal als gevolg en anderzijds zorgt de prijsstijging van het intermediair verbruik voor een groei van de productiekosten van de exporteurs.

Ondanks die toename van de productiekosten, is de winstmarge van de Belgische ondernemingen verbeterd zonder massale daling van het loonaandeel dankzij de vanaf 2005 zeer snelle uitbreiding van de loonsubsidies. De budgettaire kosten van die maatregelen zijn echter snel gestegen en hebben een negatieve invloed op de overheidsfinanciën.

De structurele competitiviteit die verbonden is aan de niet-prijsgebonden aspecten van het concurrentievermogen en zich vertaalt in het vermogen tot het ontwikkelen en uitvoeren van producten waarvan de vraag meer afhankelijk is van de kwaliteit dan van de prijs en tot het veroveren van nieuwe markten met een dynamische vraag, is er onvoldoende op vooruitgegaan. Zowel de capaciteit om door innovatie de omzet te verhogen als de doelmatigheid van de overheid via de reorganisatie die mogelijk werd dankzij de informatie- en communicatietechnologie, zijn ook minder snel geëvolueerd dan bij onze voornaamste handelspartners.

Tegenover deze diagnose zullen de te nemen maatregelen kaderen in een weinig dynamische Europese context, op zijn minst op korte termijn, met een snelle aanpassing van de loonkosten in de Zuid-Europese landen. Dit zal wegen op de concurrentiepositie van België, maar ook op het beschikbaar inkomen van de gezinnen in die landen en op het naleven van de aangegane verbintenissen van iedere lidstaat van de eurozone om het begrotingstekort in een versneld tempo af te bouwen. In dat opzicht zou het voor een kleine en open economie als de Belgische financieel gevaarlijk zijn om niets te ondernemen en aan de vereiste structurele aanpassingen te verzaken. De Belgische overheid is bijgevolg de weg van een strikt begrotingsbeleid ingeslagen om het overheidstekort terug op het door de Europese autoriteiten aanbevolen traject te brengen en om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verzekeren in het licht van de vergrijzing en van de aangegane verbintenissen met betrekking tot het financieel systeem. Het feit dat er een regering werd gevormd die een begroting 2012 goedkeurde die voldoet aan de Europese voorschriften, heeft trouwens al gezorgd voor een aanzienlijke daling van de Belgische rentevoeten. Die inspanningen moeten evenwel voortgezet worden om een structureel overschot te realiseren dat het sneeuwbal effect kan omkeren, om de werkgelegenheidsgraad op te krikken en om het pensioenstelsel en de gezondheidszorg te hervormen. Die drievoudige strategie zou de gevolgen van de demografische vergrijzing houdbaar maken en vormt een essentieel onderdeel van ieder relanceplan.

De arbeidsmarkthervorming vervolledigt de begrotingsstrategie en heeft een dubbele doelstelling. Enerzijds neigt de afweging van de pro's en contra's voor de correctie van het loonkostenverschil, zoals waargenomen door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven in het kader van de toepassing van de wet van 1996, duidelijk in het voordeel van een geleidelijke aanpassing. Anderzijds zou het huidig loononderhandelingsmechanisme bij voorkeur aangepast moeten worden om toekomstige ontsporingen te vermijden. Gelet op de omvang van het te corrigeren verschil, zou een mix van maatregelen noodzakelijk zijn om een deflatoire schok te vermijden. Een deel van de aanpassing zou gevonden kunnen worden in regeringsmaatregelen die, gezien het proces ter vermindering van het overheidsdeficit, neutraal moeten zijn voor de overheidsfinanciën. Vertrekkende van de vroegere evaluaties uitgevoerd door het Federaal Planbureau en de Nationale Bank van België werden een aantal mogelijkheden overwogen: een heroriëntering van bepaalde heffingen om de fiscale en parafiscale druk op het arbeidsinkomen te verlagen ten gunste van laaggeschoolde werknemers, een verrekening van de loonsubsidies in de arbeidskosten en een indexsprong of gelijkwaardige indexwijziging. Een ander deel van de aanpassing zou kunnen komen van de hervorming van de loon- en prijsvormingsmechanismen via een beperkte stijging van de lonen vóór indexering over een bepaald aantal jaren, een verbetering van het indexeringsmechanisme en een vermindering van de prijsverschillen in de netwerkindustrieën ten opzichte van onze buurlanden. Indien de sociale partners het sociaal onderhandelingsmodel en in het bijzonder de wet van 1996 wensen te behouden, zouden naar de toekomst toe de mechanismen die in het verleden voor ontsporingen hebben gezorgd, gecorrigeerd moeten worden door een verbetering van de prognoses die de basis vormen voor de bepaling van de loonnorm en door de invoering van een meer automatisch correctiemechanisme voor loonontsporingen wanneer ze zich voordoen, om zo te vermijden dat de overheid, om de gecumuleerde competitiviteitsverliezen goed te maken, grootschalige maatregelen moet treffen die uiteindelijk ten koste gaan van de doelmatigheid van de overheidsfinanciën.

Op langere termijn zijn structurele hervormingen vereist om onze concurrentiepositie te verbeteren en opnieuw aan te knopen met een productiviteitsgroei die vergelijkbaar is met die in onze buurlanden, zonder echter het herstel van de arbeidsmarkt te schaden. Die hervormingen moeten prioritair gericht zijn op drie domeinen: innovatiestrategie, menselijk kapitaal en hervorming van de markten. De maatregelen voor overheidssteun inzake O&O zijn de laatste jaren sterk toegenomen op zowel federaal als regionaal niveau. De evaluatie van de doeltreffendheid van die maatregelen bevindt zich nog in een embryonale fase en moet verder ontwikkeld worden in het kader van een strikt beheer van de overheidsfinanciën. Meer algemeen zou een gecoördineerde innovatiestrategie tussen de verschillende beleidsniveaus betrekking moeten hebben op het geheel van publieke en particuliere organisaties en de goedkeuring moeten wegdragen van de hele samenleving. De instandhouding van het comparatief voordeel van hooggeschoolde arbeidskrachten vormt voor België een ware uitdaging in een periode waarin andere lidstaten er snel op vooruitgaan. De instroom van nieuwe bekwaamheden op de arbeidsmarkt moet meer afgestemd worden op de behoeften van de maatschappij. Daarbij is het een bijzonder dringende zaak om de aantrekkelijkheid van wetenschappelijke en technische beroepen te verhogen door maatregelen die veel voluntaristischer zijn dan in het verleden. De kwalificaties van de beroepsbevolking moeten echter ook behouden en uitgebreid worden via het systeem van levenslang leren. Dat laatste is in België onderontwikkeld en de bedrijven moeten daarin meer betrokken worden. De hervorming van de markten schrijft zich in binnen een toenemende waakzaamheid voor inflatieverschillen tussen België en zijn handelspartners om te vermijden dat die zouden veroorzaken

worden door een gebrek aan concurrentie. Gezien hun belang voor de rest van de economie, verdienen de netwerkindustrieën op dat vlak bijzondere aandacht van de regulator. Daarbij moeten niet alleen de prijzen in het oog gehouden worden. De evolutie van de netwerkinfrastructuur vormt tevens een cruciaal element dat deels de mededingingsvoorwaarden en dus ook de toekomstige prijzen bepaalt.

1. Inleiding

Het concurrentievermogen is een instrument dat het voor een land mogelijk maakt « de levensstandaard van zijn inwoners duurzaam te verbeteren en een hoge werkgelegenheidsgraad en een sterke sociale cohesie te realiseren » (Europese Raad van Lissabon, 2000).

Het concurrentievermogen van een economische entiteit kan gedefinieerd worden als het vermogen om een of meerdere producten op een duurzame manier te verkopen in een competitieve omgeving. De inhoud van dit concept varieert naargelang de bestudeerde economische entiteit, gaande van micro-economische overwegingen betreffende de rentabiliteit van een onderneming tot de macro-economische evenwichten van een land. De analyse in deze studie geeft de voorkeur aan de macro-economische benadering¹. Enerzijds is die benadering de gebruikelijke invalshoek van het Federaal Planbureau omwille van zijn opdrachten en instrumenten. Anderzijds vormt het concurrentievermogen een noodzakelijke voorwaarde voor het behoud van de interne en externe evenwichten in een kleine en open economie als de Belgische. Het is namelijk het concurrentievermogen dat jobcreatie en de verhoging van de levensstandaard garandeert.

De loonstijging en de sterke prestaties in termen van werkgelegenheid die gepaard gingen met een zwakke productiviteitsgroei hebben de binnenlandse vraag ondersteund, wat een positief gegeven is tegen de achtergrond van de economische crisis die de Europese economieën sinds 2008 doormaken. Hebben die ontwikkelingen zich echter voorgedaan ten koste van een verslechtering van de marktaandeelen van de industrie en van de handelsbalans die verder gaat dan de structurele achteruitgang van het concurrentievermogen? Is de voortzetting van een dergelijke strategie op lange termijn wel houdbaar, zelfs als België een benijdenswaardige buitenlandse financiële positie heeft dankzij de in het verleden opgestapelde buitenlandse overschotten? In deze fase van de crisis zijn dit belangrijke en noodzakelijke vragen. Indien daar redenen toe zijn, kunnen ook vragen gesteld worden over de te nemen beleidsmaatregelen om die trend structureel te wijzigen.

Dit document beoogt de resultaten van de verschillende studies van het Federaal Planbureau over concurrentievermogen samen te brengen. Voor meer analytische details verwijzen we de lezer dan ook naar die studies.

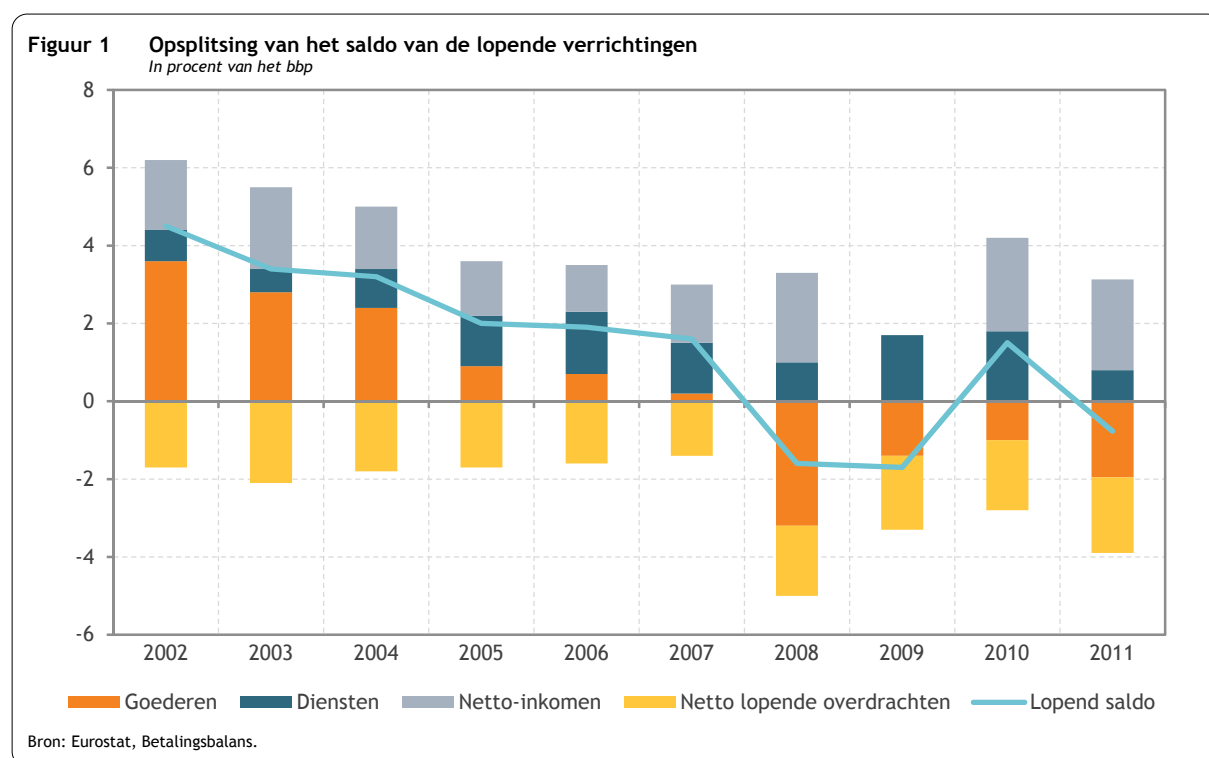
Het eerste deel van deze Planning Paper levert een analyse van de indicatoren die het mogelijk maken te achterhalen hoe de Belgische concurrentiepositie is geëvolueerd in de loop van de voorbije jaren en in het bijzonder vanaf 1996, het jaar waarin de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen werd goedgekeurd. De determinanten van deze evolutie worden ook bestudeerd. Het tweede deel biedt een gedetailleerd overzicht van denkbare economische beleidsmaatregelen en de modaliteiten die de verwezenlijking ervan mogelijk maken in de Belgische context. Het laatste deel vat de voornaamste conclusies van de studie samen.

¹ Bijlage 3 toont de belangrijkste lessen uit de micro-economische studies inzake competitiviteit die gebaseerd zijn op bedrijfsgegevens.

2. Bevindingen

2.1. De uitvoerprestaties verslechteren...

Het overschot van de lopende verrichtingen met het buitenland is constant gedaald sinds begin de jaren 2000 (figuur 1). De verslechtering van de lopende rekening is vooral te wijten aan de goederenbalans en wordt deels veroorzaakt door de stijgingen van de energieprijzen. De dienstenbalans, daarentegen, is positief. Na jaren van overschotten waarvan aangenomen werd dat ze structureel waren, is het surplus tijdens de jaren 2000 geleidelijk verdwenen. Ten slotte is het saldo van de lopende rekening sinds 2008 negatief, met een lichte verbetering in 2010.

Het marktaandeel van de Belgische uitvoer is vanuit macro-economisch perspectief een moeilijk te meten concept. Het kan worden geraamd, tegen lopende prijzen of tegen constante prijzen, in verhouding tot de totale mondiale uitvoer of tot de gewogen som van de invoer van de landen waarnaar wordt geëxporteerd.

Volgens een eerste benadering, tegen lopende prijzen en ten opzichte van de totale wereldhandel, kent België structurele verliezen van marktaandelen (tabel 1). Die verliezen zijn deels 'normaal' binnen het proces van mondialisering en internationale specialisatie van arbeid, waarin België al geruime tijd, ondanks zijn omvang, een eersterangspeler is. In dat proces moet België, dat kampt met hoge productiekosten en een ongunstige specialisatie in producten en markten met een zwakke groei, zich specialiseren in goederen en diensten met een hogere toegevoegde waarde die het in minder grote hoeveelheden maar in grotere waarde uitvoert en zich richten tot meer dynamische markten.

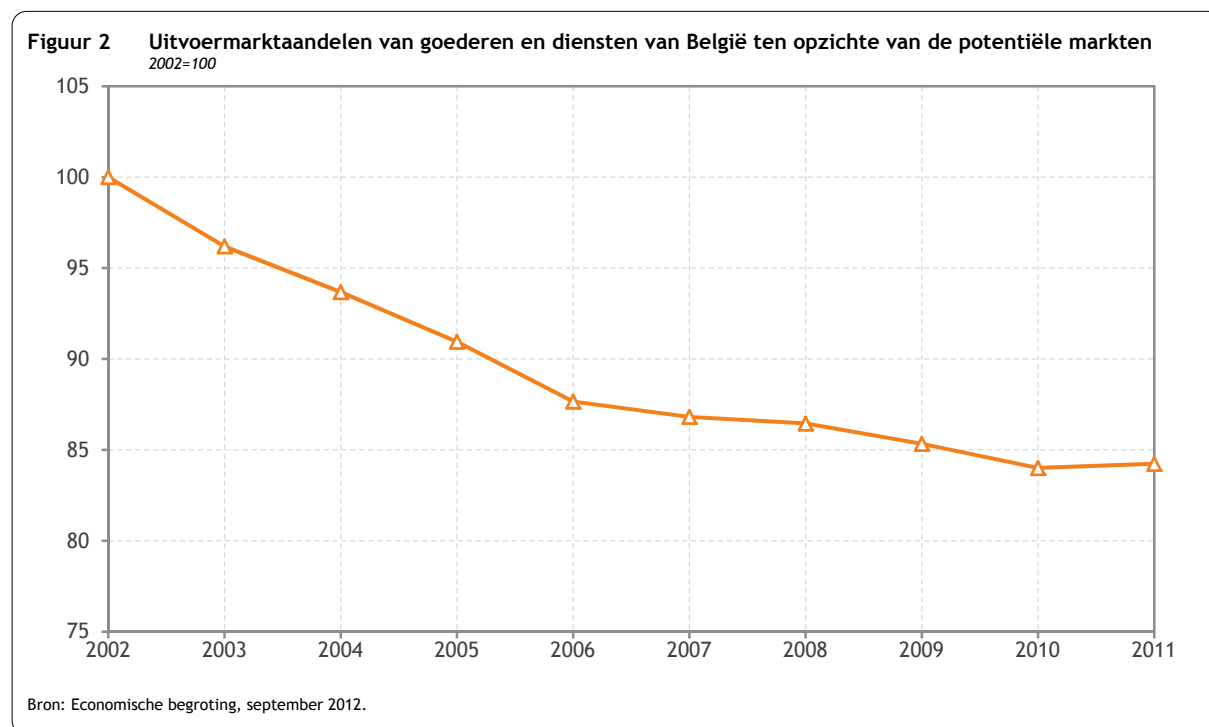
Tabel 1 Aandeel van de Belgische uitvoer van goederen, diensten en goederen en diensten in de totale mondiale uitvoer en in waarde
In procent

	2002	2010
Goederen	2,4	1,9
Diensten	2,3	2,4
Goederen en diensten	2,4	2,0

Opmerking: de gegevens voor België bestaan slechts vanaf 2002; vóór die datum slaan de gegevens op de Belgisch-Luxemburgse Economische (BLEU). In 2011 bedraagt het aandeel van de Belgische uitvoer van goederen en diensten in het totaal van de mondiale uitvoer 1,9 procent. Het onderscheid van de uitvoeraandelen tussen goederen en diensten is nog niet beschikbaar.

Bron: Eurostat, Macroeconomic Imbalance Procedure.

Volgens een tweede benadering, gemeten in volume (d.w.z. tegen constante prijzen) en ten opzichte van de potentiële exportmarkten voor goederen en diensten, verliest België ook trendmatig marktaandeel² (figuur 2). De marktaandelen van de dienstenuitvoer blijven stabiel. Maar die verliestrend voor de goederenuitvoer wordt over verschillende decennia voortgezet in een groeitempo dat trouwens hoger is dan in de eerste benadering.

De bijkomende marktaandeelverliezen zijn niet alleen het gevolg van structurele fenomenen, maar ook van verliezen aan prijs- en/of kostencompetitiviteit. De ramingen van de impact van de prijs-/kostencompetitiviteit variëren naargelang de gebruikte modellen en technieken (tabel 2).

² De uitvoermarktaandelen ten opzichte van de potentiële markten meten de evolutie van de Belgische uitvoer van goederen en diensten ten opzichte van de evolutie van de invoer van goederen en diensten in de voornaamste handelspartners van België gewogen door hun respectievelijk aandeel in de Belgische uitvoer. Zie ook De Ketelbutter (2009).

Tabel 2 Voorbeelden van elasticiteiten van de uitvoer van goederen en diensten tegen relatieve prijzen volgens verschillende modellen
In procent

	Korte termijn	Lange termijn
Elasticiteit van de uitvoer van goederen en diensten tegen relatieve prijzen van de uitvoer volgens MODTRIM	-0,16	-0,50
Elasticiteit van de uitvoer van goederen en diensten tegen relatieve prijzen van de uitvoer volgens HERMES	-0,33	-0,49
Elasticiteit van de uitvoer van goederen en diensten tegen relatieve prijzen van de uitvoer volgens NONAME		-1,10

Opmerking: in HERMES wordt de uitvoer van goederen beschouwd zonder energieproducten. De elasticiteiten in de modellen HERMES en MODTRIM zijn ramingen. De elasticiteit van de uitvoer in het NONAME-model van de NBB is een geijkte elasticiteit.

Bron: Federaal Planbureau en Nationale Bank van België.

Tussen 1999 en 2008 toont de analyse van het type Constant Market Share Analysis (CMSA) dat het verlies aan kostencompetitiviteit iets meer dan een derde van het Belgisch verlies aan marktaandelen in de waarde van de wereldhandel, zonder energieproducten, verklaart. Vooral de structuur van de Belgische uitvoer had een negatieve impact op het aandeel in de wereldhandel tussen 1999 en 2008, voornamelijk door de geografische oriëntering naar de Europese landen die een zwakke groei kenden. De specialisatie in producten met een groeiende vraag over de beschouwde periode was, daarentegen, eerder gunstig (zie tabel 3).

Tabel 3 Constant Market Share Analysis van het uitvoermarktaandeel in de wereldhandel zonder grondstoffen en energieproducten van België van 1999 tot 2008
In procentpunt

Competitiviteitseffect	Markteffect	Producteffect	Gecombineerd effect	Totaal
-0,05	-0,16	0,11	-0,03	-0,14

Opmerkingen: (1) het totaal is de som van de effecten en beantwoordt aan de veranderingen in procentpunt in het uitvoermarktaandeel over de aangegeven periode; (2) de update van deze studie is nog niet beschikbaar.

Bron: Matte en Michel (2010).

Sinds het uitbreken van de economische crisis in Europa is de heroriëntering van de Belgische uitvoer buiten de EU27-zone versneld (zie tabel 4).

Tabel 4 Aandeel van de Belgische uitvoer buiten de EU27 in de totale Belgische uitvoer
In procent

	2004	2008	2011
Goederen	23,6	24,5	30,2
Diensten	25,8	30,9	32,5

Opmerking: de officiële gegevens volgens geografische oriëntering van de Belgische uitvoer bestaan pas vanaf het jaar 2004.

Bron: Eurostat, Betalingsbalans.

De concurrentiekracht van de diensten wordt minder aangetast door de prijsevoluties, aangezien de ontwikkeling van een deel daarvan bepaald wordt door andere factoren dan kostenelementen. Sommige diensten zijn gekoppeld aan de geografische positie en de infrastructuur die de ontwikkeling van de goederenhandel mogelijk maken (havens, luchthavens, autowegen, transportdiensten en logistiek), terwijl andere gekoppeld zijn aan de bijzondere plaats die België inneemt binnen de Europese Unie en de aanwezigheid van talrijke instellingen en multinationals op

zijn grondgebied. Anderzijds is België geen koploper in ICT- of kennisintensieve diensten (O&O, media) en behoort de uitvoer van dit soort diensten hooguit tot de Europese middenmoot³.

De concurrentiekracht van de Belgische bedrijven wordt niet enkel gemeten via de evolutie van de uitvoermarktaandeelen, maar ook via het vermogen om de creatie van toegevoegde waarde binnen de nationale grenzen te houden. Het streefdoel van een land bestaat er immers niet in uitvoermarktaandeelen te veroveren wanneer de inhoud aan nationale toegevoegde waarde van de uitvoer daalt ten gunste van de inhoud aan invoer, onder andere, als gevolg van offshoring, d.w.z. delokalisaties van een deel van de waardeproductieketen van de ondernemingen. De analyse van het aandeel van de Belgische toegevoegde waarde in de Europese toegevoegde waarde⁴ tijdens de periode 1970-2005 toont aan dat het relatief belang van de Belgische verwerkende nijverheid is gestegen, maar dat er in 1998 een piek werd bereikt en het aandeel sindsdien langzaam afbrokkelt⁵. De structurele veranderingen die ten grondslag liggen aan die evolutie hebben geleid tot de achteruitgang van de traditionele industriële activiteiten, zoals de textielnijverheid, en tot een toename tot begin 2000 van het belang van de chemische nijverheid in de ruime zin, d.w.z. de basischemie en de farmaceutische industrie. De technologische ICT-revolutie gaat echter voorbij aan België en de betrokken productiesectoren zien hun relatief belang dus fors dalen. Globaal gezien heeft de Belgische verwerkende nijverheid zich meer gespecialiseerd in bedrijfstakken met een zwakke groei op Europees niveau.

Voor de marktdiensten was de Belgische groei tussen 1970 en 2005 minder sterk dan de Europese groei. Het aandeel van de Belgische dienstensector in de Europese toegevoegde waarde is over de beschouwde periode gedaald, met een dieptepunt in 2000, en heeft sindsdien een traag herstel ingezet, voornamelijk dankzij de ontwikkeling van de zakelijke dienstverlening. De relatief zwakke ontwikkeling van de telecommunicatieactiviteiten was bijzonder opvallend. Hoewel de diensten van de bedrijfstak post en telecommunicatie hun aandeel in de Belgische economie tussen 1970 en 2005 zagen toenemen van 1,7% tot 2,9% van de totale toegevoegde waarde, verliep hun ontwikkeling minder snel dan in de rest van Europa en is hun relatief belang in de EU15 over de beschouwde periode gedaald (tabel 5).

In de loop van de voorbije decennia hebben de industriële veranderingen België dus niet in staat kunnen stellen om de technologische ICT-revolutie volledig te benutten. De ontwikkeling van goederen en diensten met een hoge kennisinhoud was ontoereikend om de export te heroriënteren naar minder gestandaardiseerde producten waarvoor kwaliteit en innovatie belangrijker zijn dan de prijs. De structurele wijzigingen hebben ook de afhankelijkheid van energetische grondstoffen in stand gehouden en dus een hogere gevoeligheid voor hun prijschommelingen dan in de buurlanden.

³ Bij wijze van voorbeeld: in 2011 vertegenwoordigde de uitvoer van informaticadiensten 5,2% van de totale uitvoer van diensten in België, tegenover 7,0% in Duitsland en 5,9% in Nederland; de uitvoer van rechten en licenties vertegenwoordigde 2,7% in België, tegenover 5,4% in Duitsland, 7,4% in Frankrijk en 4,9% in Nederland.

⁴ Kegels (2009).

⁵ Het aandeel van de Belgische verwerkende nijverheid in de nominale toegevoegde waarde van de verwerkende nijverheid van de EU15, in miljoen PPA, daalde zo van 2,9% in 2005 tot 2,7% in 2010 volgens de Eurostat-gegevens.

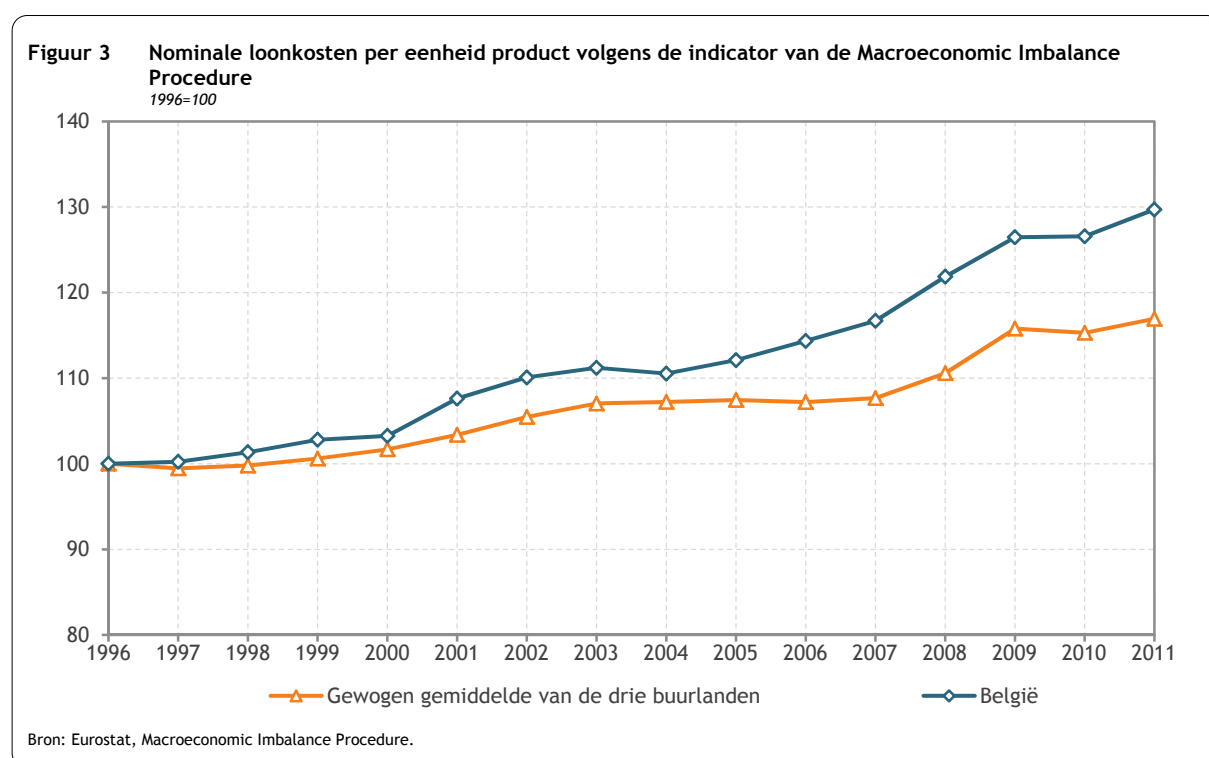
Tabel 5 Aandeel van de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid en van de Belgische marktdiensten in de EU15 in termen van toegevoegde waarde in volume, 1970 en 2005, en gemiddelde jaarlijkse groei van de Europese toegevoegde waarde tussen 1970 en 2005
In procent

	1970	2005	Gemiddelde jaarlijkse Europese groeivoet
Verwerkende nijverheid	2,05	2,81	1,73
Voedingsmiddelen	3,00	3,62	1,17
Textiel	2,47	3,09	-0,79
Lederwaren	3,51	0,57	-0,70
Hout	0,65	2,23	1,76
Papier	2,52	2,95	1,58
Uitgeverijen, drukkerijen	2,17	2,59	1,54
Steenkool en nucleaire energie	1,33	4,73	-1,07
Chemie	1,64	4,72	4,01
Rubber, kunststoffen	0,54	2,32	3,55
Vervaardiging non-metalen	2,89	2,52	1,64
Vervaardiging metalen in primaire vorm	5,88	5,17	1,33
Vervaardiging producten van metalen	1,13	2,11	0,33
Machines	1,42	1,65	1,19
Computers en kantoor machines	2,86	0,39	6,96
Elektrische apparatuur	2,90	2,87	1,81
Radio-, televisie- en telecommunicatieapparatuur	7,56	1,77	6,48
Medische en precisie-instrumenten	1,66	1,00	3,83
Motorvoertuigen	1,73	3,38	1,95
Overige transportvoertuigen	0,55	1,64	1,36
Overige verwerkende nijverheid	2,17	1,84	0,83
Marktdiensten	3,33	2,79	3,20
Verkoop van motorvoertuigen	3,54	1,96	2,12
Groothandel	7,12	4,07	2,66
Detailhandel	3,81	2,18	2,40
Horeca	1,70	1,77	1,37
Vervoer	3,76	2,91	3,07
Post en communicatie	2,88	1,86	5,26
Financiële diensten	4,45	3,69	3,02
Zakelijke dienstverlening	2,01	2,72	3,71

Bron: Kegels, 2009.

2.2. Niet enkel om structurele redenen, maar ook...

Een deel van het verlies aan marktaandeel is dus te wijten aan de verslechtering van de prijs- en kostencompetitiviteit van België. De loonkosten per eenheid product, d.w.z. de loonsom die nodig is voor de productie van een eenheid toegevoegde waarde, vormen het belangrijkste element van die dimensie van de concurrentiekracht, naast de kapitaalkosten per eenheid product en de intermediaire consumptieprijzen waaronder energie. Daarom werd die indicator in aanmerking genomen in de Europese procedure voor macro-economische onevenwichten (Macroeconomic Imbalance Procedure)⁶. Sinds 1996 stijgt die indicator sneller dan bij onze drie belangrijkste handelspartners (figuur 3). Die stijging is vooral groot sedert 2005. In totaal zou het verschil in arbeidskosten per eenheid product met de drie handelspartners bijna 12% bedragen tussen 1996 tot 2013 (tabel 6).

Tabel 6 Vergelijking van de nominale loonkosten per eenheid product - Volledige economie
1996=100

	2010	2011	2012P	2013P
België	126,6	129,7	133,9	135,8
Gewogen gemiddelde	115,3	116,9	120,0	121,5
Vershil	11,3	12,8	13,8	14,2
Vershil in procent	9,8	10,9	11,6	11,8

Opmerking: de aandelen van 2011 werden gebruikt voor de berekening van het gewogen gemiddelde van 2012 en 2013.

Bron: Eurostat, Macroeconomic Imbalance Procedure en Centrale Raad voor het Bedrijfsleven voor de gewichten van het gemiddelde.

Per definitie kan de evolutie van de loonkosten per eenheid product opgesplitst worden in twee elementen: de evolutie van het gemiddelde loon per gewerkt uur en het aantal eenheden

⁶ In het kader van de procedure worden de loonkosten per eenheid product gedefinieerd als de verhouding van de loonmassa (D1 in de nationale rekeningen) van de volledige economie ten opzichte van het aantal werknemers en het bbp tegen constante prijzen ten opzichte van het aantal tewerkgestelde personen.

geproduceerde toegevoegde waarde per gewerkt uur. Voor de periode 1996-2007 is het verschil in de loonkosten per eenheid product ten opzichte van de drie buurlanden in gelijke mate toe te schrijven aan de lonen en de productiviteit (tabel 7). Het gemiddelde jaarlijkse groeipercentage van de loonkosten per eenheid product van de markteconomie ligt in België niettemin lager dan in Frankrijk en Nederland. De Duitse prestatie verklaart dus het opgetekende verschil.

Dat verschil weegt op de concurrentiepositie en de marktaandelen van de Belgische uitvoerders. De groei van de binnenlandse vraag, de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid is echter sterker dan bij onze burens. Die evolutie komt ten goede aan de diensten en niet aan de industrie die marktaandelen verliest (verschil in loonkosten per eenheid product vooral t.a.v. Duitsland en Frankrijk voor de verwerkende nijverheid).

Tabel 7 Opsplitsing van de groei van de loonkosten per eenheid product volgens de EUKLEMS-gegevens - 1996-2007
Gecumuleerde evolutie in procent

	Duitsland	Frankrijk	Nederland	België	Verskil van de Belgische variabele met het gemiddelde van de drie buurlanden
Markteconomie					
Loonkosten per eenheid product	-0,5	13,4	19,1	13,2	6,1
Uurloon	19,8	42,6	51,9	34,8	2,7
Productiviteit per uur	20,4	25,8	27,5	19,0	-3,3
Gepresteerde uren	-1,5	6,0	9,9	11,8	9,2
TW in volume	18,6	33,3	40,1	33,1	5,7
Verwerkende nijverheid					
Loonkosten per eenheid product	-9,3	-4,4	3,4	1,8	8,2
Uurloon	28,1	43,4	48,5	38,4	1,9
Productiviteit per uur	41,3	49,9	43,6	36,0	-5,8
Gepresteerde uren	-10,8	-17,4	-11,1	-12,2	1,4
TW in volume	26,1	23,9	27,7	19,5	-4,5
Marktdiensten					
Loonkosten per eenheid product	4,5	16,9	14,8	19,2	8,1
Uurloon	18,7	40,9	54,4	35,4	3,9
Productiviteit per uur	13,5	20,5	34,5	13,6	-3,9
Gepresteerde uren	11,1	17,1	18,2	23,9	8,7
TW in volume	26,0	41,2	58,9	40,8	4,5

Opmerkingen: (1) de markteconomie zoals bepaald in de EUKLEMS-databank omvat het geheel van bedrijfstakken met NACE-code Rev. 1 van A tot K alsook de bedrijfstakken O en P maar zonder de bedrijfstakken 70 (vastgoedactiviteiten). De verwerkende nijverheid omvat de bedrijfstakken die overeenstemmen met de NACE-code Rev. 1D en de verhandelbare diensten, de bedrijfstakken gaande van G tot K, met uitzondering van de bedrijfstak 70; (2) aangezien de EUKLEMS-databank niet meer geüpdatet werd, kan de tabel niet geactualiseerd worden.

Bron: Biatour en Kegels (2010).

Voor de periode 2007-2011 blijven de loonkosten per eenheid product sneller stijgen dan het gemiddelde van de drie buurlanden, en dit keer ten opzichte van elk van hen (tabel 8). De lonen groeien ook sneller dan in de buurlanden en sneller dan het gemiddelde van de eurozone. Die loonstijging moet in de context geplaatst worden van de sterke stijging van de energieprijzen over die periode, waarvan het effect op de lonen mathematisch verrekend wordt via het mechanisme van de automatische loonindexering.

Tabel 8 Gecumuleerde evolutie van de loonkosten per eenheid product, volledige economie volgens de AMECO-gegevens - 2007-2011
In procent

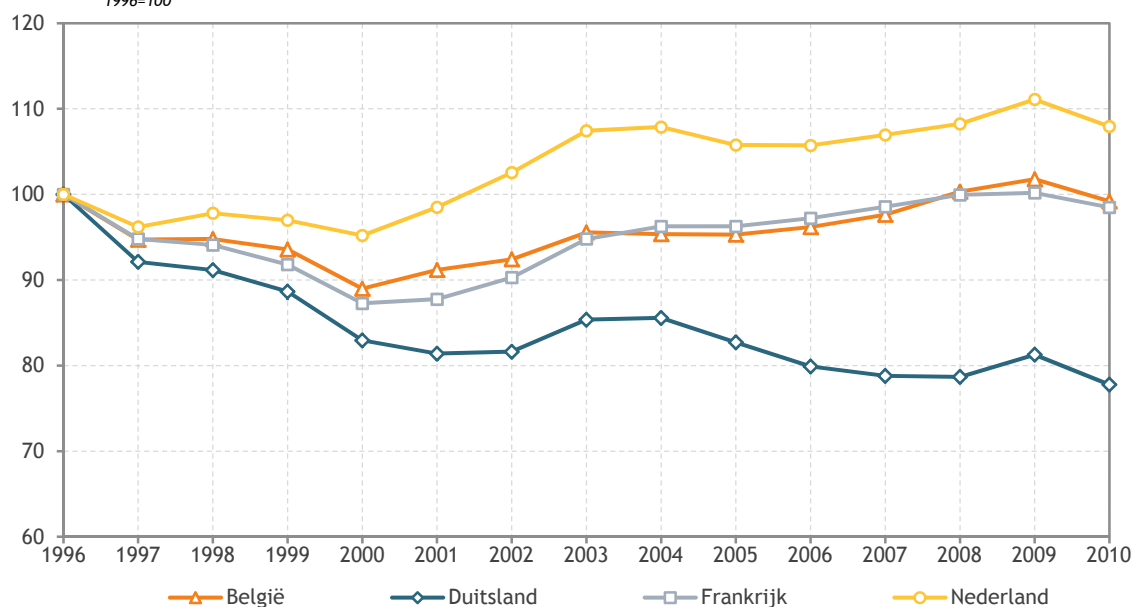
	Eurozone (17)	Duitsland	Frankrijk	Nederland	België	Verskil van de Belgische variabele met het gemiddelde van de drie buurlanden
Loonkosten per eenheid product	8,1	8,1	9,1	8,2	11,4	2,9
Arbeidsbezoldiging	9,3	7,3	9,5	9,2	9,7	1,3
Productiviteit	1,1	-0,7	0,3	0,9	-1,6	-1,5

Opmerking: aangezien de EUKLEMS-databank niet werd geüpdatet, werd de AMECO-databank gebruikt, maar daarin is enkel de volledige economie beschikbaar. Deze tabel is dus niet strikt vergelijkbaar met de vorige.

Bron: Directoraat-generaal voor Economische en financiële zaken, AMECO-databank.

Wanneer de handelspartners als geheel in aanmerking worden genomen, is de evolutie van het concurrentievermogen in België over de periode 1996-2010 verwant met die in Frankrijk en gunstiger dan die in Nederland, zoals blijkt uit de evolutie van de competitiviteitsindicator in de analyse van de macro-economische onevenwichten door de Europese Commissie⁷ (figuur 4). De reële effectieve wisselkoers, gemeten als de verhouding van de toename van het gewogen gemiddelde van de loonkosten per eenheid product van de 36 handelspartners en de toename van de loonkosten per eenheid product van het beschouwde land, is tussen 1996 en 2010 vrijwel stabiel gebleven in België (-0,8%), lichtjes verbeterd in Frankrijk (-1,5%), sterk verbeterd in Duitsland (-22,2%), maar verslechterd in Nederland (7,9%). De recente evolutie voor België is echter minder gunstig. Tussen 2007 en 2010 is de reële effectieve wisselkoers in België namelijk gestegen met 1,6%, tegenover een groei van 0,9% in Nederland en dalingen van respectievelijk 0,1% en 1,3% in Frankrijk en Duitsland.

Figuur 4 Evolutie van de kostencompetitiviteit van arbeid: reële effectieve wisselkoers gebaseerd op de loonkosten per eenheid product
1996=100

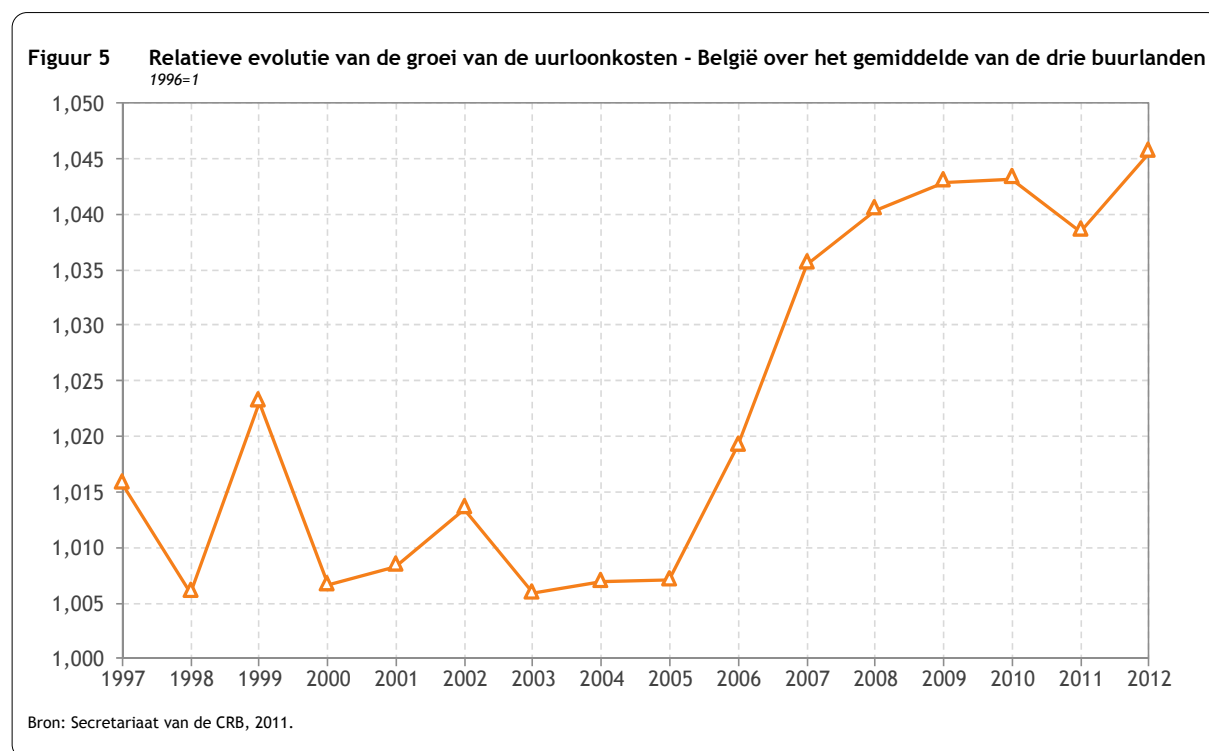
Bron: Eurostat, Macroeconomic Imbalance Procedure.

⁷ Het betreft een aanvullende indicator bij de indicatoren uit de bordtabel van de procedure.

2.3. Deels als gevolg van de loonstijging...

De loonevolutie in België wordt omkaderd door de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven heeft een indicator opgesteld voor de loonvoet, aansluitend bij de nationale rekeningen, die rekening houdt met de gezamenlijke privésector om de vergelijkbaarheid met het gewogen gemiddelde van de drie buurlanden te waarborgen. Ondanks die inspanning is de vergelijkbaarheid van die loonkostenmaatstaf niet perfect, zoals blijkt uit een studie van het Federaal Planbureau⁸. Die benadrukt o.a. de uitbreiding, in de evolutie van de Belgische loonkosten, van de loonsubsidies (verminderingen van de bedrijfsvoorheffing) die, wanneer ze in aanmerking worden genomen, het loonverschil aanzienlijk zouden kunnen verkleinen.

In het kader van de wet bedraagt het gecumuleerd verschil sinds 1996 tussen het gemiddeld loon in de privésector in België en dat in de drie buurlanden, gemeten door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, 4,6%⁹ (figuur 5).

Tabel 9 toont dat de ontsporingen over de periode 1996-2010 voornamelijk voortvloeien uit een slechte prognose van de lonen in de referentielanden¹⁰, die systematisch overschat zijn (met uitzondering van het IPA voor de periode 2001-2002). Die overschatting is in het bijzonder te wijten aan het feit dat Duitsland de inflatiestijging niet heeft doorgerekend in de lonen, vooral toen de olieprijs de hoogte in gingen. Vergeleken met de OESO-vooruitzichten hadden de interprofessionele akkoorden (IPA's)

⁸ Zie Masure (2012).

⁹ Secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (2011). De vergelijking van de Belgische evolutie gebeurt aan de hand van het gewogen gemiddelde van de evolutie in de drie buurlanden. De gewogen gemiddeldes worden elk jaar bepaald door het aandeel van het bbp van elk land in het totale bbp van de drie landen samen op basis van OESO-gegevens. In 2010 had Duitsland een aandeel van 49%, Frankrijk 39% en Nederland 12%.

¹⁰ Vooral voor het tweede jaar.

vier ex post correcties van de norm voorzien voor een totaal van 2,3% over de periode 1997-2010 om rekening te houden met de ontsporing uit de vorige periode. Dat is echter onvoldoende gebleken om de gecumuleerde ontsporing sinds 1996 te corrigeren en zelfs, zoals de wet voorziet, om de ontsporingen tijdens de twee jaren vóór elk IPA weer goed te maken.

De ontsporing, of beter, het verschil als gevolg van een foutieve raming van de indexering, in België is nu eens positief en dan weer negatief en sluit dikwijls aan bij aanzienlijke en van nature moeilijk te voorspellen prijsveranderingen voor olie en energie in het algemeen. Zo kan het verschil tijdens de periode 2005-2008 deels verklaard worden door de aanzienlijke en onvoorziene stijging van de energieprijzen die gedeeltelijk werd doorgerekend in de lonen via de gezondheidsindex. Over de periode 2009-2010 waarin de olieprijzen daalden, speelde de foutieve inflatieraming echter in de andere richting. Merk op dat de trendmatige stijging van de energieprijzen de onderliggende inflatie voedt via de indexeringsmechanismen voor de lonen en bepaalde prijzen en de onderhandelingsmarge vóór indexering verkleint.

De wijzigingen in werkgeversbijdragen worden niet in aanmerking genomen, aangezien de loononderhandeling gebeurt op basis van de brutolonen. Er wordt evenwel een stijging van de impliciete werkgeversbijdragevoet waargenomen. Die stijging is voor bepaalde perioden te wijten aan de kosten voor ontslagvergoedingen die in de nationale rekeningen verrekend worden als toegerekende bijdragen. Dat element is niet voorzien, noch in aanmerking genomen bij het opstellen van de norm. Bij belangrijke veranderingen van het bedrag van de uitgekeerde vergoedingen, bijvoorbeeld bij Volkswagen in 2007, heeft dat zijn weerslag op de groeivoet van de gemiddelde loonkosten die door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven wordt gebruikt. Bovendien, en meer ten gronde, is de maatregel voor de structurele verlaging van de werkgeversbijdragen aan het einde van de jaren 90 een forfaitaire verlaging, in die zin dat ze, uitgedrukt in procent van het loon, daalt met de looninflatie, wat tegelijkertijd een niet-voorziene stijging van de loonkosten teweegbrengt.

Het verschil tussen de lonen vóór indexering en de besliste norm, ten slotte, is zeer bescheiden en geeft aan dat de sociale partners op het niveau van de sectoren de interprofessionele akkoorden in hun geheel goed hebben toegepast.

Tabel 9 Voorziene en gerealiseerde loonnorm in de privésector - Concept van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, november 2011
In procent

	2005-2006	2007-2008	2009-2010	1996-2010
Besliste nominale norm (a)	4,5	5,0	5,7(*)	46,1
Voorziene indexering (b)	3,3	3,9	5,1	28,7
Indicatieve norm voor de groei van het brutoloon vóór indexering (c)	1,2	1,1	0,6	13,9
Stijging van de loonkosten bij de drie partners: realisatie OESO (d)	3,9	4,9	3,4	38,1
Evolutie van de uurloonkosten (NR-concept) (e)	5,1	7,2	4,3	43,8
Effect van veranderingen van de werkgeversbijdragen (f)	-0,6	0,6	0,5	1,1
Indexering (i)	4,0	4,7	3,0	27,5
Evolutie van het brutoloon vóór indexering (concept NR) (j)	1,7	1,8	0,7	11,6
Vershil tussen de realisatie van de uurloonkosten in België en de realisatie van de norm (e-d), waaronder:	1,1	2,2	0,8	4,1
(1) Verschil tussen de norm en de realisatie van de norm (a-d)	0,6	0,1	2,2	5,8
(2) Verschil tussen de realisatie van de uurloonkosten en de norm (e-a), waaronder:	0,6	2,1	-1,3	-1,6
(i) Verschil tussen de gerealiseerde indexering en voorziene indexering (i-b)	0,6	0,8	-2,0	-0,9
(iii) Verschil tussen de gerealiseerde en de voorziene effecten van de bijdragen (f)	-0,6	0,6	0,5	1,1
(iii) Verschil tussen de waargenomen en de besliste groei van het brutoloon vóór indexering (j-c)	0,5	0,7	0,1	-2,0

(*) 5,1 + 250 € toegekend door de regering.

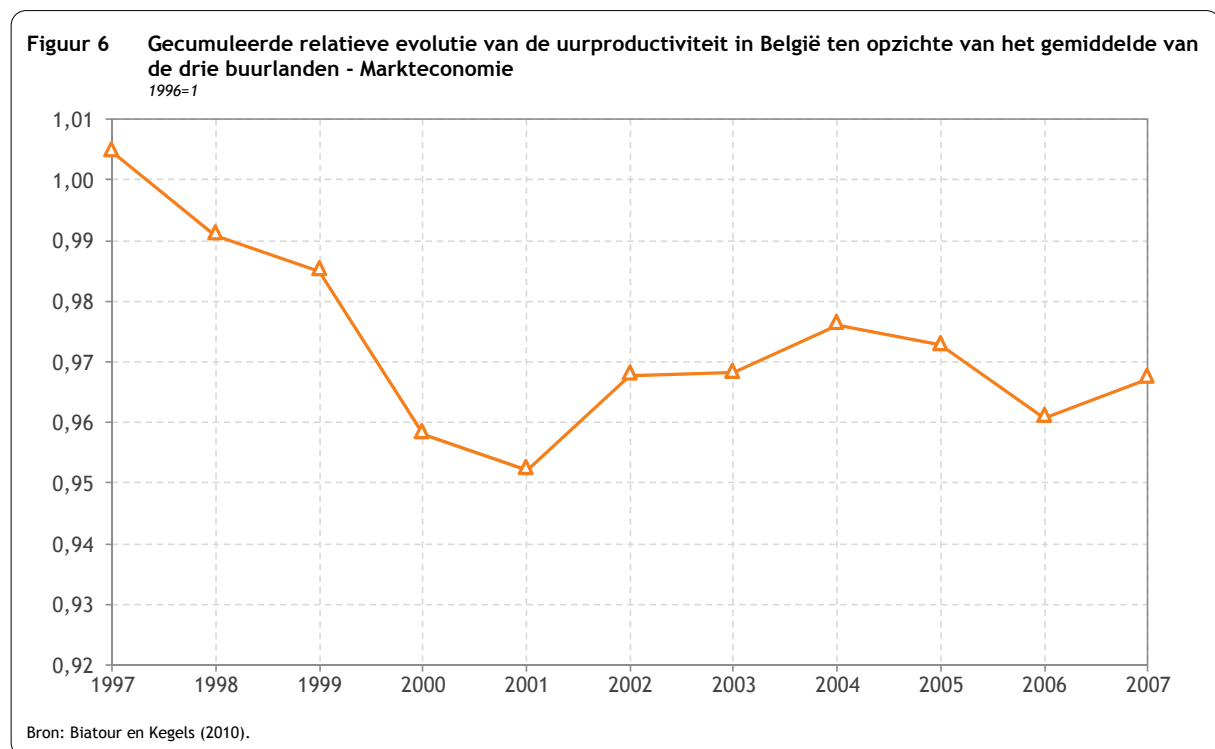
Bron: Bogaert (2012) en Masure (2012).

Volgens het technisch rapport van het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven zijn de uurloonkosten over de periode 1996-2010 jaarlijks gemiddeld gestegen met 1,7% in Duitsland, 3,6% in Nederland, 3,0% in Frankrijk en 2,7% in België. Het verschil ten opzichte van het gewogen gemiddelde van de drie buurlanden wordt dus uitsluitend veroorzaakt door het verschil met Duitsland. Het indexeringsmechanisme zoals we dat in België kennen, d.w.z. omkaderd door de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen, heeft over de beschouwde periode dus geen loonontsporing gecreëerd in de grootteorde van die in de twee landen zonder automatische loonindexering. Sinds 2005 en de ongunstige schok van de ruilvoet als gevolg van de stijging van de internationale energieprijzen, is de loonontsporing in België echter hoger dan in Frankrijk en Nederland.

Niettemin tellen voor het concurrentievermogen niet alleen de loonkosten, maar ook de loonkosten per eenheid product en de relatieve productiviteitsontwikkeling.

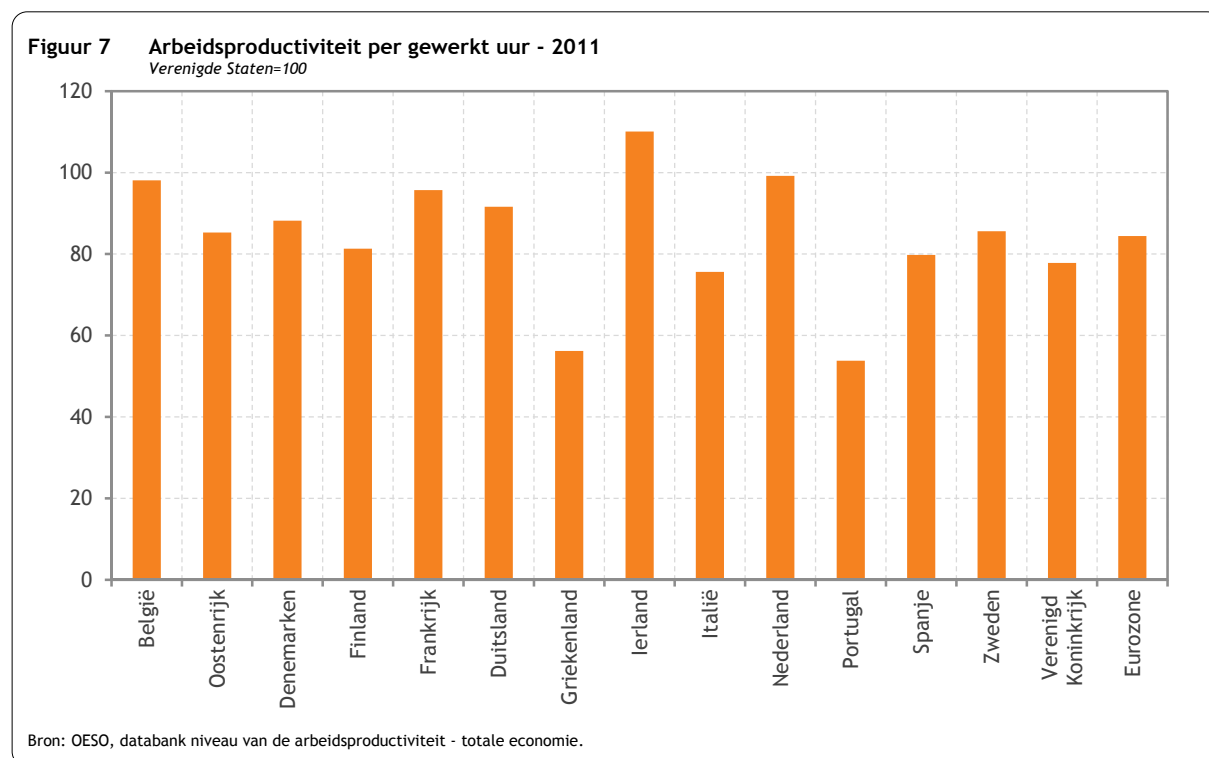
2.4. Deels als gevolg van de zwakke productiviteitsgroei...

Sinds 1996 is de groei van de arbeidsproductiviteit in België dikwijls kleiner geweest dan het gewogen gemiddelde van de arbeidsproductiviteitsgroei in de drie buurlanden (figuur 6). Die evolutie wordt deels verklaard door de sinds vele jaren reeds hoge Belgische productiviteit. Op dat productiviteitsniveau is een sterke groei moeilijker te verwezenlijken dan in de landen die hun achterstand kunnen inhalen dankzij technologietransfers. Die groei kan dus niet langer in hoofdzaak steunen op de kapitaalintensivering van de productieprocessen, aangezien die laatste reeds een zeer hoog niveau heeft bereikt in België. Daarenboven hebben de beleidsmaatregelen ten gunste van de werkgelegenheid, in het bijzonder de maatregelen voor de subsidiëring van laaggeschoolde tewerkstelling, geleid tot een daling van de loonkosten en dus in sterkere mate aangezet tot het integreren van minder productieve personen, wat zich uit in de evolutie van de gemiddelde loonvoet en van de gemiddelde productiviteit. Ten slotte krijgen bepaalde types van ondernemingen moeilijker toegang tot financiering als gevolg van de financiële crisis¹¹. De productiviteitsgroei moet dus, meer dan in het verleden, berusten op de totale factorproductiviteit (TFP) die verbonden is aan de opkomst van product-, proces-, organisatorische innovaties en marketing, alsook aan de verbetering van de efficiëntie van alle markten van de economie.

Het behoud van een negatief groeiverschil inzake productiviteit over een aantal jaren weegt uiteindelijk op het relatieve productiviteitsniveau. Zoals figuur 7 toont, behoorde dat niveau in België in 2011 nog tot de hoogste in Europa, maar bleef het lager dan in de Verenigde Staten, Ierland en Nederland.

¹¹ Zie Spinnewyn en Dumont (2012).

Die globale vaststelling mag niet verbergen dat de prestaties van de bedrijfstakken heterogeen zijn¹². De analyse van de voornaamste bedrijfstakken tussen 1996 en 2007¹³ leert dat de verwerkende nijverheid opgesplitst kan worden in 3 groepen volgens de prestatie in termen van productiviteitsgroei, gemeten als de verhouding van de toegevoegde waarde tegen constante prijzen en de gewerkte uren (en niet in termen van productiviteitsniveau)¹⁴:

- Zeer zwakke presteerders: chemie, vervaardiging van non-metalen en vervaardiging van voertuigen: duidelijk zwakkere productiviteitsgroei dan van diezelfde bedrijfstakken in de buurlanden, als gevolg van een krimp van de TFP;
- Zwakke presteerders: textiel, kleding en leer, vervaardiging van elektrische en elektronische apparaten: zwakkere productiviteitsgroei dan van diezelfde bedrijfstakken in de buurlanden, als gevolg van een merkbaar zwakkere TFP-groei;
- Goede presteerders: alle overige bedrijfstakken (voedingsindustrie, papier en uitgeverijen, rubber en kunststof, metaalnijverheid, vervaardiging van machines...): sterke productiviteitsgroei ten opzichte van de buurlanden als gevolg van een aanzienlijke stijging van de kapitaalintensiteit of van een sterke TFP.

De productiviteitsgroei van de marktdiensten zonder financiële activiteiten ligt lager dan in de buurlanden.

¹² Er moet ook opgemerkt worden dat binnen de bedrijfstakken de prestaties van de ondernemingen ook heterogeen zijn. Zelfs indien de geaggregeerde prestatie van een bedrijfstak relatief zwak is, is het mogelijk dat de tot die bedrijfstak behorende ondernemingen individueel goed presteren. Bijlage 3 toont de resultaten van de analyse van microgegevens, waarbij een van de doelstellingen erin bestaat die heterogeniteit van de ondernemingen binnen de bedrijfstakken in aanmerking te nemen.

¹³ Biatour en Kegels (2010).

¹⁴ Het betreft een rangschikking die uitsluitend gebaseerd is op de dynamiek van de productiviteit en niet op het bereikte productiviteitsniveau van de verschillende bedrijfstakken.

2.5. Veroorzaakt door een duidelijke vertraging van de totale factorproductiviteit

In de verwerkende nijverheid (tabel 10) is het verschil in productiviteitsgroei ten opzichte van de buurlanden sterk negatief. Dat verschil is te wijten aan de TFP, waarvan de zwakkere relatieve evolutie niet gecompenseerd wordt door de sterkere productiviteitsgroei als gevolg van de herstructureringen en van de kapitaalintensivering van het productieapparaat (K/L of capital deepening). De reeds vermelde structurele veranderingen in de verwerkende nijverheid kunnen de relatief zwakke Belgische TFP mede verklaren. De bedrijfstakken verbonden aan de productie van ICT kenden over de beschouwde periode immers wereldwijd een zeer sterke TFP-groei, wat de snelheid van de innovatie binnen dat domein weerspiegelt. Die bedrijfstakken zijn echter relatief weinig ontwikkeld in België en zagen hun relatieve aandeel snel dalen, waardoor de economie niet kon genieten van alle effecten van die innovatiegolf.

Tabel 10 Opsplitsing van de groei van de arbeidsproductiviteit - 1996-2007
Gecumuleerde evolutie in procent

	Duitsland	Frankrijk	Nederland	België	Verskil van de Belgische variabele met het gemiddelde van de drie buurlanden
Markteconomie					
Productiviteit per uur	20,4	25,8	27,5	19,0	-3,3
- Capital deepening	11,3	8,6	6,7	15,6	5,3
- Samenstelling van de arbeid	0,0	4,2	4,3	3,3	1,3
- TFP	8,2	11,2	14,5	-0,3	-9,3
Verwerkende nijverheid					
Productiviteit per uur	41,3	49,9	43,6	36,0	-5,8
- Capital deepening	6,4	11,7	9,4	17,7	8,3
- Samenstelling van de arbeid	3,0	6,2	4,4	4,8	0,4
- TFP	29,0	26,4	25,8	10,4	-13,4
Marktdiensten					
Productiviteit per uur	13,5	20,5	34,5	13,6	-3,9
- Capital deepening	16,2	9,2	8,1	17,1	3,9
- Samenstelling van de arbeid	-0,9	3,6	4,0	3,6	2,3
- TFP	-1,4	6,5	19,6	-6,5	-9,7

Opmerkingen: (1) de markteconomie zoals bepaald in de EUKLEMS-databank omvat het geheel van bedrijfstakken met NACE-code Rev. 1 van A tot K alsook de bedrijfstakken O en P maar zonder de bedrijfstakken 70 (vastgoedactiviteiten). De verwerkende nijverheid omvat de bedrijfstakken die overeenstemmen met de NACE-code Rev. 1D en de verhandelbare diensten, de bedrijfstakken gaande van G tot K, met uitzondering van de bedrijfstak 70; (2) aangezien de EUKLEMS-databank niet meer geüpdatet werd, kan de tabel niet geactualiseerd worden.

Bron: Biatour en Kegels (2010).

Wanneer de analyse wordt voorgezet op het niveau van de bedrijfstakken, blijkt dat tussen 1996 en 2007 het aantal gepresteerde uren terugviel in alle bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid. Die daling is echter vooral uitgesproken voor de textielnijverheid (met inbegrip van leer en schoenen), de vervaardiging van transportmaterieel en de vervaardiging van elektrische en elektronische apparaten. De prestaties in termen van productiviteit zijn heterogener en de bedrijfstakken met de meest dynamische productiviteit zijn niet noodzakelijk degene die het snelst banen hebben vernietigd. De takken met de sterkste productiviteitsgroei zijn textiel, de rubber- en plasticindustrie, de

vervaardiging van elektrische en elektronische apparaten en de houtindustrie. Die bedrijfstakken hebben echter allemaal een sterkere TFP-groei dan de overige takken van de verwerkende nijverheid.

De verhandelbare diensten, zonder financiële activiteiten, vormen een meer homogene groep: het aantal gepresteerde uren neemt toe, maar de productiviteit blijft zeer zwak en de TFP kent een negatieve groei. Aangezien de TFP van die groep minder gevoelig is voor O&O, is de TFP-groei voornamelijk afkomstig van organisatorische innovatie en marketing.

Er wordt dus vastgesteld dat, zelfs voor de bedrijfstakken, de verschillen tussen landen verklaard worden door de TFP. Wat bepaalt die TFP?

De determinanten van de TFP zijn van nature moeilijk te bepalen en te identificeren, daar de TFP verkregen wordt als het verschil tussen¹⁵ het geheel van factoren die de productiviteit bepalen, de veranderingen in kapitaalintensiteit van de productieactiviteiten en de samenstellingseffecten van de arbeidskrachten, d.w.z. de productiviteitsstijgingen als gevolg van wijzigingen in de kenmerken van de werknemers (leeftijd, geslacht en kwalificaties).

Aan de hand van een econometrische analyse kunnen, uit het geheel van TFP-determinanten die doorgaans door de literatuur worden vooruitgeschoven, die determinanten geïdentificeerd worden die belangrijk zijn voor de voornaamste Belgische bedrijfstakken (21 takken over de periode 1988-2007)¹⁶.

De voornaamste lessen uit de econometrische analyse zijn de volgende:

- de impact van de O&O-uitgaven van de ondernemingen van een bedrijfstak stijgt verhoudingsgewijs met de waargenomen O&O-intensiteit in dezelfde bedrijfstak;
- de TFP van de hoogtechnologische bedrijfstakken bepaald volgens hun O&O-intensiteit (rubber en kunststof, vervaardiging van machines, chemie en elektrische, elektronische en optische instrumenten) geniet voluit van de O&O-uitgaven, zowel die ze zelf besteden als die van andere binnenlandse bedrijfstakken (rent and knowledge spillovers) en zelfs van bedrijfstakken in het buitenland (rent spillovers);
- de TFP van de middentechnologische bedrijfstakken profiteert van O&O van dezelfde bedrijfstakken in het buitenland en van O&O van de overige bedrijfstakken in het buitenland (rent and knowledge spillovers);
- de TFP van de laagtechnologische bedrijfstakken lijkt niet gevoelig voor O&O, maar wel voor de algemene verspreiding van de technologische vooruitgang;
- de deregulering van de niet-verwerkende bedrijfstakken, voornamelijk de netwerkindustrieën en de detailhandel, gemeten met de OESO-indicator (Product Market Regulation index, PMR), zoals

¹⁵ Voor een beschrijving van de problemen die veroorzaakt worden door de empirische meting van de TFP, zie Biatour en Kegels (2010).

¹⁶ Biatour, Dumont en Kegels (2011). De beoogde determinanten zijn de O&O-voorraad van de bedrijfstak, de O&O-voorraden van de overige nationale bedrijfstakken, de O&O-voorraden van de bedrijfstak in het buitenland, de O&O-voorraden van de overige bedrijfstakken in het buitenland, het ICT-kapitaal, het aandeel geschoolde werknemers in het aantal gepresteerde uren, de indicator van marktregulering op basis van de Product Market Regulation (PMR) index van de OESO (energie, bepaalde vormen van transport, post en telecommunicatie en detailhandel) en de invoer- en uitvoerintensiteit.

die in België plaatsvond tot in 2007, heeft een negatieve impact gehad op de TFP van de gebruikmakende bedrijfstakken van die netwerkindustrieën.

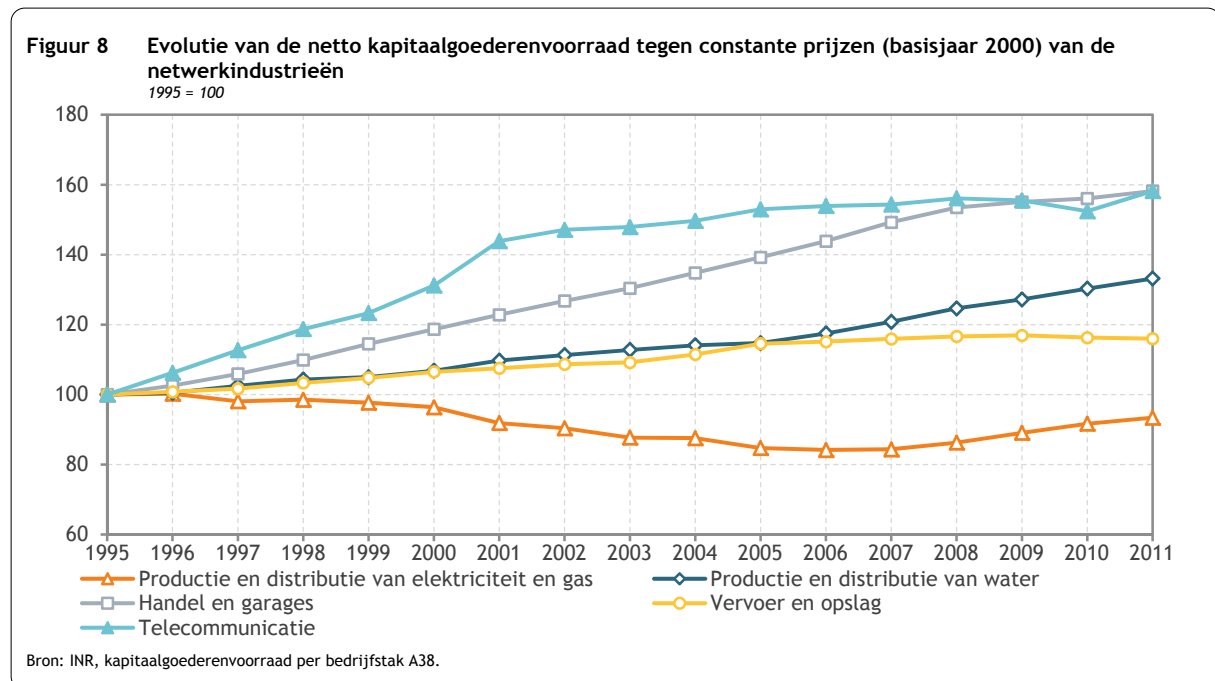
Een andere, mogelijk belangrijke TFP-determinant werd, gelet op de afbakening van deze econometrische oefening, niet geraamd maar mag echter niet vergeten worden: de kwaliteit van de infrastructuur, en in het bijzonder die van de openbare infrastructuur. Sinds de studie van Aschauer (1989), die toonde dat een stijging van het overheidskapitaal met 10% leidt tot een stijging van de TFP met ongeveer 4% in de Verenigde Staten¹⁷, werden talrijke studies ondernomen om het begrip en de raming van de omvang van het verband tussen openbare infrastructuur en TFP te verfijnen. Hoewel de polemiek over de omvang van de effecten voortduurt, wordt in de hedendaagse literatuur algemeen aanvaard dat investeringen in infrastructuur een positief effect hebben op de productiviteitsgroei. Zo kan de aanleg van nieuwe wegen, met een beter verkeersbeheer als gevolg, voor een transportonderneming een vermindering van de reistijd voor haar vrachtwagens teweegbrengen en dus haar productiviteit verhogen. Op dezelfde manier maakt de verbetering van de telecommunicatie-infrastructuur het mogelijk de snelheid en de betrouwbaarheid van de communicatie tussen de verschillende werknemers van een bedrijf te verhogen en zodoende een stijging van de arbeidsproductiviteit te veroorzaken. In de ontwikkelde economieën - die dus reeds beschikken over een goed uitgebouwde infrastructuur - speelt de transportinfrastructuur, voor alle transportmodi samen, een cruciale rol volgens Gagné en Haarman (2011). Gezien het belang van de binnenlandse en internationale handel in de ontwikkelde economieën, kunnen een goede transportinfrastructuur en een verdere ontwikkeling van het netwerk leiden tot aanzienlijke productiviteitswinsten. De transportinfrastructuur heeft een rechtstreekse invloed op de productiviteit van de ondernemingen door in te werken op de kosten verbonden aan het personen- en goederenvervoer en het mogelijk te maken de toegang tot verschillende markten (arbeid en goederen en diensten) te verhogen.

De effecten van infrastructuur op de TFP kunnen ook asymmetrisch zijn wanneer de hoogtechnologische bedrijfstakken gevoeliger zijn voor de kwaliteit van de beschikbare infrastructuur dan de andere bedrijfstakken. Zo wordt de ontwikkeling van ondernemingen die actief zijn in ICT bevorderd door de aanwezigheid van een hoogstaande en snel gemoderniseerde communicatie-infrastructuur. Het zijn echter die ondernemingen die de grootste TFP-groei optekenen. Die asymmetrische effecten verklaren mede de op internationaal niveau waargenomen verschillen in TFP en beïnvloeden de internationale specialisatie (Yeaple en Golup, 2007).

Zoals de OESO-studie over de prestatie van de openbare infrastructuur (2012) benadrukt, leidt die positieve impact niet noodzakelijkerwijs tot de conclusie dat iedere bijkomende infrastructuuruitgave in de regel optimaal is. Uitgaande van een opportuiniteitskostenargument toont Barro (1990) aan dat de bijkomende infrastructuurinvestering de groei kan verlagen wanneer daardoor middelen worden weggenomen van andere, meer productieve investeringen. Er kan ook sprake zijn van arbitrage tussen de investeringen in nieuwe infrastructuur en de onderhoudsuitgaven voor bestaande infrastructuur (Hulten, 1996).

¹⁷ De grootteorde van de geraamde effecten is van die aard dat ze aanzet tot voorzichtigheid en heeft verschillende punten van kritiek opgewekt, vooral inzake methodologie.

In België verschilt de evolutie van de infrastructuur - en dus van de netto kapitaalgoederenvoorraad - sterk tussen de netwerkindustrieën onderling en is ze, onder andere, afhankelijk van de aard (privé of openbaar) van de eigenaar ervan (figuur 8). Twee netwerkindustrieën, telecommunicatie en distributie, kenden een aanzienlijke waardeinstijging van hun kapitaalgoederenvoorraad tegen constante prijzen tussen 1995 en 2011 (een groei van meer dan 58% voor beide) en getuigen zo van de uitbreiding en de modernisering van het netwerk¹⁸. De waterdistributie kende een groei van de waarde van haar netto kapitaalgoederenvoorraad met 33,2%. Die toename was bijzonder sterk na 2006 als gevolg van de lancering van de nodige waterzuiveringswerken om te voldoen aan de Europese regels op dat gebied. De netto kapitaalgoederenvoorraad van de productie en distributie van gas en elektriciteit daalde gestaag tot 2006 en kent sindsdien een traag herstel. In 2011 lag de waarde van de nettovoorraad tegen constante prijzen 6,6% onder het niveau van 1995. Met uitzondering van "transportmaterieel" en "software", werden alle overige investeringsproducten geraakt door de verslechtering van de netto kapitaalgoederenvoorraad voor de productie en distributie van gas en elektriciteit. Die evolutie is opmerkelijk omdat ze plaatsvindt tijdens een periode waarin de ontwikkeling van hernieuwbare energiebronnen (als antwoord op de reductiedoelstelling voor broeikasgasemissies), de impact van de kernuitstap voor de elektriciteitsproductie, de diversificatie van bevoorradingsbronnen en de zekerheid inzake energiebevoorrading van een land belangrijke bezorgdheden vormen voor de verschillende regeringen. De bedrijfstak vervoer en opslag laat over de beschouwde periode een waardeinstijging van de netto kapitaalgoederenvoorraad met 16% optekenen, maar met een zeer verschillende evolutie tussen enerzijds de infrastructuur (wegen, waterwegen...), die voornamelijk in het bezit is van de openbare sector en waarvan de waarde van nettovoorraad daalt (zie verder) en anderzijds het transportmaterieel en de gebouwen, waarvan de waarde van de nettovoorraad stijgt.

¹⁸ De voornaamste investeringsproducten van telecommunicatie zijn machines en uitrusting en radio-, televisie- en telecommunicatieapparatuur (respectievelijk 43,1% en 24,0% van de netto kapitaalgoederenvoorraad van de bedrijfstak in 2011) en de sterkste vooruitgang werd geboekt in overige civieltechnische werken en software. De voornaamste investeringsproducten van de distributie zijn de niet-residentiële gebouwen en machines en uitrusting (respectievelijk 44,4% en 34,1% van de netto kapitaalgoederenvoorraad van de bedrijfstak in 2011) en de sterkste vooruitgang werd geboekt in machines en uitrusting, kantoorapparatuur en -uitrusting en radio-, televisie- en telecommunicatieapparatuur.

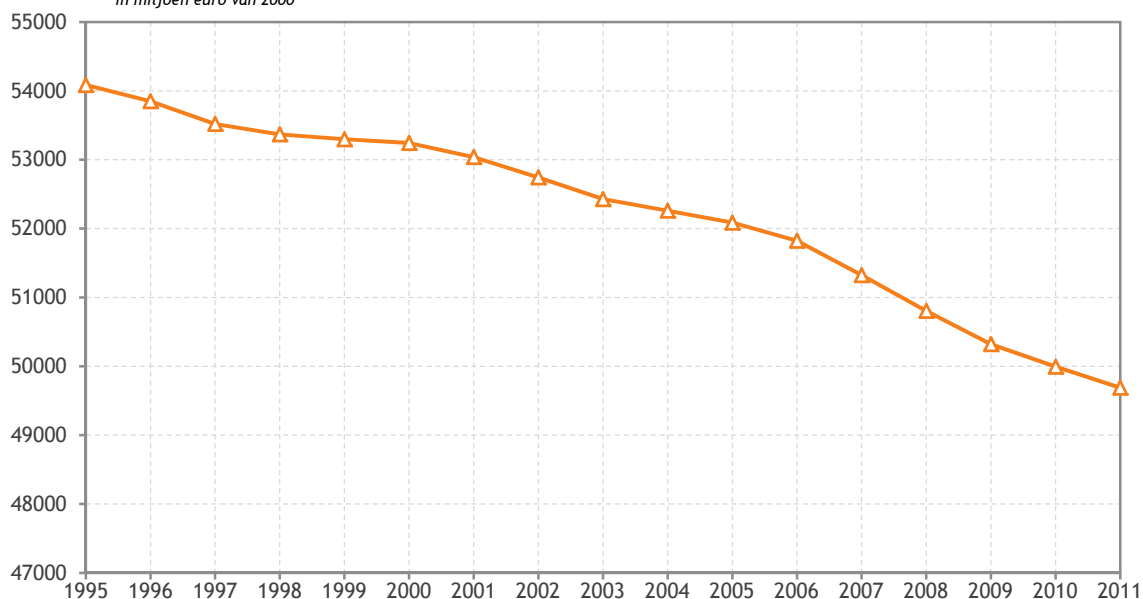
In een periode van economische crisis en budgettaire consolidatie zouden de overheidsuitgaven geherstructureerd moeten worden en, zoals de Europese Commissie aanbeveelt, prioritair gericht zijn op groeibevorderende uitgaven zoals de ontwikkeling van openbare infrastructuur. Een dergelijke heroriëntering staat in België nog niet op de agenda, zoals blijkt uit de evolutie van de netto kapitaalgoederenvoorraad van de openbare sector tegen constante prijzen en uit de verdeling ervan tussen de verschillende productiefuncties van publieke goederen. De netto kapitaalgoederenvoorraad van de openbare sector tegen prijzen van 2000 bedroeg 109,1 miljard euro in 2011, tegenover 109,3 miljard euro in 1995. Dat wijst op een uiterst sterke stabiliteit, terwijl men eerder een stabiliteit in verhouding tot het bbp zou verwachten, die een toename van de kapitaalgoederenvoorraad zou inhouden¹⁹. Die kapitaalgoederenvoorraad kan voornamelijk opgedeeld worden in drie grote productiefuncties: overheid, onderwijs en vervoer (de programmatie en de verspreiding van radio- en televisieprogramma's vertegenwoordigden slechts 0,2% van de nettovoorraad van de openbare sector in 2011). Die verdeling is geëvolueerd tussen 1995 en 2011. Het aandeel van de kapitaalgoederenvoorraad van de overheid is toegenomen (van 23,5% in 1995 tot 32,8% in 2011) ten koste van het aandeel van het vervoer (van 50,1% in 1995 tot 47,1% in 2011) en het onderwijs (van 25,7% in 1995 tot 19,9% in 2011). De netto kapitaalgoederenvoorraad van de overheid steeg met 39,1% over de periode 1995-2011, terwijl die van het onderwijs over dezelfde periode gestaag daalde (-22,5%)²⁰. De evolutie van de openbare transportinfrastructuur (zie figuur 9) toont een duidelijke achteruitgang, daar de investeringen ontoereikend waren om de afschrijving van het transportnetwerk te compenseren. De netto kapitaalgoederenvoorraad van het transport²¹ daalde met 6,1% over de beschouwde periode. Die voorraadvermindering wordt veroorzaakt door een terugval in de drie voornaamste transportproducten (in volgorde van belang): de wegen (-8,1%), de hydraulische werkzaamheden (-4,6%) en de overige civieltechnische werken (-16,6%). De heroriëntering van de investeringsuitgaven, deels als gevolg van de institutionele evoluties van het land, binnen een zeer beperkte budgettaire enveloppe, was dus tegengesteld aan wat de Europese instellingen hadden aanbevolen om een duurzame groei te bevorderen.

¹⁹ Daarbij moet worden opgemerkt dat de gefedereerde entiteiten in de loop van de laatste jaren geneigd waren de voorkeur te geven aan alternatieve financieringsvormen en het publiek-privaat partnerschap voor investeringen. Het deel van die door de privésector gefinancierde investeringen wordt niet in aanmerking genomen in de raming van de kapitaalgoederenvoorraad van de openbare sector.

²⁰ De groei van de netto kapitaalgoederenvoorraad van de overheid kan vooral worden toegeschreven aan de toename in voorraad van de activacategorie "constructie van gebouwen" (+48,8%). De afname van de netto kapitaalgoederenvoorraad van het onderwijs is voornamelijk het gevolg van de daling van het product "constructie van gebouwen" (-24,2%) dat het grootste deel van de voorraad uitmaakt.

²¹ De openbare transportinfrastructuur omvat drie investeringsproducten: wegen en wegenwerken, hydraulische werken en andere civieltechnische werken, waaronder het metronetwerk, de ruimtelijke ordening en de ondergrondse netwerken (riolering, pijpleidingen...). De spoorweginfrastructuur werd niet in aanmerking genomen aangezien de NMBS in de nationale rekeningen geen deel uitmaakt van de institutionele sector van de overheid maar van de niet-financiële vennootschappen.

Figuur 9 Evolutie van de openbare transportinfrastructuur (zonder NMBS) - netto kapitaalgoederenvoorraad tegen constante prijzen
in miljoen euro van 2000

Opmerking: de netto kapitaalgoederenvoorraad omvat de producten wegen (73.1), hydraulische werken (73.2) en overige (73.3). Er werd geen rekening gehouden met de overdracht van het Fonds voor Spoorweginfrastructuur tussen 2004 en 2008.
 Bron: Gegevens INR.

2.6. De evolutie van de goederen- en dienstenprijzen heeft ook bijgedragen tot de ontsporing van het concurrentievermogen

De ontsporing van de loonkosten hangt niet alleen af van de loononderhandelingen en dus van de hierbij betrokken instellingen, maar ook van de wijze van indirecte belasting en de winstmarges (markup of regel voor de prijszetting of -indexering) die zelf geconditioneerd worden door de mate van imperfectie van de markten die kan verschillen per land. De verschillen in de mate van imperfectie van de markten ten opzichte van de drie handelspartners zijn bijzonder groot in industrieën die aan een dereguleringsproces werden onderworpen, zoals de netwerkindustrieën. Bijgevolg zal het gedrag van de marges zich uiten in verschillen in stijging van de consumptieprijsindex (en de gezondheidsindex) die zelf een invloed hebben op de lonen en de verschillende producten waarvoor een automatische indexering voorzien is. Men had dus kunnen verwachten dat het dereguleringsproces zou leiden tot een daling van de prijzen, en dus ook van de lonen, die in België minstens even groot zou zijn als in de andere landen. Dat is niet het geval, zoals blijkt uit tabel 11.

Tabel 11 Gecumuleerde evolutie van de consumptieprijzen in België en in de drie buurlanden
In procent

1996-2011	Aandeel in het budget	België	Gemiddelde van de drie buurlanden	Duitsland	Frankrijk	Nederland
Voedingsmiddelen en niet-alcoholische dranken	17	40,1	25,8	20,8	31,6	27,5
Huisvesting, water; elektriciteit, gas en andere brandstoffen	16	65,7	46,1	42,4	44,0	68,8
waarvan elektriciteit, gas en andere brandstoffen	6	100,5	86,0	102,7	53,1	124,8
Vervoer	14	50,4	42,5	42,3	41,0	48,7
waarvan brandstoffen en smeermiddelen	4	96,0	89,9	93,9	83,3	94,7
Recreatie en cultuur	13	11,7	0,1	6,0	-9,2	6,4
Hotels, cafés en restaurants	9	49,2	35,4	26,3	39,5	60,4
Stoffering, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud van de woning	7	23,8	13,8	8,5	17,1	25,6
Diverse goederen en diensten	7	39,6	30,9	26,1	33,2	44,2
Kleding en schoeisel	7	8,2	4,3	3,9	5,3	2,8
Gezondheid	4	13,8	38,9	40,4	32,1	54,7
Alcoholhoudende dranken, tabak	3	47,3	68,7	58,3	78,9	79,4
Communicatie	3	-17,9	-28,8	-35,1	-23,6	-19,4
Onderwijs	1	23,7	53,0	66,0	46,0	20,6
Geheel NICP	100	35,2	27,9	25,4	28,4	37,1
waaronder: Gezondheidsindex		32,3				

Opmerkingen: de consumptieprijzen omvatten de indirecte belastingen. De aandelen worden berekend als een gemiddelde over de periode. Het gemiddelde van de drie buurlanden is een gewogen gemiddelde. Voor het onderwijs, België: periode 2000-2011 i.p.v. 1996-2011.
 Bron: Eurostat (HICP).

Voor 92% van de uitgavencategorieën was de prijsstijging sterker in België dan in het gemiddelde van de drie buurlanden. De belangrijke verschillen en de categorieën die zwaar doorwegen op het gezinsbudget zijn: voedingsuitgaven, huisvesting en energie en diensten zoals vrije tijd, handel en restaurants. Voor de overheidsdiensten zoals gezondheid en onderwijs alsook voor alcoholische dranken en tabak stijgen de prijzen minder snel dan in de buurlanden. Zelfs wanneer de prijzen dalen, zoals in de communicatiesector, is die daling geringer.

Tussen 1996 en 2011 bereikt het gecumuleerd inflatieverschil tussen België en het gewogen gemiddelde van de drie buurlanden 7,3 procentpunt, waarvan 4,2 uitsluitend over de periode 2005-2011. Het verschil ten opzichte van de gezondheidsindex bedraagt 4,4% en is vergelijkbaar met het loonverschil van 4,6%. Het loonverschil heeft zich dus niet vertaald in een relatieve verbetering van de koopkracht.

De sterkere prijsstijging in België is ook algemeen. In een open land waar de concurrentie met het buitenland enorm speelt, kan dat paradoxaal lijken. Het groeiverschil van de elektriciteits- en gasprijzen ten opzichte van de buurlanden draagt rechtstreeks voor 1 procent bij tot de stijging van de gezondheidsindex en dus het loonverschil, voornamelijk tijdens de periode 2007-2011. Bijgevolg uit dat loonverschil zich in hogere kosten in alle sectoren, vooral die met veel werknemers. Die hogere kosten worden vervolgens zelf versterkt door de prijs-loonspiraal. We merken op dat, op symmetrische wijze, de beleidsmaatregelen die het mogelijk maken het gecumuleerd verschil op de energie- en gasprijzen (bijna 15%) te verlagen een totaaleffect zouden hebben op de gezondheidsindex dat groter is dan de voornoemde 1%.

Het snellere prijsverloop weegt niet alleen via de loonindexering maar ook via de prijsstijging van hun intermediaire consumptie op het concurrentievermogen van de ondernemingen. Volgens Eurostat bereikte de toename van de gasprijs voor de industriële verbruikers²² tussen 2005 en 2011 65,5% in België, tegenover 49,2% in Duitsland, 58,5% in Frankrijk en 17,2% in Nederland. De elektriciteitsprijs kende over dezelfde periode een groei van 40,6% in België, tegenover 15,4% in Duitsland, 35,5% in Frankrijk en slechts 4,3% in Nederland.

2.7. De subsidies hebben de winstmarges van de Belgische ondernemingen verbeterd

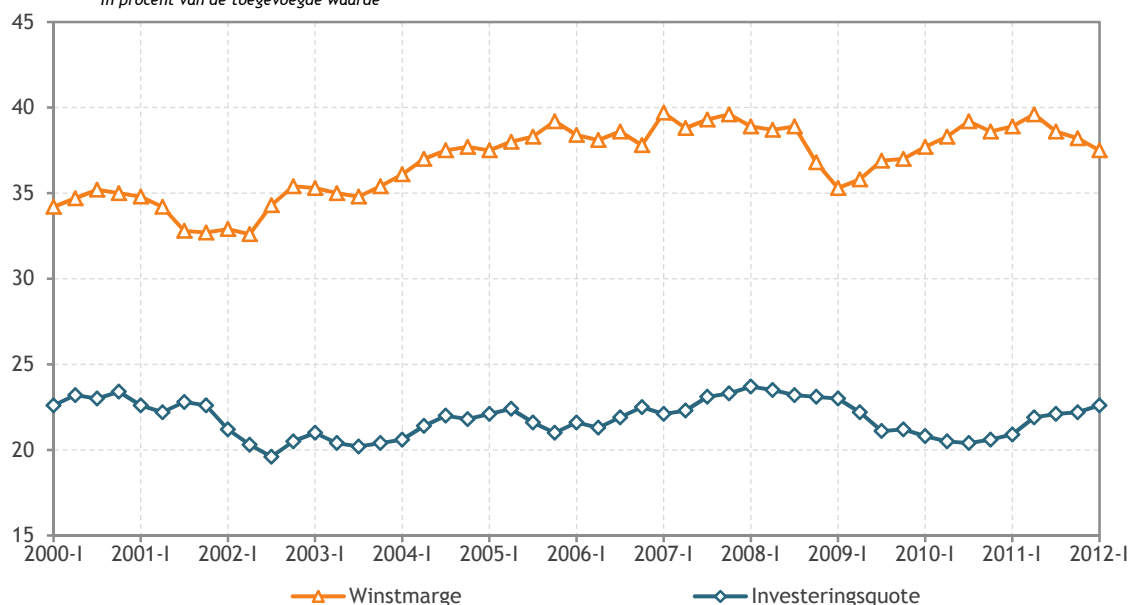
Om tegemoet te komen aan de stijgende productiekosten (als gevolg van een prijsstijging van de grondstoffen, het intermediair verbruik of de arbeid) kunnen de uitvoergerichte ondernemingen de impact van die toename op hun verkoopprijzen beperken en dus hun concurrentiepositie behouden door een verlaging van hun winstmarge te aanvaarden. Die inspanning kan ook nodig zijn in het geval van een appreciatie van de euro ten opzichte van andere grote munten. Ze is noodzakelijk omdat de uitgevoerde producten gestandaardiseerd zijn en bijgevolg onderworpen aan een sterke internationale concurrentie. Wanneer die inspanning echter te groot is of zich over een te lange periode spreidt, kan ze het toekomstige concurrentievermogen belemmeren daar de winstmarges deels bepalend zijn voor het investeringsvermogen van de ondernemingen: zowel materiële als immateriële (onderzoek en innovatie, commerciële prospectie, design) investeringen die steeds meer bepalend worden voor de uitvoercapaciteit van de geavanceerde economieën.

In de praktijk wordt de winstmarge berekend als de verhouding van het bruto-exploitatieoverschot en de toegevoegde waarde. Gelet op de beschikbaarheid van statistieken, kan de winstmarge niet afzonderlijk berekend worden voor de uitvoergerichte ondernemingen, maar wel voor de niet-financiële vennootschappen die overeenstemmen met een institutionele sector in de nationale rekeningen.

Figuur 10 toont de evolutie van de winstmarge en de investeringsquote van de Belgische niet-financiële ondernemingen. Van midden 2002 tot begin 2007 is de winstmarge verbeterd, met een toename van de investeringsquote tot begin 2008 tot gevolg. De crisis ging eind 2008 gepaard met een uitgesproken daling van de winstmarge die echter van korte duur was (slechts twee kwartalen). Aan het begin van 2012 bedroeg de winstmarge 37,5%, wat hoger is dan begin 2000 (34,2%), terwijl de investeringsquote vergelijkbaar is met die aan het begin van de projectieperiode (22,6% in het eerste kwartaal van 2012 en in het eerste kwartaal van 2000).

²² Het betreft de prijs in euro zonder belasting van toepassing op het eerste kwartaal van elk jaar voor industriële verbruikers bepaald als gemiddeld door Eurostat. Meer informatie over Eurostat, energie.

Figuur 10 Winstmarge en investeringsquote van de niet-financiële ondernemingen
In procent van de toegevoegde waarde

Opmerking: de winstmarge is de verhouding tussen het bruto-exploitatieoverschot en de toegevoegde waarde; de investeringsquote is de verhouding tussen de bruto-investeringen in vaste activa en de toegevoegde waarde.
 Bron: Belgostat.

Het bruto-exploitatieoverschot wordt verkregen door de toegevoegde waarde te verminderen met de bezoldiging betaald aan werknemers en de overige productgebonden belastingen min subsidies²³. Een wijziging van de winstmarge is dus negatief afhankelijk van de evolutie van het loonaandeel en van de overige nettobelastingen uitgedrukt in procent van de toegevoegde waarde²⁴. Tussen het eerste kwartaal van 2000 en het eerste kwartaal van 2012 is de winstmarge toegenomen met 3,3 procentpunt. Die stijging wordt verklaard door een daling met 0,8 procentpunt van het loonaandeel en door een wijziging van -2,5 procentpunt van de ratio van de overige productgebonden belastingen op de toegevoegde waarde. De verbetering van de winstmarge kan dus grotendeels (voor 76%) toegeschreven worden aan de stijging van de productgebonden subsidies en, met name, de loonsubsidies²⁵. Sinds 2005 zijn de productgebonden subsidies namelijk nog steeds hoger dan de productgebonden belastingen, met uitzondering van het vierde kwartaal van 2006. Dat wordt voornamelijk verklaard door het feit dat de maatregelen ter vermindering van de bedrijfsvoorheffing voor bepaalde werknemerscategorieën verrekend worden als productgebonden subsidies, daar ze geconcipieerd zijn als een middel om de loonkosten te verlagen en dus de winst voor werkgevers te versterken.

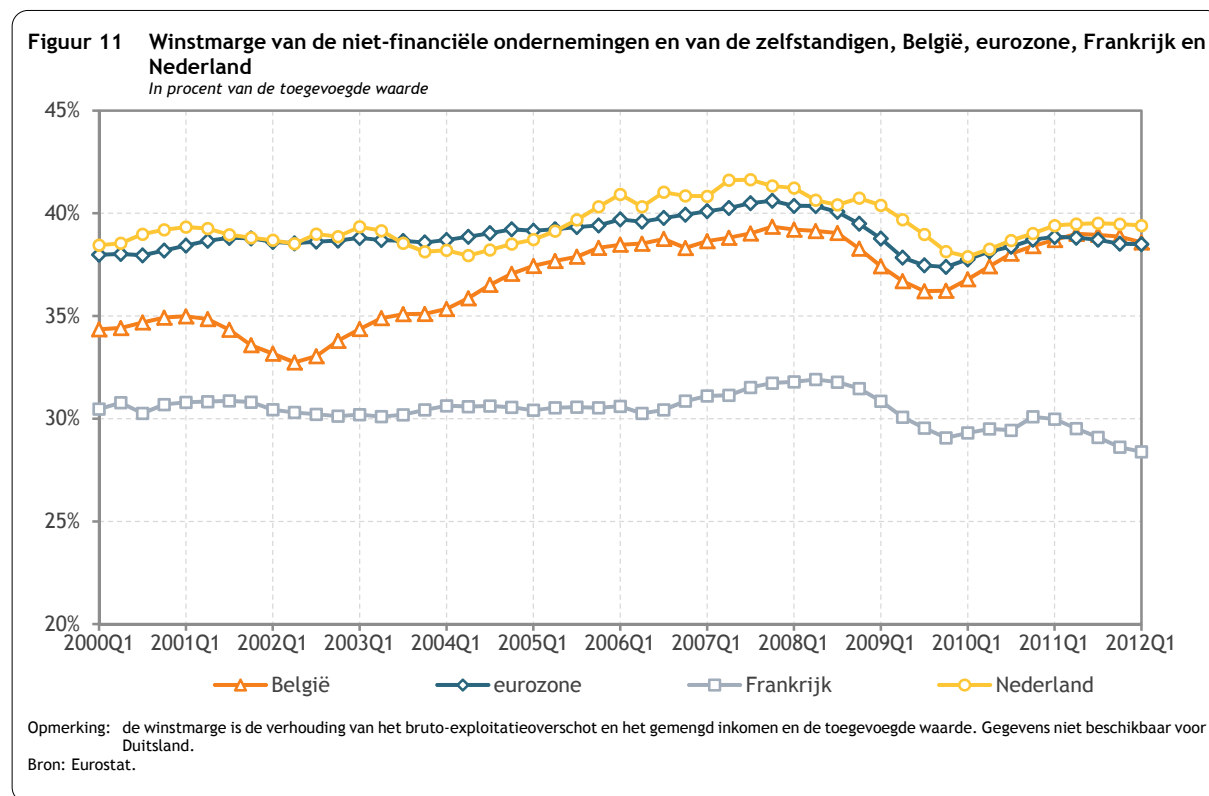
In het eerste kwartaal van 2012 is de winstmarge van de niet-financiële ondernemingen en zelfstandigen in België (38,6%) lichtjes hoger dan die in de EU27 (37,9%) en vrijwel gelijk aan die in de eurozone (38,3%). Zoals figuur 11 toont, is de evolutie van de winstmarge sinds de crisis van 2008 in

²³ De overige productgebonden belastingen betreffen de belastingen betaald door producten die niet verbonden zijn aan de waarde, noch aan het volume van productiegoederen of verhandelde goederen. Een voorbeeld daarvan is de grondbelasting. De vennootschapsbelasting wordt niet opgenomen in die rubriek.

²⁴ In termen van nationale boekhouding kan de winstmarge (TM) bepaald worden als: $TM = 1 - D1/B1 - (D29 - D39)/B1$.

²⁵ In 2010 bedroegen de totale productgebonden belastingen 6,5 miljard euro en de totale productgebonden subsidies 7,4 miljard euro. Het deel van die subsidies dat verband houdt met de vermindering van de loonkosten wordt meer in detail toegelicht in bijlage 2 onder de rubriek loonsubsidies via de loonsom van de ondernemingen.

België vergelijkbaar met die in de eurozone en in Nederland. De verslechtering van de winstmarge in Frankrijk heeft zich daarentegen voortgezet en leidde tot de zwakste prestatie van de onderzochte landen in 2012. Ze kan worden beschouwd als gelijklopend met de aanzienlijke achteruitgang van het Franse concurrentievermogen, zoals blijkt uit de verslechtering van het tekort op de lopende rekening en uit de verliezen aan uitvoermarktaandeel.

2.8. De niet-kostencompetitiviteit is onvoldoende verbeterd

De niet-prijscompetitiviteit wordt bepaald door ondernemingsspecifieke factoren, waaronder de productgebonden diensten, innovatie, de reputatie van de kwaliteit van het product, de aanpassing ervan aan de behoeften van de klant, het passend gebruik van ICT, en door aspecten die eigen zijn aan de omgeving waarin de onderneming werkzaam is, de wetgevende, reglementaire, sociale en economische omgeving die beïnvloed wordt door beleidsmaatregelen (overheidsfinanciën, onderwijs- en onderzoeksystemen, openbare infrastructuur...). De diversiteit van die factoren en de complexiteit van hun interacties maken het moeilijk om dat aspect van het concurrentievermogen te analyseren.

Zoals de studie van de Nationale Bank²⁶ aantoont, is het gamma aan producten dat door Belgische ondernemingen wordt uitgevoerd relatief geconcentreerd in producten waar onderzoek en innovatie mee gepaard gaat en die eenvoudig na te maken zijn, zoals medicijnen, andere farmaceutische producten en kunststoffen in basisvorm, en in producten die voor hun productie overwegend kapitaal vereisen, zoals transportvoertuigen of staal. Het belangrijkste probleem voor die specialisatie ligt in de druk van de internationale concurrentie en in het bijzonder van de opkomende landen die de

²⁶ Zie Baugnet et al, 2010.

productieapparaten gemakkelijk kunnen namaken of genieten van technologietransfers om hun achterstand snel in te halen. De structuur van de uitvoer zou dus meer moeten evolueren naar producten waar onderzoek en innovatie mee gepaard gaat en die moeilijk na te maken zijn, zoals elektrische en elektronische apparaten. Daarvoor zouden de ondernemingen voldoende moeten investeren in onderzoek (O&O), maar is het vooral nodig dat die inspanningen leiden tot de productie van nieuwe producten op Belgisch grondgebied. Het is namelijk frappant te moeten vaststellen dat, hoewel België in de EU27 een goede positie inneemt wat betreft O&O van ondernemingen²⁷ en innovatiegraad²⁸, het percentage van de omzet dat afkomstig is van de commercialisering van nieuwe producten (4,6%) bijzonder zwak is ten opzichte van het Europees gemiddelde (8,3%) en de buurlanden (Duitsland: 14,1%, Frankrijk: 6,4% en Nederland: 3,7%).

Die paradox wordt mogelijk verklaard door de concentratie van O&O-activiteiten in multinationals die actief zijn in België. Tabel 12 toont dat de filialen onder buitenlandse controle in 2009 meer dan de helft van de O&O-uitgaven (53,8%) door ondernemingen in België voor hun rekening namen. Hoewel dat groot buitenlands aandeel tussen 2007 en 2008 daalde, blijft het aanzienlijk in de bedrijfstakken die investeren in O&O. Van de tien bedrijfstakken die het grootste deel van de O&O-uitgaven van de ondernemingen vertegenwoordigen, bestaat de bedrijfstak van de precisie-instrumenten als enige voor het merendeel uit bedrijven onder Belgische controle. De multinationals kunnen echter gemakkelijker dan andere ondernemingen de verschillende segmenten van de waardeketen optimaliseren en beslissen om het resultaat van hun onderzoek te produceren in een ander land dan dat waarin het onderzoek werd verricht.

Tabel 12 Aandeel van de O&O-uitgaven van ondernemingen onder buitenlandse controle volgens bedrijfstak, 2007 en 2009
% van de O&O-uitgaven van de ondernemingen (DERDE)

	Buitenlandse participatie > 50%	Aandeel in het totaal van de DERDE	Buitenlandse participatie > 50%	Aandeel in het totaal van de DERDE
	2007		2009	
Totaal van de bedrijfstakken	59,4	100	53,8	100
- Chemische producten (met inbegrip van farmaceutische producten)	74,8	37,0	54,9	39,8
- Financiële diensten, O&O en zakelijke dienstverlening	41,6	14,1	50,1	20,1
- Elektronische apparatuur	73,0	9,0	88,4	5,3
- Machines, n.e.g.	62,2	5,7	62,1	5,0
- Precisie-instrumenten	15,3	2,6	18,3	3,7
- Elektrische machines	66,4	2,9	61,1	3,5

Bron: FOD Wetenschapsbeleid, eigen berekeningen.

De aspecten van de niet-prijscompetitiviteit verbonden aan de omgeving waarin de ondernemingen actief zijn, kunnen, op zijn minst deels, gevat worden door synthetische indicatoren van het type dat door de OESO werd uitgewerkt (Product Market Regulation Index) of door het Fraser-instituut (Economic Freedom Index). In een recente studie van de Europese Commissie gaf die laatste index aan

²⁷ Volgens Eurostat bereikte O&O door de sector van de ondernemingen in 2010 1,3% in België, tegenover gemiddeld 1,2% in de EU27, 1,9% in Duitsland, 1,4% in Frankrijk en 0,9% in Nederland.

²⁸ Nog volgens Eurostat (CIS2008) bereikte de innovatiegraad van de ondernemingen in 2008 58% in België, tegenover gemiddeld 52% in de EU27, 80% in Duitsland, 50% in Frankrijk en 45% in Nederland.

dat er voor het merendeel van de lidstaten een significante correlatie bestaat met de evolutie van de TFP²⁹. De index omvat 42 indicatoren met betrekking tot vijf aspecten van het ondernemingsklimaat: de omvang van de regering, de wettelijke structuur en de veiligheid van de eigendomsrechten, de toegang tot gezonde financiering, de vrijheid van internationale handel en de regelgeving inzake krediet, arbeid en ondernemingen. Ze geeft ieder land een score op 10. In 2009 behaalde Hong Kong de hoogste score (9,01) en Zimbabwe de laagste (4,08).

De globale indicator voor de 414 landen die aan bod kwamen in de studie van het Fraser-instituut is over de periode 1980-2007 geëvolueerd in de richting van een grotere economische vrijheid, maar vervolgens verslechterd in 2008 en 2009, de laatste jaren waarvoor gegevens beschikbaar zijn. In 2009 behaalde België een score van 7,08, wat lager is dan de hoogste score behaald in 2000 (7,74). Daarmee bekleedde het de 42ste plaats, d.w.z. na de meest performante buurlanden. Duitsland stond op de 19de plaats (7,45) en Nederland op de 31ste plaats (7,25). Enkel Frankrijk deed slechter dan België met de 44ste plaats (7,05). Ten opzichte van 2000 raakt de achteruitgang van de Belgische positie aan alle onderzochte aspecten van de index, behalve de toegang tot gezonde financiering. Die laatste gaat erop vooruit en zorgt ervoor dat België op dat gebied op de 5de plaats staat. De slechtste Belgische prestatie geldt voor het aspect omvang van de regering (114de plaats).

De kwaliteit van het ondernemingsklimaat wordt ook beïnvloed door de efficiëntie van de overheid, die zelf deels afhankelijk is van haar moderniseringsvermogen. Een van de indicatoren van die efficiëntie is de raming van de administratieve lasten voor de Belgische ondernemingen en zelfstandigen die om de twee jaar door het Federaal Planbureau wordt uitgevoerd. Uit de laatste bevraging blijkt dat die administratieve lasten in 2010 opliepen tot 6,35 miljard euro (1,79% van het bbp), wat een toename is ten opzichte van 2008 (5,92 miljard euro of 1,72% van het bbp), maar een duidelijke daling ten opzichte van 2000, het jaar van de eerste bevraging (8,87 miljard euro of 3,48% van het bbp). De administratieve vereenvoudiging volgt dus het goede spoor in België, maar de inspanningen moeten voortgezet worden om de reglementaire context van de economische activiteit verder te verbeteren. Een van de voornaamste instrumenten van de overheid om de relaties met de burgers te vereenvoudigen is het gebruik van ICT. Naast gerichte successen als Tax-on-web of de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid, lijken de informatie- en communicatietechnologieën de werking van de overheid nog niet voldoende te hebben hervormd, zoals dat wel het geval is voor andere dienstensectoren (bijv. de financiële diensten). De ratio van de netto kapitaalgoederenvoorraad van ICT (apparaten en software, tegen constante prijzen van 2000) over het aantal gewerkte uren stijgt van 1 in 1996 tot 1,7 in 2011 voor de overheid, terwijl hij in dezelfde tijdspanne stijgt van 6,6 tot 9,7 voor de totale economie en van 10,5 tot 16,3 voor de marktdiensten afzonderlijk³⁰. Een van de verklaringen van die zwakke groei in de intensiteit in nieuwe technologieën die wordt waargenomen voor de overheid houdt verband met de institutionele veranderingen die het land heeft gekend en geleid hebben tot de aanwerving van 100.000 bijkomende ambtenaren door de gewesten en de lagere overheid.

²⁹ Orlandi en Raciborski, 2012.

³⁰ De marktdiensten omvatten de bedrijfstakken met NACE-code Rev.2 van G tot N.

3. Het te voeren beleid

3.1. Europees kader en beleid

Sinds het engagement van de lidstaten om de euro in te voeren, verliep de convergentie van de rentevoeten in de landen van de eurozone snel en markant. De groei werd gestimuleerd in de landen die voordeel hebben gehaald uit de daling van hun rentevoeten, wat versterkt werd door een toestroom aan kapitaal vanuit de noordelijke landen, met name vanuit Duitsland dat achterbleef inzake concurrentievermogen en groei. De prijsniveaus in de probleemlanden, wat vooral de zuidelijke eurolanden zijn, stegen sneller dan in de noordelijke landen. Dat heeft geleid tot een situatie waarin de rentevoeten uiterst laag en vaak zelf negatief waren in reële termen, zodat de groei van de binnenlandse vraag in die landen nog versnelde. Een van de gevolgen daarvan was de divergentie van de loongroei, die in verschillende mate de productiviteitsgroei oversteeg. Die laatste was op zijn beurt vaak te zwak in de zuidelijke landen, deels door het uitblijven van structurele hervormingen. Die evoluties hebben bijgedragen tot het ontstaan van belangrijke competitiviteitsverschillen (in het bijzonder gemeten door de relatieve groei van de loonkosten per eenheid product) en de onevenwichten van de lopende rekening (IMF, 2012, Mongelli & Wyplosz, 2009). Daarenboven hebben omvangrijke schokken de landen van de monetaire unie op asymmetrische wijze geraakt: het barsten van de zeepbel op de aandelenmarkt en met name op de technologische aandelenmarkt in 2000, het barsten van de vastgoedbubbel in 2008 en de daaropvolgende financiële en economische crisis, en momenteel de staatsschuldencrisis. Die gebeurtenissen zijn verbonden door een aaneenschakeling van oorzaken en gevolgen waarop hier niet dieper wordt ingegaan.

Wat is de huidige situatie?

In de eurozone wordt de situatie steeds meer asymmetrisch, waarbij bepaalde landen verplicht worden om aanzienlijke macro-economische onevenwichten in een snel tempo te corrigeren (zie tabel 13).

Tabel 13 Evolutie van het bbp en de loonkosten per eenheid product 1999-2010 en macro-economische evenwichten in 2010*In procent van het bbp, behalve bbp: gemiddelde jaarlijkse groei over de periode en loonkosten per eenheid product: gecumuleerde groeivoet over de periode*

Landen	Bbp	Loonkosten per eenheid product	Lopende rekening	Overheidstekort	Overheidsschuld
Griekenland	2,5	39,5	-10,6	-9,6	140,2
Portugal	0,9	31,9	-10,7	-7,3	82,8
Ierland	3,2	30,1	-1,1	-32,3	97,4
Spanje	2,3	33,9	-4,8	-9,3	64,4
Italië	0,6	33,7	-3,2	-5,0	118,9
Frankrijk	1,4	22,7	-3,3	-7,7	83,0
België	1,6	23,5	1,7	-4,8	98,6
Nederland	1,6	27,5	5,2	-5,8	64,8
Finland	2,1	23,5	1,3	-3,1	49,0
Oostenrijk	1,7	13,5	3,0	-4,3	70,4
Duitsland	1,1	6,2	4,8	-3,7	75,7
Eurozone (16)	1,4	21,7	-0,5	-6,3	84,2
VK	1,7	34,4	-2,2	-10,5	77,8
VS	1,9	20,4	-3,4	-11,3	92,2

Bron: Europese Commissie.

Toen de crisis uitbrak in 2008, werden de zuidelijke eurolanden, alsook Ierland, geconfronteerd met drie soorten problemen: 1) een sterke achteruitgang van hun concurrentiepositie, vooral ten opzichte van Duitsland, die vóór de crisis is ontstaan, vooral als gevolg van de financiële en vastgoedzeepbellen, maar pas zichtbaar werd door de schade als gevolg van de recessie; 2) de noodzaak van een (momenteel nog lopend) proces van schuldafbouw (deleveraging), aangezien de aanzienlijke depreciaties van reële en financiële activa hebben geleid tot wanbetalingen, de noodzaak om de banken te herkapitaliseren en de noodzaak voor particulieren en ondernemingen om hun inkomen aan te wenden om hun buitensporige schulden terug te betalen; 3) een gevoelige verhoging van de overheidstekorten en -schulden onder invloed van de recessie van 2008, van de overheidssteun voor de economische activiteit en voor het redden van de banken, waardoor die landen vervolgens verplicht waren een zeer strikt begrotingsbeleid te voeren dat de economische crisis heeft versterkt. Het antwoord van het economisch beleid op Europees niveau was niet afgestemd op een dergelijk grote asymmetrische schok. De coördinatie van het beleid bestond in de toepassing van eerder voorziene procedures en het versterken van de dusver overeengekomen traditionele voorzieningen, namelijk: herstel van het concurrentievermogen, door "flexibilisering" van de arbeidsmarktinstellingen, structurele hervormingen die het aanbod stimuleren en marktgebreken wegwerken en, ten slotte, de strikte naleving van het Stabiliteits- en Groeipact door alle landen, d.w.z. het overheidstekort in de nabije toekomst onder 3% van het bbp brengen (zie tabel 14). Volgens het IMF (2012) vertegenwoordigt dat voor de eurozone als geheel een schok van het begrotingsbeleid in de orde van 0,5% van het bbp voor de periode 2012-2013 en van 1% van het bbp voor de periode 2012-2017. Die cijfers zijn niet zeer hoog, maar ze verhullen aanzienlijke verschillen tussen de landen. Zo heeft Duitsland geen inspanning te leveren, terwijl Spanje een structurele sanering van 3,5% van het bbp moet doorvoeren.

Tabel 14 Deadlines voor het terugbrengen van het overheidstekort onder 3% van het bbp

Jaar	Landen
2012	België, Cyprus, Italië
2013	Oostenrijk, Frankrijk, Nederland
2014	Griekenland, Spanje, Portugal
2015	Ierland

Bron: Europese Commissie, september 2012.

Daarnaast werden op middellange termijn de begrotingsregels strikter en complexer gemaakt door de zogenaamde "Six pack" en "Fiscal compact", i.e. het begrotingsverdrag voor de leden van de eurozone. Momenteel staat men voor een opeenstapeling van regels: het tekort terugbrengen onder 3% van het bbp om de procedure bij buitensporige tekorten te vermijden, de schuldgraad jaarlijks terugdringen met 1/20ste van het verschil tussen het huidige niveau en de maximale 60% van het bbp, terugdringen van het conjunctuurgezuiverd tekort in functie van de budgettaire kosten van de vergrijzing tot een maximum van 0,5% van het bbp, groei van de primaire uitgaven onder de potentiële bbp-groei houden.

Parallel daarmee werd een nieuwe procedure³¹ ingesteld ter voorkoming van buitensporige macro-economische onevenwichten die voornamelijk voortvloeien uit competitiviteitsverschillen of kunnen ontstaan als gevolg van een speculatieve zeepbel.

De markten hebben daar geen vertrouwen in gesteld voor Griekenland. Om "moral hazard" te vermijden, hebben bepaalde Europese regeringsleiders de weg vrijgemaakt voor de mogelijkheid tot de wanbetaling door een lidstaat (Ontmoeting Sarkozy-Merkel, 18 oktober 2010) en vervolgens tot een exit uit de eurozone. Bij een gebrek aan solvabiliteitsgarantie heeft de onzekerheid³² zich verspreid op de markten voor staatsschulden en investeerders ertoe aangezet hun kapitaal weg te halen uit onzekere staatsobligaties van de zuidelijke landen, waardoor de waarde van die schulden daalt en er solvabiliteitsproblemen ontstaan voor banken die deze schulden aanhouden. Als gevolg daarvan is het Europees macro-economisch beleid sterk ontwikkeld en complexer geworden, zonder evenwel reële antwoorden te bieden op de problemen op korte termijn, en is het monetair beleid de bankensector te hulp gekomen door massale liquiditeitsinjecties, zonder daarmee de onzekerheid omtrent de mogelijke wanbetaling van staten weg te nemen. Die situatie wordt steeds meer problematisch voor de Noord-Europese landen die lijden onder de recessieve effecten van hun eigen begrotingsconsolidatie maar ook onder de spillovereffecten van de aanzienlijke correcties op de mondiale vraag die de zuidelijke landen in een recordtempo moeten realiseren, zowel in termen van koopkracht van de loontrekkenden als van begrotingssanering. Het gevolg daarvan is een nieuwe recessie die gekenmerkt wordt door de wil van de privésector en overheden om meer te sparen teneinde de schuld af te bouwen en, bijgevolg, een inkomens- en groeidaling die versterkt wordt door een neerwaartse herziening van de groeivoorzichten op middellange en lange termijn, wat nog meer aanzet tot sparen. Als gevolg van het uitzicht op een nieuwe recessie en een overschot aan productiecapaciteit dat tevens onrendabel is, volgt de investeringsvraag de wil om meer te sparen niet, zodat zowel de korte- als de langetermijnrentevoeten dalen en in de noordelijke landen in de buurt van 0% liggen, zonder de

³¹ De "Macroeconomic Imbalance Procedure" (MIP) bevat een waarschuwingsmechanisme gebaseerd op een bordtabel met 11 macro-economische indicatoren met drempelwaarden.

³² Onzekerheid in de zin van Knight, d.w.z. bij een niet-kwantificeerbare kans dat de risico's zich daadwerkelijk voordoen.

investeringsvraag te stimuleren. Dat is de "paradox of thrift" en de "liquidity trap" die in de jaren 30 door Keynes werd beschreven³³.

Om welke beleidsmaatregelen vragen deze omstandigheden?

Een expansief monetair beleid, beleidsrente van de ECB in de buurt van 0%, monetaire financiering van de overheidsschulden van landen in moeilijkheden door aankoop van obligaties op de secundaire markt, financiering van landen en banken met liquiditeitsmoeilijkheden door het noodfonds EFSF: al die noodmaatregelen die passen binnen de naleving van de verdragen, werden aanvankelijk gunstig onthaald, maar bleken al gauw ontoereikend om de markten duurzaam te overtuigen. Ten opzichte van de dreiging dat, in het beste geval, het renteverskil ten opzichte van Duitsland explodeert en, in het slechte geval, geen geldschietters meer gevonden worden, leggen de landen zich toe op de toepassing van bezuinigingsplannen en structurele aanpassingen, vooral wat loonkosten betreft, die nog nadeliger zijn voor de werkgelegenheid, de groei en, bijgevolg, het overheidstekort en de -schuld.

Steeds meer stemmen gaan op voor een beleidsverandering die meer aansluit bij de lessen uit eerdere gelijkaardige ervaringen, waaronder de jaren 30 of de twee "verloren decennia" van Japan in de afgelopen jaren. De aanbevolen oplossingen gaan lijnrecht in tegen de huidige voorstellen op Europees niveau: ondersteuning van de koopkracht van de loontrekkenden, toename van de overheidsbestedingen om de hogere spaarquote van de gezinnen en de ondernemingen te compenseren en, ten slotte, onbeperkte financieringscapaciteit van de Europese Centrale Bank voor de lidstaten. Zoals Paul de Grauwe (2011) aangeeft, is de garantie van onbeperkte financiering voor de lidstaten een *conditio sine qua non* voor de uitvoering van de andere beleidsplannen zonder automatisch te worden tegengewerkt door de rentestijging. Beperkte reserves of een beperkte financieringscapaciteit worden, net zoals bij wisselkoerscrisisen, automatisch door de markten aangevallen en zijn waarschijnlijk niet duurzaam.

Voor de eurozone geldt die diagnose niet zomaar. Allereerst moet de asymmetrische aard van de schok en de huidige situatie erkend worden. Als er werkelijk wordt beslist om het algemeen belang - dus de eenheidsmunt - veilig te stellen, vooral als gevolg van de politieke wil van de grondleggers van Europa, zouden de lidstaten in moeilijkheden vervolgens ondersteund moeten worden op voorwaarde van een realistische sanering van hun overheidsfinanciën en hun competitiviteit. Om echter te vermijden dat als gevolg daarvan de gehele eurozone in een depressie terechtkomt, zou een iets soepeler begrotingsbeleid van de noordelijke landen met een klein tekort (zoals Duitsland) de nodige middelen kunnen bieden: die zouden dan niet besteed worden in die landen zelf (die daar geen reële nood aan hebben), maar geïnvesteerd worden in de zuidelijke landen in moeilijkheden. Die transfers maken het mogelijk de vraag in de zuidelijke landen te ondersteunen en vergemakkelijken tegelijkertijd de nodige saneringen. Dergelijke interregionale transfermechanismen bestaan in de meeste monetaire zones. Die strategie van "egoïstische solidariteit", zoals die van het Marshallplan na de Tweede Wereldoorlog, lijkt steeds meer verdedigers te vinden na de vergissingen van het economisch beleid tijdens de recente jaren. Om die strategie uit te voeren, staat de eurozone evenwel voor twee politieke uitdagingen: enerzijds de "moral hazard" vermijden die voortvloeit uit het feit dat, als gevolg van een dergelijk beleid, de regeringen van landen in moeilijkheden de nodige

³³ Deze stelling werd in het bijzonder ontwikkeld door P. Krugman en Richard Koo. Zie Eggertsson en Krugman (2011).

hervormingen mogelijk niet zouden doorvoeren en anderzijds de opkomst van populisme en het wantrouwen van de bevolking t.o.v. Europa overwinnen en de focus opnieuw richten op de idealen van de Europese constructie. Dit vormt het uitgangspunt voor de redenering van verscheidene Europese beleidsverantwoordelijken: de hervorming van het beheer en van de instellingen en de oprichting van een echt federaal Europa voor de landen van de eurozone. Die opdracht lijkt immens en van een andere orde dan de antwoorden die de huidige situatie vereist. Het is dus waarschijnlijk dat de economische situatie verder op een defensieve en dus niet optimale wijze zal worden beheerd.

Welk beleid voor België?

Hoewel het huidige op Europees niveau aanbevolen beleid in vraag kan worden gesteld, zou het voor de Belgische overheid, na de goedkeuring van de teksten die vragen om meer coördinatie van het economisch beleid in Europa, contraproductief en zelfs financieel gevaarlijk kunnen zijn om geen gehoor te geven aan de specifieke aanbevelingen van de Europese Raad. Gezien de fragiliteit van onze overheidsfinanciën, onze openheid voor buitenlandse handel en de nabijheid van Duitsland, is een defensieve strategie hoe dan ook verkieslijk. Op economisch vlak betekent dat in essentie het volgende: (1) de aanbevelingen in het kader van het Stabiliteits- en Groeipact, nl. een tekort onder 3% van het bbp in 2012 en het behalen van de medium-term objective (MTO) van 0,5% van het bbp in structurele termen in 2050; (2) de 5 aanbevelingen inzake structureel beleid in het kader van de EU2020-strategie (tabel 15). Sommige van die aanbevelingen zijn onderwerp van discussie in België, vooral gezien de aard van de crisis: de hervorming van de organisatie van de loononderhandelingen en, met name, de hervorming van het systeem van loonindexering en de pensioenhervorming. Er werd daarentegen een consensus bereikt over de doelstelling voor het netto financieringssaldo van de overheid en over de noodzaak om de werking te verbeteren van bepaalde goederen- en dienstenmarkten, in het bijzonder wat energie betreft.

Tabel 15 De zeven aanbevelingen voor België van de Raad van de Europese Unie in 2012

Domein	Aanbeveling
Begroting	De begroting voor 2012 uit te voeren om ervoor te zorgen dat het buitensporige tekort in dat jaar wordt gecorrigeerd. Daarnaast de maatregelen te specificeren die noodzakelijk zijn om te waarborgen dat de begrotingsstrategie voor het jaar 2013 en latere jaren ten uitvoer wordt gelegd en op die manier te garanderen dat het buitensporige tekort op duurzame wijze wordt gecorrigeerd, dat voldoende vooruitgang wordt geboekt in de richting van de (MTD) – waarbij ook het uitgavenbenchmark wordt gehaald – en dat vorderingen worden gemaakt bij de inachtneming van het benchmark voor de schuldreductie. Het begrotingskader aan te passen om te garanderen dat de begrotingsdoelstellingen bindend zijn op federaal en subfederaal niveau, en de lastenverdeling over en de verantwoordingsplicht van de diverse geledingen van de overheid transparanter te maken.
Begroting	De langetermijnhoudbaarheid van de openbare financiën te blijven verbeteren door de leeftijdsgerelateerde uitgaven, met inbegrip van de uitgaven voor gezondheidszorg, in toom te houden. In het bijzonder de hervorming van de regelingen voor vervroegde uittreding en voor pensioen uit te voeren, alsmede verdere initiatieven te nemen om een verhoging van de feitelijke pensioenleeftijd te bewerkstelligen, onder meer door de verplichte pensioenleeftijd te koppelen aan de levensverwachting.
Financieel	Kapitaalverhoging van de zwakste banken stimuleren om de soliditeit van de banksector te ondersteunen, zodat deze in staat is zijn normale rol als kredietverlener aan de economie te vervullen.
Lonen	De werkgelegenheidsschepping en het concurrentievermogen te bevorderen, stappen te ondernemen om, in overleg met de sociale partners en conform de nationale praktijken, het systeem voor het voeren van loononderhandelingen en het loonindexeringssysteem te hervormen. In een eerste fase ervoor te zorgen dat de loonstijging beter aansluit bij de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit en het concurrentievermogen, door i) erop toe te zien dat de mechanismen voor het doorvoeren van correcties achteraf waarin de "loonnorm" voorziet, worden toegepast, en het sluiten van alomvattende overeenkomsten ter bevordering van het kostenconcurrentievermogen te stimuleren, en ii) het gebruik te vergemakkelijken van clauses om niet aan sectorale collectieve overeenkomsten deel te nemen, teneinde ervoor te zorgen dat loonstijgingen en arbeidsproductiviteitsontwikkelingen op lokaal niveau beter bij elkaar aansluiten.
Werkgelegenheid	Een significante verschuiving van belastingen op arbeid naar minder groeiverstorende belastingen, zoals onder meer milieubelastingen, te bewerkstelligen. De in gang gezette hervorming van het stelsel van werkloosheidsuitkeringen voort te zetten om de negatieve prikkels om te werken te verminderen, en bij de ondersteuning van de werkgelegenheid en het activeringsbeleid sterker het accent te leggen op oudere werknemers en op kwetsbare groepen, en met name mensen met een migrantenachtergrond. De geplande verdere regionalisering van de arbeidsmarktbevoegdheden aan te grijpen om de interregionale arbeidsmobiliteit te bevorderen en de samenhang te versterken tussen het beleid op het gebied van onderwijs, een leven lang leren, beroepsopleiding en werkgelegenheid. De bestaande activeringsinspanningen tot alle leeftijdsgroepen uit te breiden.
Economie	De concurrentie in de detailhandel te blijven stimuleren door de belemmeringen en de operationele beperkingen te reduceren. Maatregelen in te voeren om de concurrentie in de netwerksectoren te verstevigen door regulerende belemmeringen te herzien en door de institutionele regelingen voor daadwerkelijke tenuitvoerlegging van regels voor overheidssteun te verstevigen.
Milieu	Verdere maatregelen te treffen ter bevordering van de vooruitgang bij de verwezenlijking van de doelstellingen voor het verminderen van de broeikasgasemissies van niet onder de emissiehandelsregeling vallende activiteiten, met name door ervoor te zorgen dat het vervoer een wezenlijke bijdrage levert aan het realiseren van deze doelstelling.

Bron: Raad van de Europese Unie, juli 2012.

In een context van recessie, verlies aan concurrentievermogen en begrotingstekort is een beleid dat de economische groei ondersteunt en doet opleven noodzakelijk maar tevens moeilijk te implementeren. Wat de begroting betreft, zou de sanering de voorkeur moeten geven aan een uitgavenvermindering en een inkomstengroei met een zo klein mogelijke multiplicator (zie kader 1). Wat het relancebeleid betreft, zou prioritair het concurrentievermogen van de ondernemingen aangepakt moeten worden zonder daarbij de koopkracht of de begroting te benadelen.

Kader 1 Multiplicatoren van de geraamde overheidsuitgaven en -ontvangsten voor België

Het Federaal Planbureau evalueert regelmatig de macro-economische effecten van een wijziging van de overheidsuitgaven of -ontvangsten. Die wijzigingen zijn op korte termijn vooral afhankelijk van bepaalde parameters die eigen zijn aan die begrotingsrubrieken en aan de geïnduceerde effecten van het Keynesiaanse type: spaarquote van de gezinnen, invoerquote en belastingdruk. Op langere termijn doen er zich meer complexe effecten voor, enerzijds wegens geleidelijke aanpassingen van de vraagfuncties aan de nieuwe context van de overheidsfinanciën die als duurzamer worden waargenomen en anderzijds door wijzigingen als gevolg van de rentevoet en de reële effectieve wisselkoers. Die eerste effecten vertonen de neiging om de multiplicatoren te verhogen, de tweede om ze te verlagen.

De simulaties die de ramingen van de multiplicatoren mogelijk maken, worden uitgevoerd met het Hermes-model, een Belgisch model met per hypothese exogene rentevoeten. De reële effectieve wisselkoers is in deze simulaties afhankelijk van de geïnduceerde loonevolutie. In de tabel is er sprake van twee hypothesen: volgens de ene zijn de nominale lonen afhankelijk van een Philipscurve en een mechanisme van indexering aan de prijsindex, de zogenaamde gezondheidsindex met uitzondering van tabak, alcohol en brandstoffen; volgens de andere heeft enkel de evolutie van de gezondheidsindex een weerslag op de lonen.

Tabel Wijziging van het bbp in procent ten opzichte van de basisprojectie voor een wijziging van 1 procent van de overheidsontvangst of -uitgave

	Loonvorming			
	Endogeen		Exogeen	
	t	t+4	t	t+4
Overheidsinvesteringen	0,80	0,58	0,82	0,66
Aankopen van goederen en diensten	0,76	0,54	0,76	0,60
Sociale overdrachten	0,34	0,42	0,36	0,46
Pensioenen	0,24	0,28	0,24	0,30
Werkgeversbijdragen voor sociale zekerheid (algemene vermindering)	0,22	0,40	0,24	0,46
Werkgeversbijdragen (vermindering gericht op de lage lonen)	0,26	0,56	0,26	0,72
Werknemersbijdragen voor sociale zekerheid	0,22	0,26	0,22	0,28
Personenbelasting	0,34	0,40	0,36	0,46
Vennootschapsbelasting	0,12	0,52	0,12	0,54
Belasting op de toegevoegde waarde	0,24	0,24	0,24	0,38
Accijnzen op alcohol en tabaksproducten	0,34	0,24	0,34	0,32
Energiebijdrage	0,26	0,12	0,28	0,18

Bron: Bassilière et al. (2005)

Algemeen genomen vraagt de combinatie van de groei van de koopkracht en van de werkgelegenheid voornamelijk beleidsmaatregelen die erop gericht zijn de TFP-groei te verhogen. Dergelijke beleidsmaatregelen vormen het begin van een moeilijk maar prioritair en langdurig proces dat zich grotendeels onttrekt aan de traditionele instrumenten van het economisch beleid met positieve significante effecten op korte termijn. Hoewel niet in alle gevallen aanzienlijke effecten van de structurele beleidsmaatregelen op korte termijn verwacht moeten worden, is het noodzakelijk het vertrouwen terug te geven door een hervormingsagenda op te stellen die het mogelijk maakt de structurele problemen op te lossen.

Kader 2 Variant voor de geleidelijke wegwerking van de loonhandicap

Ter gelegenheid van de publicatie van de Economische vooruitzichten 2012-2017 door het Federaal Planbureau in mei 2010, werd een variant met een correctie van de loonhandicap gerealiseerd. De handicap bedroeg toen 3%, maar de simulatie had betrekking op een correctie van 0,6% per jaar over de vier laatste simulatiejaren, of een gecumuleerde correctie van 2,4% in het vierde jaar.

Onderstaande tabel vat de voornaamste gegevens samen.

Tabel Variant voor de geleidelijke wegwerking van de loonhandicap: voornaamste macro-economische en budgettaire resultaten van de loonwijziging
Verschil in % ten opzichte van de basis, tenzij anders vermeld

	t	t+1	t+4
bbp	0,01	0,05	0,11
Waaronder: Particuliere consumptie	-0,01	0,00	-0,04
Bruto-investeringen	-0,03	-0,10	-0,25
Uitvoer	0,01	0,05	0,12
Consumtieprijzen	-0,03	-0,15	-0,47
Werkgelegenheid (in duizendtallen)	2.000	8.940	27.830
Reëel beschikbaar inkomen van de gezinnen	-0,09	-0,24	-0,61
Netto vorderingenoverschot van de overheid (in % van het bbp)	-0,01	-0,12	-0,23

Bron: Federaal Planbureau, 2010, p. 92.

Uit de gegevens blijkt dat de correctie van de handicap op middellange termijn een belangrijk effect heeft op het bbp en de werkgelegenheid. Op korte termijn is het effect geringer. De relatieve vermindering van de koopkracht van de gezinnen heeft een negatief effect op de gezinsconsumptie dat evenwel wordt gecompenseerd, in een open economie als de Belgische, door een verbetering van de uitvoer als gevolg van een verbetering van het concurrentievermogen van de ondernemingen die onderhevig zijn aan internationale concurrentie. De vermindering van de loonsom als gevolg van de daling van de lonen heeft haar weerslag op de voornaamste financieringsbronnen van de overheid, die haar netto financieringssaldo ziet verslechteren. Op lange termijn vergroten de positieve effecten op de groei.

3.2. Het begrotingskader

Sinds begin 2012 heeft België op twee niveaus wezenlijke vooruitgang geboekt: het land heeft een nieuwe regering en een begroting die het tekort onder de grens van 3% van het bbp brengt. Op heel korte tijd werd de rente met de helft verlaagd. Het verschil ten opzichte van Duitsland blijft, maar de Duitse rente staat abnormaal laag door de kapitaalvlucht van de zuidelijke eurolanden naar Duitsland. Het belangrijkste instrument voor de relance is dus de daling van de rente en het hernieuwde vertrouwen van de markten ten aanzien van België. Die twee elementen, die belangrijk zijn voor de consumenten en de investeerders, zijn van nog groter belang voor het beheer van de openbare financiën zelf, aangezien ze een sneeuwbaaleffect vermijden dat, om beheersbaar te blijven, een nog veel ingrijpender besparingsproces zou vereisen.

De situatie blijft fragiel, maar het is duidelijk dat de onzekerheid en de instabiliteit essentiële elementen zijn die leiden tot een slecht evenwicht in termen van economische groei. Zowel op het niveau van de eurozone als op Belgisch niveau ontwricht het ontbreken van stabiele beleidsvooruitzichten de macro-economische evenwichten.

Het voortzetten van de strategie om het tekort te verminderen, is in België prioritair en het belangrijkste instrument van een relanceplan. Waarom? De schuldgraad van de gezamenlijke overheid is hoog, de fiscale manoeuvreerruimte is beperkt wanneer men de fiscale druk vergelijkt met die van onze handelspartners en de sociale kosten van de vergrijzing zijn zeer hoog (de Studiecommissie voor de Vergrijzing (2012) raamt de toename van de overheidsuitgaven voor de vergrijzing tussen 2011 en 2060 op 6,1 procent van het bbp) en behoren zelfs tot de hoogste van Europa volgens recente Europese ramingen³⁴. Vanuit dat standpunt, is de enige maatschappelijk aanvaardbare oplossing het saldo van de overheidsfinanciën op een niveau te brengen dat leidt tot een automatische en continue vermindering van de schuldgraad en, bijgevolg, van de rentelasten. Dankzij dat omgekeerd sneeuwbaaleffect zal die vermindering van rentelasten toekomstige manoeuvreerruimte creëren die zeker nodig zal zijn om het hoofd te bieden aan de vergrijzingsuitgaven en de economische en sociale vooruitgang te bevorderen.

Daarnaast leiden ook de garanties voor banken in moeilijkheden waartoe de overheid zich voorwaardelijk heeft verbonden en de aanhoudende fragiliteit van bepaalde banken, tot het aannemen van een grote voorzorgshouding (in vergelijking met het Europees gemiddelde zijn die verbintenissen vrij hoog in België: 15,9% van het bbp voor een gemiddelde van 7,4% in de eurozone).

De houdbaarheid van de overheidsfinanciën blijft dus doelstelling nr. 1 van de regering. Die houdbaarheid werd al sterk verbeterd door de begroting 2012 (die een tekort van 2,8% van het bbp vooropstelt) en door de structurele pensioen- en werkloosheidshervormingen, maar de inspanning dient te worden voortgezet zoals de Hoge Raad Van Financiën aanbeveelt (afdeling Financieringsbehoeften). Er moet teruggegrepen worden naar de drievoudige strategie ("Three-pronged strategy"): de terugkeer naar een structureel overschot dat leidt tot een omgekeerd sneeuwbaaleffect, een progressieve verhoging van de werkgelegenheidsgraad en een hervorming van

³⁴ European Commission (DG ECFIN) and Economic Policy Committee (AWG), 2012.

de pensioen- en gezondheidszorgstelsels die de mechanische impact van de vergrijzing op die overheidsuitgaven afzwakt.

Tot besluit, het begrotingskader waarin een structureel beleid ter verbetering van het concurrentievermogen moet worden uitgetekend zal tijdens de komende jaren bijzonder beperkend blijven. De marges aan de uitgaven- en ontvangstenzijde moeten immers prioritair aangewend worden om het deficit te verminderen.

3.3. De hervorming van de arbeidsmarkt

De aanbevelingen in dit domein hebben betrekking op de stimulering van het arbeidsaanbod en de versoepeling van de arbeidsmarktreglementering. De regering heeft twee belangrijke maatregelen genomen: de pensioenhervorming, die vooral een verhoging van de effectieve pensioenleeftijd beoogt, en de hervorming van het werkloosheidsstelsel. De langetermijnpact van die hervormingen op de werkgelegenheid en de lonen zou aanzienlijk kunnen zijn. Uit een eerste raming van het Federaal Planbureau blijkt dat het arbeidsaanbod op middellange termijn (2017) met bijna 60.000 personen zou toenemen.

Op het vlak van de loonontwikkeling werd een ontsporing vastgesteld die echter niets te maken had met de ontsporing in de Zuid-Europese landen. Dient men, in het kader van de wet ter omkadering van het loonoverleg van 1996, een correctie van de ontsporing te overwegen? Als dat zo is, moet actie ondernomen worden in het kader van het overleg tussen sociale partners, eventueel aangevuld met overheidsmaatregelen. In het debat daaromtrent moeten twee actietypes duidelijk van elkaar onderscheiden worden: de correctie van het geobserveerde verschil in loonkosten en de correctie van de loonoverlegmechanismen om toekomstige ontsporingen te voorkomen.

3.3.1. Correctie van het geobserveerde verschil in loonkosten

In het kader van de wet van 1996 werd het loonverschil van 1996 tot 2011 door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven geraamd op 4,6 procent.

Over dezelfde periode bedraagt het verschil in loonkosten per eenheid product ten opzichte van onze drie buurlanden 10,9 procent. Het gewogen gemiddelde verschil ten opzichte van al onze handelspartners ligt nu dicht bij 0. Daarnaast zijn er tal van Europese landen, vooral waar de loonkosten per eenheid product ontspoord zijn, die structurele aanpassingsmaatregelen van hun loonkosten hebben goedgekeurd of zullen goedkeuren.

Die vaststellingen leiden dan ook tot de volgende vragen: waarom, in welke mate en hoe dient men de loonkosten te verminderen?

Het is niet evident om de redenen die ertoe aanzetten te denken dat de loonkosten verminderd moeten worden te waarderen.

Enerzijds lijken de volgende punten vrij positief:

- de reële effectieve wisselkoers, gemeten op basis van de loonkosten per eenheid product ten opzichte van al onze handelspartners, staat vandaag op hetzelfde niveau als in 1996; sindsdien is er dus globaal genomen geen verlies aan concurrentievermogen geweest, maar in een eerste fase is het concurrentievermogen verbeterd en vervolgens, in de tweede helft van de jaren 2000, gedaald;
- de winstmarge van de ondernemingen is sinds 1996 gestegen en is vergelijkbaar met die in de buurlanden. Die stijging is er gekomen dankzij de relatieve loonmatiging die voortvloeit uit de toepassing van de wet van 1996, maar vooral dankzij de aanzienlijke stijging van de loonsubsidies gedurende die periode;
- de gematigde stijging van de reële lonen heeft de groei van de binnenlandse vraag ondersteund in een periode waarin de vraag op mondiaal niveau in crisis verkeert.

Naast die positieve elementen dienen ook de meer negatieve elementen vermeld te worden:

- de wet van 1996 werd niet nageleefd, niet omwille van het onderhandelingsgedrag, maar omdat: (1) de voorspelling van de loongroei in Duitsland de effectief gerealiseerde loongroei heeft overschat, waarbij in het bijzonder de impact van de structurele aanpassingen die de regering en de sociale partners in dat land in de jaren 2000 hebben doorgevoerd slecht werd ingeschat; (2) de stijging van de olieprijs midden de jaren 2000 niet werd voorzien bij de opmaak van de loonnorm vóór indexering, terwijl die effectief doorsijpelde in de loonstijging;
- het saldo van de lopende rekening is geleidelijk verslechterd en uiteindelijk negatief geworden. Gelet op de geringe omvang van het saldo van de kapitaalverrichtingen, heeft het negatief saldo het statuut van België van nettogeldschietter veranderd in netto-ontlener. Op korte termijn is die situatie niet problematisch aangezien het land een aanzienlijke voorraad netto-activa ten opzichte van het buitenland heeft opgebouwd, zoals blijkt uit de internationale netto-investeringspositie van België (die een voorraad- en geen stroomconcept is zoals het concept nettogeldschietter/-ontlener) die 62,5 procent van het bbp bedraagt in 2011. De opeenstapeling van negatieve lopende saldi zal de internationale netto-investeringspositie verslechteren, terwijl België de schok van de vergrijzing ondergaat. Het negatief saldo van de lopende rekening is dus op lange termijn niet houdbaar; het zou moeten verbeteren naarmate de effecten van de maatregelen ter verbetering van het concurrentievermogen en de vermindering van de overheidsschuld concreet tot uiting komen;
- in een kleine zeer open economie is het concurrentievermogen een essentiële factor, niet enkel van de externe maar ook van de interne evenwichten. De evenwichtswerkgelegenheid en -werkloosheid hangen af van de reële effectieve wisselkoers en van het relatieve niveau van de loonaandeel ten opzichte van de productiviteit. Het is duidelijk dat de structurele werkloosheidsgraad (gemeten aan de hand van het aantal bij de RVA geregistreerde werklozen) in België zeer hoog is en dat de werkgelegenheidsgraad te zwak is. De gestandaardiseerde werkloosheidsgraad (die via enquêtes het aantal actief werkzoekenden meet), die voorbijgaat aan een groot deel van de structurele werkloosheid, is vrij laag in vergelijking met het Europese gemiddelde. Door die situatie blijft het ontwikkelingsmodel bevoorrecht dat veel aandacht besteedt aan de inclusie van uitgesloten of

laaggeschoolde werknemers op de arbeidsmarkt, vooral door de arbeidskosten van de laaggeschoolden te verminderen en de inactiviteitsvallen te beperken. Dat kan enkel gerealiseerd worden via vorming en door de fiscale en parafiscale loonwig op het arbeidsinkomen van de laaggeschoolde werknemers te verkleinen. Het is niet echt duidelijk hoe de doelstellingen van de werkgelegenheidsgraad van België tegen 2020 bereikt kunnen worden zonder verdere gerichte socialebijdrageverminderingen en zonder meer loonsubsidies. De maatregelen om de fiscale en parafiscale loonwig te verkleinen ten gunste van de laaggeschoolden zijn echter duur en kunnen slechts geleidelijk worden uitgebreid in een context waarin de vergrijzing minstens de terugkeer naar een begrotingsevenwicht vereist.

- In de toekomst moeten de volgende elementen in aanmerking worden genomen. Ten eerste zullen de landen van de eurozone hun loonniveau aanpassen ten opzichte van Duitsland. De reële effectieve wisselkoers die in de positieve punten werd geciteerd, zou negatief beïnvloed worden. De ruilvoet van de euro zou echter depreciëren, waardoor het concurrentievermogen van een aantal sectoren ten opzichte van de landen buiten de eurozone licht zou verbeteren. Ten tweede zouden de effecten van de budgettaire kosten van de vergrijzing steeds meer voelbaar worden en de budgettaire ruimte inperken, vooral de marges die gebruikt kunnen worden om de fiscale en parafiscale loonwig te verkleinen. Ten derde is de trendmatige productiviteitsgroei zwak, zowel in België als bij onze drie burens (rond 1% per jaar, maar het trendritme is er de voorbije decennia ook op achteruitgegaan) en zijn de groei- of correctiemarges voor de reële lonen bijgevolg ook zeer laag.
- Het zou jammer zijn dat de voortzetting van een ontwikkelingsmodel dat de groei van de koopkracht van de lonen vooropstelt, onder druk van het concurrentievermogen, de overheid ertoe verplicht de fiscale en parafiscale loonwig te verminderen telkens de lonen ontsporen. Een dergelijke tussenkomst vereist immers een vermindering van de andere overheidsuitgaven en gaat ten nadele van opleidingsprogramma's of mechanismen voor de productie van publieke goederen en investeringen die essentieel zijn voor de TFP-groei en dus, in fine, ten nadele van de koopkracht op lange termijn.
- Men dient zich ook te buigen over de progressiviteit van de arbeidskostenverlagingen die gericht zijn op de tewerkstelling van laaggeschoolden, opdat deze laatste niet excessief de stimuli beperken die bedoeld zijn om werknemers te vormen, competenties te laten verwerven en hogere verantwoordelijkheden te laten dragen.

Globaal helt de balans duidelijk over in de richting van de vermindering van de loonhandicap, die is toegenomen zowel op het vlak van de productiviteit als het loon. Voor ons ontwikkelingsmodel zou het ideaal zijn de output gap te verminderen via TFP-bevorderende maatregelen en het loonverschil te verkleinen via op loonkostenvorming gerichte maatregelen. In dat opzicht zijn twee aanpassingen mogelijk, waarvan de keuze en de modaliteiten afhangen van de bijkomende doelstellingen die worden nagestreefd (laagverloonde arbeid, bbp, lopende rekening en concurrentievermogen, inkomensverdeling): enerzijds een aanpassing van de loonkosten via regeringsmaatregelen en anderzijds een aanpassing via de toekomstige loononderhandelingen die noodzakelijkerwijs trager zal verlopen. De conjuncturele situatie van bijna-recessie zou bovendien vereisen dat de aanpassing beter geleidelijk gebeurt, maar berust op een leesbare verbintenis op lange termijn.

a. Aanpassing van de loonkosten door regeringsmaatregelen

Een aanpassing van de loonkosten door regeringsmaatregelen moet zich inschrijven binnen het kader van het proces ter vermindering van het overheidsdeficit en moet dus budgettair neutraal zijn. Gegeven de voorstellen die op politiek vlak zijn geformuleerd, zijn volgende werkwijzen mogelijk:

- Tax shifting of een heroriëntering van de heffingen (zie bijlage voor een samenvatting van de resultaten van de gezamenlijke studie van het Federaal Planbureau en de Nationale Bank van België op verzoek van de regering), die erin bestaat de fiscale en/of parafiscale loonwig op het arbeidsinkomen te verkleinen door het inkomstenverlies voor de overheid of de sociale zekerheid op te vangen via een financieringswijze die geen betrekking heeft op arbeid. Van de modaliteiten om de fiscale loonwig te verkleinen, heeft de op de lage en middelhoge lonen gerichte werkgeversbijdragevermindering de grootste impact op de werkgelegenheid³⁵, terwijl de vermindering voor nacht- en ploegenarbeid de grootste impact heeft op de goederenuitvoer. De meest ongunstige financieringsmodaliteit voor de arbeid is de verhoging van de btw-tarieven, indien ze niet geneutraliseerd wordt in de index. De modaliteit met de minst ongunstige effecten heeft betrekking op de niet-delokaliseerbare kapitaalinkomsten, zoals onroerende goederen³⁶, en de accijnzen en taksen die betrekking hebben op brandstoffen, alcohol en tabak, dus op producten die niet in de gezondheidsindex zijn opgenomen. Ter verduidelijking, een volledige correctie van het loonverschil (geraamd op 4,6 procent in 2012) via een 'tax shifting'-operatie vergt een 'shift' van 2 procent van het bbp, wat een aanzienlijk bedrag is voor één maatregel.
- Een arbeidskostenverlaging gefinancierd door een vermindering van de subsidies die de voorbije jaren (vooral sinds 2005) sterk zijn toegenomen (zie bijlage 2 voor meer details over de subsidies in 2010). In 2011 bracht de vennootschapsbelasting 11,575 miljard euro op voor de staat, maar in totaal kregen de ondernemingen voor 9,999 miljard euro aan subsidies (waarvan het overgrote deel gelinkt is aan de factor arbeid). Het systeem wordt dus steeds complexer en leidt tot inefficiënties en verlies aan middelen. Bovendien blijft het zichtbare belasting- en bijdragetarief hoog en behoudt het dus zijn ontradend karakter, ook al daalt het effectief tarief.
- Een indexsprong of een gelijkwaardige wijziging van de indexering ten gunste van de ondernemingen voor de lonen die door hen betaald werden en ten gunste van de overheid voor haar eigen lonen en uitkeringen.

³⁵ De Europese Commissie heeft België aanbevolen een "tax shifting" te organiseren die het mogelijk maakt de sociale bijdragen voor laaggeschoolde werknemers te verlichten om de bijzonder zwakke werkgelegenheidsgraad van die categorie op te krikken (Europese Commissie, 2012).

³⁶ Op dit ogenblik is de belangrijkste belastingvector voor onroerend goed de onroerende voorheffing die onder de regionale bevoegdheid valt. Socialebijdrageverminderingen zijn federale materie. Een financiering van een socialebijdragevermindering via een verhoging van de onroerende voorheffing impliceert een overdracht van lasten tijdens de uitvoering van de volgende regionaliseringsfase. Het zou bijvoorbeeld niet uitgesloten mogen zijn om de overdracht van bevoegdheden over doelgroepen te financieren via een verhoging van de onroerende voorheffing. Ter verduidelijking, de onroerende voorheffing bracht in 2011 4,6 miljard euro op voor de gewesten en gemeenten. Een shift van 2 procent van het bbp is gelijk aan 7,4 miljard euro.

b. Aanpassing van de loon-en prijsvormingsmechanismen

Een aanpassing van de loon-en prijsvormingsmechanismen zou er als volgt kunnen uitzien:

- een beperkte (nul)groei van de lonen vóór indexering tijdens een aantal jaren, waardoor een nominale loongroei wordt verwezenlijkt die lager is dan de loonnorm die voortvloeit uit de toepassing van de wet van 1996. Die optie is op middellange termijn vooral positief voor de werkgelegenheid, maar is niet zonder nadelen, zoals blijkt uit de studie van die variant die het Federaal Planbureau uitvoerde in de "Vooruitzichten 2010-2015", vooral door de weerslag op de overheidsfinanciën en de druk die zal uitgeoefend worden tijdens de volgende IPA's indien er niets onderhandeld kan worden (zie kader 2);
- een automatische ex post correctie m.b.t. het indexeringsmechanisme (zie onder) waardoor de loonindexering vertraagd zou worden zolang de correctie van de ontsporing die niet heeft doen dalen onder een te bepalen drempel (men kan zich inbeelden dat de vertraging niet meer dan x maanden mag bedragen voor elke indexering);
- of een vermindering van de prijsverschillen van de netwerkindustrieën ten opzichte van de buurlanden, wat een structureel beleid vergt (vermindering van de winstmarges, inclusief vermindering van de dividenden voor de overheid, met een mogelijk negatieve impact op de investeringscapaciteit, maar ook een toename van de productiviteit die eventueel tot banenverlies in die sectoren zou leiden. Voor België bestaat er geen macro-economische studie over dat onderwerp).

Gelet op de omvang van het te corrigeren loonverschil, zou het realistisch zijn evenwichtig gebruik te maken van die verschillende actiemodi: tax shifting met een compenserende financiering die betrekking heeft op een geheel van heffingen, actie op de prijzen van de netwerkindustrieën, actualisering van de prijsindex en matiging van de groei van de lonen vóór indexering tijdens de volgende IPA's. Om een idee te geven over de grootteordes zou men bijvoorbeeld het volgende scenario kunnen beschouwen: 1% afkomstig van een tax shifting van 0,4% van het bbp (bijvoorbeeld: 0,1% van het bbp per jaar gedurende 4 jaar), 1,5% afkomstig van de verrekening van de loonsubsidies in de arbeidskosten³⁷, 0,5% over drie jaar afkomstig van maatregelen die verband houden met de prijzen en de actualisering van de index³⁸, 1,6% afkomstig van loonmatiging ten opzichte van de norm, bijvoorbeeld 0,4% per jaar gedurende 4 jaar.

³⁷ De som van de loonsubsidies via de loonmassa van de privésector (uitgezonderd wetenschappelijke vorsers en Sociale Maribel) (zie bijlage 2) bereikt 1,939 miljard euro in 2010 of 1,55 procent van de gecorrigeerde loonmassa die rekening houdt met de subsidies.

³⁸ De actualisering van de samenstelling van de consumptieprijsindex vindt om de 8 jaar plaats om rekening te houden met de wijzigingen in de consumptiegewoonten. De volgende herziening van de index zal plaatsvinden in 2014. De betere verrekening van het relatieve aandeel van de consumptie van ICT-producten en de doorbraak van hard discounters in de grootdistributie zou kunnen leiden tot een prijsindex die minder snel evolueert.

3.3.2. Wijzigingen van de loonoverlegmechanismen om toekomstige ontsporingen te voorkomen

Voor de toekomst worden een aantal voorstellen geformuleerd of bestudeerd om de mechanismen te corrigeren die, zoals vermeld, in het verleden tot ontsporingen hebben geleid, namelijk: de combinatie indexering/stijging van energieprijzen (of andere schok op de ruilvoet) en verbetering van de methodes om de loonnorm te voorspellen.

Er zijn twee aanpassingen mogelijk: preventieve aanpassingen en correctieve aanpassingen.

a. Preventieve aanpassing van het overleg

Aangaande de indexering kunnen een reeks maatregelen overwogen worden:

- De concurrentie op de productenmarkt verhogen door de prijsvormingsmechanismen te dereguleren (of te herreguleren: de elektriciteitsprijs stijgt minder in Frankrijk omdat EDF, dat beschikt over het nucleair park waarvan de kosten niet variëren op basis van de olieprijs, een overheidsbedrijf is).
- De prijzen bevroren (dit biedt geen oplossing voor het fundamentele probleem, maar is een tijdelijke maatregel in afwachting van structurele hervormingen).
- Zoals reeds tal van jaren uit de macro-economische analyse blijkt, zou men het indexeringsmechanisme zelf kunnen herzien: op fundamentele wijze, door de indexering te corrigeren voor ruilvoetverslechtingen (vooral te wijten aan de prijschommelingen van grondstoffen) en voor de schommelingen van de indirecte belastingpercentages. In het geval van ruilvoetverslechting vormt de factuur die aan het buitenland moet betaald worden in alle opzichten een verlies aan koopkracht voor de nationale gemeenschap en is de enige vraag hoe dat verlies aan koopkracht gespreid wordt. De factuur zal in fine alleen betaald worden door de sectoren die onderhevig zijn aan internationale concurrentie, wanneer een automatisch loonindexeringsmechanisme de lonen en de sectoren, die stijging van hun kosten kunnen doorrekenen in hun prijzen, vrijwaart voor een verlies van koopkracht. In het geval van een stijging van de indirecte belastingvoet, zal de aan de overheid te betalen factuur, om dezelfde redenen, ook enkel betaald worden door de sectoren die blootgesteld zijn aan internationale concurrentie. In de studie van de Nationale Bank staan verschillende voorstellen beschreven om het indexeringsmechanisme te hervormen. Geen enkele van die hervormingen stelt voor om het indexeringssysteem af te schaffen. In sommige voorstellen wordt getracht de correctie van de nadelige effecten te combineren met het behoud van de automatische indexering van de laagste lonen of een forfaitair loonbedrag. Voorbeeld: een automatisch indexeringsmechanisme op basis op de consumptieprijsindex tot op het niveau van het minimumloon en, voor bedragen boven het minimumloon, toepassing van een gecorrigeerde index³⁹.

³⁹ In geval van schommelingen van de ruilvoet, kan men zich de vraag stellen of die schommelingen niet symmetrisch zijn, nu eens opwaarts, dan eens neerwaarts? Sinds de datum van inwerkingtreding van de wet op het concurrentievermogen, is er heel duidelijk een neerwaartse trend van de ruilvoet die daalt van index 100 in 1996 naar index 96,4 in 2011. Die trend is

Wat betreft het verbeteren van de prognose die ten grondslag ligt aan de opmaak van de loonnorm die gebaseerd is op de groeivoorzichten van de gemiddelde loonkosten in de drie buurlanden, stellen we vast dat de prognoses bijzonder moeilijk zijn. Daar zijn minstens drie redenen voor: de prijsschommelingen van de grondstoffen zijn onvoorspelbaar en omvangrijk; de prognoses worden ook minder nauwkeurig naarmate ze een ruimere horizon bestrijken of als de onderhandelingen twee jaar duren; de structurele aanpassingen zijn afhankelijk van structurele hervormingen die moeilijk te voorspellen zijn omdat ze afhangen van beleidsbeslissingen. Ook de gevolgen van de hervormingen op de loonvorming zijn moeilijk in te schatten. Een methode zou dus zijn om de zware trends van de loondeterminanten te gebruiken om een normatief loonbeleid te voeren in toepassing van de geest van de wet van 1996. Ten eerste, indien men ervan uitgaat dat op lange termijn en algemeen beschouwd, de reële loongroei gelijk is aan die van de productiviteit, kan in een eerste analyse, de trendmatige groei van de productiviteit van de drie buurlanden worden geprojecteerd als een goede benadering van de reële loongroei in die landen. Ten tweede zal het reële loon worden beïnvloed door de situatie op de arbeidsmarkt en in het bijzonder door het verschil tussen de werkloosheidsgraad en de niet-inflatoire werkloosheidsgraad zoals geraamd door de Europese instanties met goedkeuring van de lidstaten⁴⁰. De loonelasticiteiten t.o.v. werkloosheid kunnen econometrisch geraamd worden voor de buurlanden. Ten derde, het reëel loon zal ook beïnvloed worden door de structurele hervormingen in de buurlanden. Zoals vermeld, is het vrij moeilijk om dat element econometrisch te ramen omdat die hervormingen niet op voorhand bekend zijn, althans niet in detail, en dus is het ook moeilijk om hun impact op de loonkosten econometrisch te evalueren. Om die reden en omdat een opwaartse looncorrectie gemakkelijker door te voeren is dan een neerwaartse, kan een veiligheidsmarge worden afgetrokken van de prognose gebaseerd op de voornoemde methode. Op basis van statistische observaties uit het verleden, kan een veiligheidsmarge worden geraamd, door na te gaan wat de prognosefout geweest zou zijn indien men die methode in de vorige Interprofessionele Akkoorden had toegepast. Men stelt vast dat die methode zou geleid hebben tot een vrij stabiele systematische overschatting (van 0,5 procent) van de gemiddelde jaarlijkse loongroei in de buurlanden⁴¹. Ten slotte zou het inflatie-effect voorspeld moeten worden, hetzij van de impliciete of expliciete indexering in bepaalde sectoren van de buurlanden, hetzij de vooropgestelde inflatie tijdens de onderhandeling. Aangezien de loononderhandelingen in België betrekking hebben op het loon vóór indexering, zou het, zonder schok op de energieprijzen, eenvoudiger zijn de loononderhandelingen direct te omkaderen en de inflatieprognose terzijde te schuiven, zowel voor de norm afkomstig van de drie buurlanden als voor de Belgische indexeringsprognose⁴². De norm vóór indexering zou als volgt verkregen worden: trendmatige groei van de productiviteit zoals geraamd door de Commissie op basis van de aangenomen methode voor de 27 EU-lidstaten: 1,1 procent, min de impact van de Franse en Nederlandse werkloosheid -0,3 procent (impact van de Duitse werkloosheid is nul aangezien het

parallel met de trendmatige stijging van de internationale olie- en gasprijzen. In de toekomst zou de ontwikkeling van de opkomende landen en de stijging van de wereldbevolking die trend enkel nog meer accentueren.

⁴⁰ Zie hieromtrent de werkzaamheden van de 'OutputGap Working Group' van het Comité voor de economische politiek van de Europese Unie.

⁴¹ De mogelijkheid van prognosefouten in omgekeerde zin dan wat tot op heden gemiddeld werd vastgesteld is niet uitgesloten. Indien die fout zich zou voordoen, zou ze geïntegreerd worden in de foutmarge telkens wanneer ze in de toekomst opnieuw geraamd wordt. Bovendien kan men zich afvragen of in de huidige asymmetrische context van de eurozone, Duitsland geen hogere loonstijgingen zal aanmoedigen dan de in het verleden goedgekeurde verhogingen. Frankrijk daarentegen zou eerder geneigd zijn de loonexpansie in te perken om de ernstige concurrentieproblemen waarmee het te kampen heeft, te corrigeren.

⁴² Daardoor zou de cumulatieve inflatieramingen bij de drie buurlanden en België voorkomen kunnen worden.

niveau van effectieve werkloosheid er gelijk is aan de structurele werkloosheid), in totaal 0,8 procent per jaar. Van die 0,8 procent moet de veiligheidsmarge worden afgetrokken die geraamd wordt op basis van de toepassing van de methode uit het verleden, grosso modo 0,5 procent. Vóór indexering zou de onderhandelingsmarge over twee jaar dan 0,6 procent bedragen. Het kan niet worden gegarandeerd dat met deze methode ontsporingen worden uitgesloten aangezien een onvoorziene stijging van de olieprijs mogelijk blijft (of een bijkomende ruilvoetverslechtering), die zijn weerslag heeft op de Belgische indexering terwijl die slechts heel geleidelijk doorsijpelt bij onze bureaus (zie supra voor een indexeringscorrectie die dit type van ontsporing zou voorkomen), maar ze zorgt wel voor een sterke beperking ervan. Bovendien kan ze de koopkracht ondersteunen, als ze eenmaal op kruissnelheid is gekomen⁴³, in geval van een recessie en wanneer de effectieve productiviteit daalt, terwijl de trendmatige groei van de productiviteit constant blijft (en vice versa bij oververhitting).

b. Correctieve aanpassing van de onderhandeling

Idealiter zou vanuit een economisch beleidsstandpunt en om in de toekomst grote - pijnlijke - correcties te voorkomen, een *automatisch* correctiemechanisme van de loonontsporingen de wet van 1996 geloofwaardiger kunnen maken en de toepassing ervan vergemakkelijken. De wet van 1996 voorziet in een dergelijk mechanisme, maar het werd nog nooit automatisch toegepast. We hebben vastgesteld dat de door de norm toegestane stijgingen van de lonen vóór indexering elk jaar zeer beperkt zijn. Het zou dus efficiënter zijn om de ontsporing te corrigeren op het ogenblik dat ze zich voordoet om te vermijden dat de gecumuleerde ontsporingen niet zonder overheidsingrijpen gecorrigeerd kunnen worden, zoals vandaag het geval is.

3.4. De structurele hervormingen

Op langere termijn zijn structurele hervormingen nodig om onze concurrentiepositie te herstellen en opnieuw aan te knopen met een productiviteitsgroei die vergelijkbaar is met die van onze Europese buurlanden, zonder daarbij het herstel van de arbeidsmarkt in het gedrang te brengen. In België zouden de inspanningen vooral geconcentreerd moeten zijn op:

- de innovatiestrategie;
- het menselijk kapitaal;
- de hervorming van de markten.

De uitvoering van die hervormingen doet de vraag rijzen naar de doeltreffendheid van de overheidsinterventie op die drie assen, maar ook meer algemeen binnen de huidige context van begrotingsconsolidatie in België. De maatregelen die genomen moeten worden om die doeltreffendheid te verhogen, zijn meer micro-economisch van aard dan de hier aangenomen macro-economische benadering. Die doeltreffendheid wordt ook bepaald door de institutionele evolutie van het land en de manier waarop de bevoegdheidsoverdracht en de responsabilisering van alle bestuursniveaus werd en zal worden toegepast.

⁴³ Merk op dat als de latere ontsporingen ingehaald moeten worden deels door die marge te gebruiken, er vrijwel geen stijging vóór indexering meer te onderhandelen valt.

3.4.1. De innovatiestrategie

De uitwerking van een innovatiestrategie gebeurt onder meer door overheidssteun voor O&O en door de bevordering van het ondernemerschap en de verspreiding van nieuwe technologieën. Dat is logisch. De aanwezigheid van belangrijke spillovers voor tal van bedrijfstakken, zoals aangegeven in de econometrische analyse, rechtvaardigt de overheidsinterventie om de O&O-inspanningen te ondersteunen. Het sociaal rendement van O&O ligt namelijk hoger dan het privérendement ervan dankzij die spillovereffecten. De privéactoren die geen voordeel halen uit die spillovers bij hun onderzoeksactiviteiten beperken hun investering dus tot wat hen onmiddellijk rendement oplevert. De hele maatschappij loopt zo het risico dat er te weinig wordt geïnvesteerd in O&O.

Net als de meeste lidstaten heeft België de Europese doelstelling onderschreven om de O&O-intensiteit op minstens 3% van het bbp te brengen tegen 2020. Bepaalde landen die deze doelstelling reeds bereikt hebben of er dichtbij aanleunen, hebben een nog hogere O&O-intensiteit vooropgesteld. Dat is het geval voor Oostenrijk, met een doelstelling van 3,76 procent, en Finland en Zweden, met doelstellingen van telkens 4 procent.

De Belgische federale overheid heeft, met het oog op de 3%-doelstelling, een aantal fiscale voordelen toegekend om de O&O-activiteiten van ondernemingen aan te moedigen. Een aantal van deze maatregelen bleken weinig succesvol, zoals de belastingaftrek voor nieuw aangeworven onderzoekers, die met ingang van het aanslagjaar 2008 werd stopgezet. De gedeeltelijke vrijstelling van bedrijfsvoorheffing voor O&O-personeel kent wel een toenemende populariteit. Zo maakten in 2009 al 633 ondernemingen (ongeveer 28% van de O&O-actieve ondernemingen) gebruik van de gedeeltelijke vrijstelling van bedrijfsvoorheffing voor O&O-personeel met een diploma van doctor in de exacte of toegepaste wetenschappen, dokter in de (dier)geneeskunde of burgerlijk ingenieur en dit voor een totaal bedrag van 143 miljoen euro.

Uit de resultaten van de eerste evaluatie van de overheidssteun voor O&O⁴⁴ blijkt dat zowel de vier bestaande maatregelen van gedeeltelijke vrijstelling van bedrijfsvoorheffing als de regionale subsidies de O&O-inspanningen van de ondernemingen hebben kunnen verhogen. De hoogste 'additionaliteit', d.w.z. het feit dat 1 euro aan overheidssteun resulteert in meer dan 1 euro aan extra O&O-uitgaven in de ondernemingen die gebruik hebben gemaakt van de maatregel, wordt bereikt door de maatregel van 2006 van gedeeltelijke vrijstelling van bedrijfsvoorheffing voor O&O-personeel met een diploma van doctor in de exacte of toegepaste wetenschappen, dokter in de (dier)geneeskunde en burgerlijk ingenieur en de maatregel van 2005 van gedeeltelijke vrijstelling van bedrijfsvoorheffing voor ondernemingen die voor hun O&O-activiteiten samenwerken met universiteiten, hogescholen en wetenschappelijke instellingen. Vooral ondernemingen met hoge O&O-uitgaven blijken gebruik te maken van overheidssteun. De additionaliteit blijkt af te nemen wanneer ondernemingen verschillende steunmaatregelen (subsidies en gedeeltelijke vrijstelling van bedrijfsvoorheffing) combineren. Het toenemend succes van die maatregelen en de grotere omvang van de toegekende vermindering van bedrijfsvoorheffing maken ze steeds duurder voor de overheidsfinanciën en moet de overheid ertoe aanzetten om de effecten ervan te blijven meten om de doeltreffendheid te maximaliseren.

⁴⁴ Dumont (2012).

Hoewel de fiscale steunmaatregelen voor onderzoek steeds belangrijker worden in ons land - 451,6 miljoen euro in 2009 of 0,13 procent van het bbp - blijft rechtstreekse steun de voornaamste interventie van de Belgische overheid. In 2009 bedroegen de O&O-uitgaven gefinancierd door de overheidssector 1,747 miljard euro, of 0,51 procent van het bbp.

Het belangrijkste voordeel van die rechtstreekse steun, is dat deze kan worden toegespitst op de te ondersteunen O&O-activiteiten. Dat type van interventie zou bijgevolg rekening moeten houden met de heterogeniteit van de bedrijfstakken en zich concentreren op hoogtechnologische bedrijfstakken. De overheidssteun aan midden- en laagtechnologische industrietakken en diensten zou gericht moeten zijn op de verbetering van hun absorptiecapaciteit van technologische vooruitgang en de verspreiding van nieuwe technologieën. Het belangrijkste nadeel is dat die steun in België onder de verantwoordelijkheid valt van verschillende gefedereerde entiteiten, wat kan leiden tot een gebrek aan coördinatie van de overheidssteun en het moeilijk maakt om te komen tot een kritische massa die nodig is om echte onderzoekspolen te ontwikkelen.

Maar de innovatievereiste is nu veel ruimer: ze heeft betrekking op het geheel van publieke en particuliere organisaties. Ze impliceert met name een hervorming van de huidige werkings- en managementvormen: motivering, lonen, loopbaanbeheer, koppeling van de lonen aan de bedrijfsprestaties. Daartoe moet de innovatiestrategie gedragen worden door de volledige maatschappij via een echt publiek debat dat gevoed moet worden door onafhankelijke en kwaliteitsstudies. Het is op die erkenning van het vitaal karakter van de innovatie door alle actoren dat landen zoals Finland het succes van hun beleid gebouwd hebben.

3.4.2. Het menselijk kapitaal

Deze tweede as is gelinkt aan de eerste, maar mag niet enkel afgestemd zijn op het bevorderen van de meest gebruikelijke opleidingen voor O&O-activiteiten. Hij moet betrekking hebben op alle soorten opleidingen die België in staat stellen een van zijn comparatieve voordelen te behouden, met name de kwaliteit van zijn arbeidskrachten. In 2010, bekleedde België, met 35% van de bevolking tussen 25 en 64 jaar met een hoger opleidingsniveau, samen met het Verenigd Koninkrijk, de zesde plaats binnen de EU-27. Dat percentage ligt vrij dicht in de buurt van koploper Finland, waar 38,1% van de bevolking een diploma hoger onderwijs bezit. In een economie die meer en meer gebaseerd is op kennis en complexe producten en waarin de mondialisering de delokalisatie van laaggeschoolde arbeid aanmoedigt, is een hoog opleidingsniveau van de arbeidskrachten meer dan vroeger een grote troef.

De EU2020-strategie, de strategie van de EU voor werkgelegenheid en slimme, duurzame en inclusieve groei, omvat twee doelstellingen die in dat domein moeten worden bereikt en die vooral gericht zijn op jongeren en dus op de instroom van competenties op de arbeidsmarkt.

De eerste doelstelling bestaat erin dat, voor de hele EU, tegen 2020 40% van de 30- tot 34-jarigen over een diploma hoger onderwijs of gelijkwaardig beschikt. In 2010 bedroeg dit percentage al 44,4% in België en dus heeft de Belgische overheid een ambitieuzere doelstelling vooropgesteld: 47% tegen 2020. Alleen Ierland (60%) en Frankrijk (50%) hebben nog hogere doelstellingen vooropgesteld dan België. De tweede doelstelling is dat maximaal 10% van de 18- tot 24-jarigen vroegtijdig stopt met onderwijs en opleiding. In 2010 was dat 11,9% in België. De doelstelling van de Belgische overheid, die eveneens

strenger is dan de Europese doelstelling, bedraagt 9,5% tegen 2020. Ze is echter minder ambitieus dan de doelstelling van verschillende Oost-Europese landen (Tsjechië, Polen, Slovenië, Slowakije) en van Ierland en Finland.

De doelstellingen bepaald in het kader van de EU2020-strategie zeggen echter niets over de oriëntatie van de opleidingen. Ze volstaan dus niet om te garanderen dat bijkomende afgestudeerden een kwalificatie hebben die voldoet aan de behoeften van de samenleving. De trimestriële conjunctuurenquête van de NBB bij de ondernemingen uit de industrie toont dat het gebrek aan gekwalificeerde arbeidskrachten een productiebelemmering vormde voor meer dan één onderneming op vier die investeringsgoederen produceerden op het einde van de vorige groeifase (van midden 2007 tot midden 2008). Zoals ook bleek uit het Rapport 2011 van de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid: "De vergroening van de economie en de vergrijzing van de bevolking dreigen immers de reeds in een aantal segmenten zichtbare aanwervingsproblemen algemeen te maken, met alle daaruit voortvloeiende risico's zoals druk op de loonkosten en, derhalve, de dreiging van een verslechterend concurrentievermogen, verlies van activiteit, delocalisatie ...".

De lijst van knelpuntberoepen, die het probleem bevestigt dat het arbeidsaanbod niet perfect afgestemd is op de vraag, stelt werklozen vrij van bepaalde verplichtingen om een opleiding te volgen en is nog verlengd voor het jaar 2011-2012. De opleidingen van het hoger onderwijs van het lange type die uitmonden in knelpuntberoepen zijn burgerlijk en industrieel ingenieur, ongeacht de specialisatie, informatica (de specialisatie is van weinig belang), aggregaat middelbaar onderwijs in Germaanse talen, wiskunde, Frans, wetenschappen (biologie, fysica, chemie), aardrijkskunde en geschiedenis, kinesitherapie en voor het eerst dit jaar, farmaceutische wetenschappen.

Die knelpuntvacatures kunnen niet ingevuld worden door de instroom van net afgestudeerden op de arbeidsmarkt. We moeten namelijk vaststellen dat de belangstelling in wetenschappelijke en ingenieursopleidingen in België nog steeds afneemt. In 2009 was slechts 16,3% van de Belgische net afgestudeerden in de wetenschappen (5,6 procent) en ingenieurs (10,7 procent), waardoor België onder het gemiddelde van de EU-27 (22 procent) uitkwam en op de 19e plaats in het Europees klassement. Die evolutie is nog meer zorgwekkend omdat in 2008 voor het eerst het absoluut aantal net afgestudeerden in die domeinen gedaald is in België en met de lichte toename van 2009 kon het aantal van 2007 niet opnieuw bereikt worden.

De maatregelen die vooral op het niveau van de gefedereerde entiteiten werden aangenomen om de aantrekkelijkheid van die opleidingen te verhogen, volstaan duidelijk niet om de zware trend van desinteresse tegen te gaan. Op dat vlak is er duidelijk een daadkrachtiger beleid nodig en de stimulansen om die opleidingen aan te vatten zouden aanzienlijk verhoogd moeten worden. Allereerst zouden alle toegangsbelemmeringen weggewerkt moeten worden: financiële belemmeringen door een betere toegang tot overheidssteun voor jongeren die zich voor de opleidingen inschrijven via bv. de ontwikkeling van een beursstelsel gefinancierd door een publiek-privépartnerschap, maar ook de hindernis van het competentiegebrek door het organiseren van gratis voorbereidende cursussen op maat van de noden van de kandidaten. Ten tweede zou de aantrekkelijkheid van die loopbanen ook versterkt kunnen worden door net afgestudeerden tijdens de eerste beroepsjaren vrij te stellen van het betalen van sociale bijdragen. Meer algemeen doet het gebrek aan enthousiasme van jongeren voor

wetenschappelijke en technische richtingen ook vragen rijzen over de huidige organisatie en methodes van het onderwijs. Die cruciale uitdaging voor de toekomst zou een centrale plaats moeten bekleden in het overheidsdebat en er zouden voldoende middelen voor moeten worden vrijgemaakt.

De hervorming van het pensioenstelsel die de effectieve pensioenleeftijd wil optrekken en de schok van de vergrijzing meer houdbaar wil maken voor de overheidsfinanciën, heeft ook een positief effect in termen van menselijk kapitaal aangezien ze kan bijdragen tot het behoud van competenties op de arbeidsmarkt.

Naast de inspanningen om de opleiding van jongeren en dus ook de kwaliteit van de nieuwkomers op de arbeidsmarkt te verbeteren, mag ook de competentieontwikkeling van de rest van de bevolking niet over het hoofd worden gezien. Een leven lang nieuwe competenties kunnen verwerven zorgt voor meer flexibiliteit bij de arbeidskrachten en maakt de transitie van krimpmarkten naar groeiemarkten minder pijnlijk. Op dat gebied zijn de prestaties van België veeleer zwak. Met slechts 7,2% van de bevolking tussen 25 en 64 jaar die een permanente opleiding heeft gevolgd, stond België in 2010 op de dertiende plaats in het klassement van de EU-27, ver achter de pioniers in dit domein, met name de Scandinavische landen (Denemarken 32,8%, Zweden 24,5% en Finland 23%), maar ook ver achter het Verenigd Koninkrijk (19,4%), Nederland (16,5%) en Luxemburg (13,4%).

De overheid zou een voorbeeldrol kunnen vervullen door de permanente opleiding van de ambtenaren veel systematischer te maken, ongeacht de beschouwde entiteit. De opleidingen zouden ook aantrekkelijker gemaakt kunnen worden door ze te certificeren zodat ze gevaloriseerd kunnen worden in de beroepsloopbaan. De overheidssteun aan privéondernemingen kan ook gekoppeld worden aan de voorwaarde van voldoende inspanningen inzake de permanente vorming van de arbeidskrachten.

De vormingsinspanningen moeten ook, en misschien vooral, betrekking hebben op werkzoekenden zonder kwalificaties opdat ze zo snel mogelijk werk kunnen vinden. Gelet op de beperkingen die wegen op de overheidsfinanciën en het hoge gebruiksniveau van de bestaande opleidingscentra, zou het zinvol zijn om de ondernemingen meer te betrekken bij de kwalificatieverhoging. Een heroriëntering van de loonsubsidies en van de socialebijdrageverminderingen ten gunste van de laaggeschoolden zou gepaard kunnen gaan met de strikte eis van een gecertificeerde opleiding verstrekt door de werkgever.

3.4.3. De hervorming van de markten

De hervorming van de markten is een derde actiepijler waarvan het grote belang de laatste jaren is aangetoond, vooral sinds de verantwoordelijkheid voor de ontsporing van de index deels wordt gelegd bij de prijsverschillen in een aantal netwerkindustrieën in ruime zin. Een verhoogde waakzaamheid moet ervoor zorgen dat te snelle prijsontwikkelingen in België ten opzichte van de buurlanden snel worden opgespoord en de mededingingsautoriteit in staat stellen zich ervan te vergewissen dat die evoluties niet veroorzaakt worden door marktfaling.

De werking van bepaalde netwerkactiviteiten (communicatie, water, gas, elektriciteit enz.) die essentieel zijn voor alle sectoren vertoont duidelijke tekenen van inefficiëntie die leiden tot te hoge

prijzen en/of te snelle prijsstijgingen, of onderinvesteringen in netwerken die de toekomstige ontwikkeling van een kwaliteitsaanbod op het spel zetten en negatieve externaliteiten creëren voor andere sectoren (congestie, risico van black-out...). Er bestaat geen eenvoudige en eenduidig toepasbare oplossing voor alle netwerkindustrieën en er dient een regulering uitgewerkt te worden op maat van elke activiteit.

De recente evoluties lijken te wijzen op tekortkomingen in de prijsvormingsmechanismen, zowel van elektriciteit als van aardgas. De prijs die door de eindgebruiker wordt betaald, wordt gevormd door de energieprijis, het distributietarief en de belastingen. De distributietarieven van de netbeheerders werden goedgekeurd door de Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas (CREG) voor een periode van 4 jaar vanaf het jaar 2009. De goedgekeurde verhoging van de distributietarieven voor elektriciteit is vrij aanzienlijk⁴⁵. De leveranciersprijs (of energieprijis) is het belangrijkste onderdeel en wordt vrij bepaald door de leveranciers. Ze hanteren hun eigen prijzenformules, hun eigen indexeringsparameters en wegingscoëfficiënten, zowel voor variabele als voor vaste contracten. Bepaalde indexeringsparameters zijn gekoppeld aan de olieprijs; de overige grondstoffenprijzen zoals de spotprijs van aardgas of de steenkoolprijs worden ook doorgerekend in de prijsformules van bepaalde energieleveranciers. Door de sterke stijging van 2011⁴⁶ heeft de regering de indexering van de variabele aardgas- en elektriciteitscontracten bevroren voor 9 maanden vanaf 1 april 2012. Het betreft een economisch beleidsantwoord op zeer korte termijn aangezien de Europese Commissie geen voorstander is van de prijsblokkering. Bovendien zal het effect op de algemene prijsindex trouwens beperkt zijn⁴⁷. Het zal uitmonden in een maatregel op langere termijn aangezien die periode van bevroering van de indexering benut moet worden door de CREG om een lijst met nieuwe parameters voor indexeringsformules voor te stellen, die de reële kosten van energieleveranciers beter weerspiegelen (Prijzenobservatorium, 2012). Die maatregelen zijn erop gericht de vorming van energieprijzen in België te verbeteren, maar bieden geen oplossing voor de investeringsbehoeften in nieuwe productiecapaciteiten om, enerzijds, een verouderd park en de kerncentrales die geleidelijk aan zullen sluiten vanaf 2025 te vervangen en, anderzijds, te voldoen aan de stijgende elektriciteitsvraag. In 2011 onderstreepte de CREG dat 70 procent van de productie-eenheden (elektriciteit) ouder was dan 20 jaar en slechts 15 procent tussen 10 en 20 jaar. Wat betreft de investeringsbehoeften in de aardgassector, heeft de CREG in 2008 in een studie melding gemaakt van de opgelopen vertraging op het gebied van investeringen van de transportnetbeheerder Fluxys. Die niet-modernisering van de huidige productie- en transportcapaciteiten van de voornaamste energiebronnen zal doorwegen op de toekomstige prijzen.

De liberalisering van de telefoniediensten ging in België gepaard met een minder snelle prijsdaling van die diensten dan in de meeste andere Europese landen en vooral minder snel dan in Frankrijk en Duitsland. De historische operatoren ondervonden slechts een trage terugval van hun dominante positie op de markten van de vaste en mobiele telefonie, wat deels wordt verklaard door de vertraging

⁴⁵ Bij wijze van voorbeeld, de tariefverhoging voor de residentiële gebruiker bedraagt meer dan 70% op 5 jaar tijd (2007-2012).

⁴⁶ Van 2010 tot 2011 is de elektriciteitsprijs in België met 11,8 procent gestegen tegenover 7,3 procent in Duitsland, 6,5 procent in Frankrijk en 3,0% in Nederland. De gasprijs is met 19,1 procent gestegen tegenover 4,6 procent in Duitsland, 9,3 procent in Frankrijk en 7,4 procent in Nederland in 2011 volgens de geharmoniseerde consumptieprijsindex van Eurostat.

⁴⁷ Volgens de simulatie van het Prijzenobservatorium in zijn trimestriële rapport over de prijsvoluut (2012), zou, zonder die beslissing, de inflatie van de energieproducten in het tweede kwartaal van 2012 6,1 procent bedragen hebben (i.p.v. 5,4 procent) en zou de totale inflatie zonder de bevroering 2,6 procent bereikt hebben (tegenover 2,5 procent).

in de omzetting van de Europese bepalingen en richtlijnen ter zake in Belgisch recht en door het gebrek aan bevoegdheden en middelen van het nationaal reguleringsorgaan, het Belgisch Instituut voor postdiensten en telecommunicatie (BIPT) om vanaf het begin van de liberalisering de mededingingsvoorwaarden te waarborgen. Zoals het Rapport van de Europese Commissie over de ontwikkelingen van de telecommunicatiemarkt en de regulering (2012) aangeeft, is dat laatste punt sterk verbeterd sinds de benoeming van een nieuwe raad op 9 oktober 2009 en de definiëring van een strategisch plan 2010-2013 getiteld "Moving forward to a strong and independent BIPT".

Te hoge telecommunicatietarieven, vooral van diensten die de uitwisseling van grote informatiehoeveelheden mogelijk maken, hebben een afremmend effect op de penetratie van nieuwe technologieën aan de vraagzijde en de ontwikkeling van internetgebaseerde toepassingen en diensten aan de aanbodzijde. Ze maken de invoering van nieuwe organisatievormen van de waardeketen in de ondernemingen veel duurder en kunnen die vertragen. Het is momenteel de mobiele telefonie (inclusief mobiele internettoegang) die duur is in België (4,19 eurocent per minuut in oktober 2011 tegenover een gemiddelde van 3,87 eurocent per minuut in de EU-27) en waarvan de penetratie lager ligt dan wat zichtbaar is in de meeste andere Europese landen. De penetratiegraad van de vaste breedbandinternettoegang (DSL-netwerk en kabel distributie) bereikt 32,4 procent in België in januari 2012. Dat is hoger dan het Europese gemiddelde van 27,7 procent maar lager dan de penetratiegraad van de drie buurlanden (33,3 procent in Duitsland, 35,0 procent in Frankrijk en 40,6 procent in Nederland)⁴⁸. De penetratiegraad van mobiele internettoegang bedroeg slechts 19,1 procent in België in januari 2012. Dat is duidelijk lager dan het Europese gemiddelde van 43,1 procent en lager dan de penetratiegraad van de drie buurlanden (35,0 procent in Duitsland, 38,7 procent in Frankrijk en 49,2 procent in Nederland).

De investeringen in de infrastructuur van de telecommunicatienetwerken zijn daarentegen relatief belangrijk en hebben gezorgd voor kwaliteitsnetwerken in België. Zo behoort België binnen Europa bij de koplopers wat betreft de ontwikkeling van vast breedband tegen hoge snelheid. In 2011 had minstens 30 procent van de vastebreedbandlijnen een snelheid van 30 Mbps en meer.

Het belangrijkste transportprobleem heeft betrekking op het gebrek aan investeringen, voor alle modi samen, tijdens de voorbije jaren. Volgens Gusbin et al (2012) zou de toename van het verkeer leiden tot een explosie van de congestiekosten indien er niet snel alternatieven voorhanden zijn⁴⁹. De investeringsuitgaven van de overheid moeten dus ook geheroriënteerd worden ten gunste van de transportnetten. Gezien de beperkingen die voortvloeien uit het strikt begrotingsbeleid, zullen alternatieve financieringsvormen gezocht moeten worden.

Het niveau en de evolutie van de distributieprijzen ramen is complexer aangezien het geen identificeerbare categorie van gepresteerde diensten is, maar een tussenrol tussen producent en consument. Verschillende studies (Van der Linden, 2012, Cornille en Langhor, 2011, ECB, 2010, Baugnet et al, 2009) hebben zich recentelijk toegelegd op het verband tussen de kenmerken van de distributiemarkt en het niveau en/of de groeivoet van de consumptieprijzen. Die studies worden

⁴⁸ De gegevens zijn afkomstig uit het Rapport van de Europese Commissie over de ontwikkelingen van de telecommunicatiemarkt en de regulering (2012).

⁴⁹ Zie hieromtrent de transportvooruitzichten "Vooruitzichten van de transportvraag in België tegen 2030".

gemotiveerd door de vaststelling van Cornille en Langhor (2011) dat "België een van de duurste landen is, met een prijsniveau dat 10% hoger ligt dan het gemiddelde van de eurozone: het wordt enkel voorafgegaan door Ierland, het Groothertogdom Luxemburg en Finland en komt net voor Frankrijk, terwijl Nederland en vooral Duitsland lagere prijsniveaus hebben. Dat verschil tussen het prijsniveau in België en het gemiddelde van de eurozone is sinds 2003 enkel nog gestegen." Volgens de verschillende studies is dat hoge prijsniveau en die vrij snelle groei niet toe te schrijven aan één verklarend element, maar aan een samenloop van factoren waarvan sommige structureel zijn (aanwezigheid van hard discounters, producten van grootwinkels, doorbraak van e-commerce, loonniveau...) of ruimschoots ontsnappen aan de controle van de overheid (voorkeur van consumenten voor een buurtdienst, meertaligheid,...), maar waarvan andere voor verbetering vatbaar zijn. Dat geldt ook voor de complexiteit van de distributieregelgeving (Ikeawet, wet betreffende de openingsuren, reglementering van de handelspraktijken,...) die ook aangestipt werd door de Europese Raad in het kader van haar aanbevelingen aan België in juli 2012. Zoals Cornille en Langhor (2011) benadrukken: "Voor België zou een vereenvoudiging/verheldering van de verschillende regelgevingen reeds een belangrijke stap voorwaarts zijn, aangezien het waarschijnlijk niet het bindend aspect van de regels maar wel hun complexiteit is die de ontwikkeling van de Belgische handel afremt. Indien een overgang naar meer concurrentiële markten kan leiden tot prijsdalingen, kan ze ook de prijsstarheid verminderen en bijgevolg de transmissie van de evolutie van de kosten op de prijzen versterken (die volatieler worden). Een dergelijke verandering zou ook aanleiding geven tot een meer symmetrische prijsvorming. Hoewel tijdens het onderzoek geen grote anomalieën inzake concurrentie aan het licht zijn gekomen in België, dient de prijsevolutie toch van nabij opgevolgd te worden, een taak die behartigd wordt door de Mededingingsautoriteit en het Prijzenobservatorium". Het is in die geest dat de hervorming van de wet op het concurrentievermogen en de handelspraktijken thans wordt voorbereid. Die hervorming beoogt de regelgeving te hergroeperen en te vereenvoudigen in een unieke Codex en de opdrachten en actiemiddelen van de verschillende organen die belast zijn met de naleving van de wet te verduidelijken.

4. Conclusie

We stellen vast dat de verliezen aan marktaandeel en de verslechtering van het saldo van de lopende rekening nog groter zijn dan de structurele achteruitgang van het Belgisch concurrentievermogen. Niet alleen de geografische oriëntatie en de productspecialisatie hebben een invloed gehad op de uitvoerresultaten, maar ook het verlies van prijs- en kostencompetitiviteit. Die achteruitgang van de prijs- en kostencompetitiviteit vond vooral plaats vanaf 2005 en wordt verklaard door een te snelle loonontwikkeling, niet alleen ten opzichte van de prestaties van de buurlanden, maar vooral ten opzichte van de zwakke groei van de arbeidsproductiviteit. Dat dit verlies aan concurrentievermogen zich niet heeft vertaald in een forse daling van de winstmarge van de ondernemingen, noch in een aanzienlijke vermindering van de loonquote en de werkgelegenheid, is te danken aan de interventie van de overheid die, vanaf 2005, tal van maatregelen genomen heeft om de arbeidskosten terug te schroeven. Het verlichten van de effecten van het concurrentieverlies op de binnenlandse evenwichten betekende een hoge kost voor de overheidsfinanciën en dat beleid zal steeds moeilijker vol te houden zijn in de context van begrotingsconsolidatie. Om daaraan te verhelpen, dienen we dus de belangrijkste elementen te achterhalen die aan de basis liggen van de loonontsporingen.

De wet van 1996 ter omkadering van de loononderhandelingen werd door de opeenvolgende Interprofessionale Akkoorden (IPA's) nageleefd wat betreft het luik inzake de onderhandeling van de verhogingen van de lonen vóór indexering binnen de vastgestelde marges over een periode van twee jaar. Die marge en in het bijzonder de Duitse loonevolutie werden echter overschat in de vooruitzichten, aangezien de impact van de structurele arbeidsmarkthervormingen in Duitsland niet correct werd geraamd. Daarenboven heeft de onvoorziene stijging van de olieprijs sinds 2005 bijgedragen tot de inflatie en dus tot een loonindexering die belangrijker was dan aanvankelijk werd verwacht. Het corrigerende luik van de wet, daarentegen, werd onvoldoende en alleszins niet automatisch toegepast en het loonverschil is blijven toenemen tot 4,6% in 2012, zoals door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven in september 2011 werd geraamd.

De relatief zwakke productiviteitsgroei is uitsluitend toe te schrijven aan de zwakke totale factorproductiviteit die verbonden is aan het innovatie- en het efficiëntieverbeteringsvermogen van de economie, die ook verklaard wordt door structurele elementen die verband houden met de specialisatie van de Belgische economie in onvoldoende innovatieve activiteiten en met de onderspecialisatie in uiterst innovatieve activiteiten, zoals de productie van de informatie- en communicatietechnologieën. De kwaliteit van de infrastructuur en in het bijzonder van de openbare infrastructuur vormt eveneens een belangrijke determinant van de totale factorproductiviteit en kende een ongunstige ontwikkeling in België. De arbitrage op het niveau van de uitgaven voor overheidsinvesteringen ten voordele van de administratie en ten nadele van de transport- en onderwijsinfrastructuur roept hierbij vragen op.

De snellere prijsstijgingen in België ten opzichte van de buurlanden dragen ook bij tot het verlies aan concurrentievermogen. Enerzijds hebben de prijsstijgingen een mechanische weerslag op de loonsverhogingen via het indexeringssysteem met een prijs-loonspiraal als gevolg; anderzijds zorgt de prijsstijging van het intermediair verbruik voor een groei van de productiekosten van de exporteurs.

Ondanks die stijging van de productiekosten heeft de winstmarge van de Belgische ondernemingen goed standgehouden. Ze is zelfs licht verbeterd en bereikt opnieuw het gemiddeld niveau van de eurozone, zonder gepaard te gaan met een forse vermindering van het loonaandeel. Die aanpassing gebeurde dankzij de zeer snelle uitbreiding van de loonsubsidies vanaf 2005.

Er werd een grote inspanning geleverd om de structurele competitiviteit te bevorderen, d.w.z. alle factoren behalve prijzen en kosten die in het kader van de mondialisering concurrentievoordelen bieden. Er wordt echter vastgesteld dat het vermogen tot het ontwikkelen en uitvoeren van producten waarvan de vraag meer afhankelijk is van de kwaliteit dan van de prijs en tot het veroveren van nieuwe markten met een dynamische vraag, er nog niet voldoende is op vooruitgegaan. Zowel de capaciteit om door innovatie de omzet te verhogen en de efficiëntie van de overheid via de reorganisatie die mogelijk werd dankzij de informatie- en communicatietechnologie, zijn ook minder snel geëvolueerd dan bij onze voornaamste handelspartners.

Uitgaande van deze situatie zullen de te nemen maatregelen kaderen in een weinig dynamische Europese context, op zijn minst op korte termijn, met een aanzienlijke aanpassing van de Zuid-Europese landen, zowel op het vlak van begroting als competitiviteit, die zal wegen op de groei van de wereldvraag en op de relatieve positie van België. In naleving van de aangegeven verbintenissen dient het Belgisch economisch beleid zich voor te bereiden op een delicaat keerpunt zowel gericht op het herstel van het concurrentievermogen als van de begroting. De Belgische overheid is bijgevolg de weg van een strikt begrotingsbeleid ingeslagen om het overheidstekort terug op het door de Europese autoriteiten aanbevolen traject te brengen en om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verzekeren in het licht van de vergrijzing en van de aangegeven verbintenissen met betrekking tot de stabiliteit van het financieel systeem. Die aanpassingen doorvoeren en tegelijk de globale vraag ondersteunen is een bijzonder moeilijke onderneming. Op korte termijn zou de loonmatiging de belastinginkomsten drukken, terwijl de begrotingsdiscipline vaak leidt tot hogere fiscale druk, wat het aanbod van productiefactoren ontmoedigt en negatief inwerkt op het concurrentievermogen en de langetermijngroei.

Om de groei van de levensstandaard en de koopkracht te waarborgen via het concurrentievermogen, is technologische vooruitgang, kwaliteit, innovatie en efficiëntie van de productieprocessen van publieke en privégoederen en diensten vaak de aangewezen weg. De gewesten hebben daar een prioriteit van gemaakt. Maar er is nog veel werk voor de boeg en de resultaten worden slechts geleidelijk zichtbaar, terwijl de industriële herstructureringen zich steeds sneller opvolgen als gevolg van de crisis.

Om die heroriëntering te waarborgen, vormen te hoge kosten een handicap. Op korte-middellange termijn is dan ook actie nodig op het vlak van de loonkosten, enerzijds om de bestaande loonhandicap ten opzichte van het gemiddelde van de drie buurlanden geleidelijk te corrigeren en anderzijds om mechanismen te ontwikkelen die toekomstige ontsporingen vermijden.

Gelet op de omvang van het door de Centrale Raad van het Bedrijfsleven geobserveerde loonverschil, is het onrealistisch om slechts één maatregel te overwegen om dat verschil weg te werken, ongeacht of die uitgaat van de regering of onderhandeld werd door de sociale partners. Het zou realistischer zijn om een geheel van maatregelen te beschouwen die een evenwichtige weergave zijn van ieders inspanningen in het kader van een overheidsinterventie met een budgettair neutrale impact. Het zou

kunnen gaan om de combinatie van een heroriëntering van bepaalde heffingen om de fiscale en parafiscale loonwig te verkleinen ten gunste van de laaggeschoolde werknemers, een vermindering van de arbeidskosten gefinancierd via een subsidieverlaging en een maatregel rond de prijsverschillen, vooral van de netwerkindustrieën, met onze voornaamste buurlanden en de impact ervan op de gehanteerde index. Een ander deel van de aanpassing zou afkomstig kunnen zijn van een zwakkere groei van de lonen vóór indexering dan de marge bepaald door de loonevolutie bij onze voornaamste buurlanden tijdens een bepaald aantal jaren.

Voor de toekomst heeft de analyse getoond dat het loonverschil niet toe te schrijven is aan het onderhandelingsproces zelf, maar aan de voorspellingsfouten die de verwachte loonevolutie bij onze drie buurlanden en vooral in Duitsland aantasten. De manier waarop deze voorspellingen worden opgesteld, dient dus verbeterd te worden om ze meer betrouwbaar te maken en te steunen op een methodologie die van meet af aan door alle betrokken partijen aanvaard wordt.

Indien ondanks die verbetering een ontsporing wordt vastgesteld, zou die automatisch gecorrigeerd moeten worden volgens een ex ante onderhandeld mechanisme. Uit de recente ervaring blijkt duidelijk hoe moeilijk het is om een grote ontsporing te corrigeren in een periode waarin de zwakke productiviteitsgroei slechts een beperkte groei van de reële lonen mogelijk maakt.

Wil men de concurrentiekracht herstellen en opnieuw aanknopen met voldoende productiviteitsgroei zonder het herstel van de arbeidsmarkt te benadelen, dan zijn er sneller structurele hervormingen nodig omdat de effecten ervan pas na verloop van tijd zichtbaar zijn. Dit proces van lange adem moet vooral betrekking hebben op een doeltreffende innovatiestrategie, de ontwikkeling van het menselijk kapitaal en de hervorming van de markten. Om de O&O- en innovatie-inspanningen concreet om te zetten in nieuwe producties die minder onderhevig zijn aan internationale concurrentiedruk dient alle energie gemobiliseerd te worden. Meer specifiek is er een voluntaristisch beleid nodig om de kwalificaties van de beroepsbevolking te ontwikkelen, de overheidsinterventie ingrijpend te reorganiseren om te komen tot een grotere efficiëntie in de productie van overheidsdiensten en in haar rol van marktregulator, en een kwaliteitsvolle overheidsinfrastructuur en een verregaande integratie van de informatie- en communicatietechnologieën uit te bouwen. De te nemen maatregelen zijn veeleer micro-economisch van aard, maar hun toepassing zal mogelijk of op zijn minst vergemakkelijkt worden door een macro-economisch kader dat de binnenlandse en externe evenwichten bevordert.

Bibliografie

- Abraham, F. en J. Van Hove, 2010, Can Belgian firms cope with the Chinese dragon and the Asian tigers? Export performance of multi-product firms on foreign markets, NBB working paper 204, october 2010.
- Aschauer, D.A., 1989, Is Public Expenditure Productive?, *Journal of Monetary Economics*, 23, 177-200.
- Altomonte, C., G. Navaretti, F. Di Mauro en G. Ottaviano, 2011, Assessing competitiveness: how firm-level data can help?, *Bruegel Policy contribution*, issue 2011/16, november 2011.
- Altomonte, C., T. Aquilante en G. Ottaviano, 2012, The triggers of competitiveness: the EFIGE cross-country report, *Bruegel Blueprint* 17.
- Barro, R.J., 1990, Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth, *Journal of Political Economy*, Vol. 98(5).
- Bassilière D., F. Bossier, I. Bracke en F. Vanhorebeek, 2005, Impacts économiques des finances publiques: quantification des effets des politiques affectant différentes catégories de recettes et de dépenses, Artikel voorgesteld tijdens het 16e Congrès des Economistes belges de Langue française, Bergen, 16 en 17 februari 2005.
- Baugnet, V., K. Burggraeve, L. Dresse, Ch. Piette en B. Vuidar, 2010, Place de la Belgique dans le commerce mondial, *Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, juni 2010.
- Baugnet V., D. Cornille, E. Dhyne en B. Robert, 2009, Régulation et concurrence dans le secteur de la distribution en Belgique, *NBB, Economisch Tijdschrift*, 47-59, september.
- Bernard, B., I. Van Beveren en H. Vandebussche, 2010, Multi-product exporters, carry-along trade and the margins of trade, *NBB working paper* 203, october 2010.
- Biatour, B., M. Dumont en C. Kegels, 2011, The determinants of industry-level total factor productivity in Belgium, *Working Paper 07-2011*, Federaal Planbureau, april 2011.
- Biatour, B. en C. Kegels, 2010, Comparaison des composantes de la croissance de la productivité : Belgique, Allemagne, France et Pays-Bas, 1996-2007, *Working Paper 18-10*, Federaal Planbureau, oktober 2010.
- Biatour, B. en C. Kegels, 2010, L'évolution des coûts unitaires du travail en Belgique de 1996 à 2008, *Working Paper 14-2010*, Federaal Planbureau, mei 2010.
- Bogaert, H., 2012, La loi relative à la promotion de l'emploi et la sauvegarde préventive de la compétitivité : bilan et perspectives, *Reflets et Perspectives de la vie économique*, Tome LI, n° 1, 2012.
- Conseil Supérieur des Finances, 2012, Rapport annuel du Comité d'étude sur le vieillissement, oktober 2012.

- Cornille, D en J. Langohr, 2011, Le secteur de la distribution et son impact sur les prix dans la zone euro, NBB Economisch Tijdschrift, december 2011.
- De Grauwe, P., 2011, The European Central Bank: Lender of Last Resort in the Government Bond Markets, CESifo, WP No.3569, September 2011.
- De Ketelbutter, B., 2009, Marktaandeelen, concurrentievermogen en de lopende rekening, Working Paper 06-2009, Federaal Planbureau, mei 2009.
- Dumont, M., 2012, Impact des subventions et des incitations fiscales sur la recherche et le développement des entreprises en Belgique (2001-2009), Working Paper 08-12, Federaal Planbureau, juni 2012.
- Eggertsson, G. en P. Krugman, 2011, Debt, Deleveraging and the liquidity trap: A Fisher-Minsky-Koo Approach.
- European Central Bank, 2011, Structural features of distributive trades and their impacts on prices in the euro area, Monthly Bulletin, 81-98, October 2011.
- European Commission (DG ECFIN) and Economic Policy Committee (AWG), 2012, The 2012 Ageing Report, Economic and Budgetary projections for the 27 EU Member States (2010-2060), *European Economy*, 2/2012.
- European Commission, 2012, Belgian tax system : brief overview, Direction générale Economie et Finance, Contribution de la Commission au dialogue fiscal du Comité de Politique Economique, Bruxelles, october 2012.
- Gagné, R. en A. Haarman, 2011, Les infrastructures publiques au Quebec : évolution des investissements et impact sur la croissance de la productivité, Centre sur la productivité et la prospérité, HEC Montréal, Canada.
- Gusbin, D., B. Hoornaert, I. Mayeres, M. Vandresse en M. Vanhulsel, 2012, Impact sur l'environnement de l'évolution de la demande de transport à l'horizon 2030, Working Paper 11-12, Federaal Planbureau, september 2012.
- Hertveldt, B. en B. Michel, 2012, "Offshoring and the Skill Structure of Labour Demand in Belgium", Working Paper 7-12, Federaal Planbureau, juli 2012.
- Hoge Raad voor Financiën, 2012, Advies – Begrotingstraject voor het Stabilitetsprogramma 2012-2015, Afdeling financieringsbehoeften van de overheid, maart 2012.
- International Monetary Fund, 2012, Euro Area Policies: 2012 Article IV Consultation – Selected Issues Paper, July 2012.
- Kegels, C., 2009, Alternative assessment of Belgian Competitiveness, Working Paper 09-2009, Federaal Planbureau, september 2009.
- Koo, R. C., 2011, The world in balance sheet recession: causes, cure and politics, Real-world economics review, issue n° 58.

- Orlandi, F. en R. Raciborski, 2012, Determinants of TFP (trend) growth, Commission européenne, DG ECFIN, juni 2012.
- Masure, L., 2012, La loi du 26 juillet 1996 relative à la promotion de l'emploi et la sauvegarde préventive de la compétitivité : quelques éléments réflexion sur la « norme salariale », Working Paper 02-2012, Federaal Planbureau, januari 2012.
- Matte, M. en B. K. Michel, 2010, La part de marché à l'exportation de la Belgique 1993-2008 changements structurels et compétitivité, Working Paper 06-2010, Federaal Planbureau, maart 2010.
- Navaretti, G., M. Bugamelli, F. Schivardi, C. Altomonte, D. Horgos en D. Maggioni, 2011, The global operations of European firms, Bruegel Blueprint 12.
- Prijzenobservatorium, 2012, Analyse van de prijzen – Tweede kwartaalverslag 2012, Instituut voor de Nationale Rekeningen.
- Partenaires sociaux français, 2011, Approche de la compétitivité française, Parijs, juni 2011.
- Pisu, M., P. Hoeller and I. Joumard, 2012, Options for Benchmarking Infrastructure Performance, OECD Economics Department Working Papers, No. 956, OECD France.
- Robert, B. en L. Dresse, 2005, De industrie in België : vroegere ontwikkelingen en toekomstige uitdagingen, Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België, september 2005.
- Rubini, L., K. Desmet, F. Piguillem en A. Crespo, 2012, Breaking down the barriers to firm growth in Euorpe: the fourth EFIGE policy report Bruegel Blueprint 18.
- Secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, 2011, Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor loonkostenontwikkeling, Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, 2011-1200, 8 november 2011.
- Sleuwaegen L., en C. Peeters, 2012, Belgium in the new global economy: export and international sourcing, étude commanditée par la FEB-VBO et Deloitte Belgium, august 2012.
- Spinnewyn H. en M. Dumont, 2012, Fragiliteit van de financiële structuur van de niet-financiële ondernemingen in de marktsector in België in 2007 en 2010, Working Paper 10-12, juli 2012.
- Van der Linden, J., 2012, Consumptieprijzen in België en de buurlanden - Aandachtspunten voor het beleid, rapport van het Federaal Planbureau voor de minister van Economie.
- Yeaple, S. en S. Golup, 2007, International Productivity differences, infrastructure, and Comparative advantages, *Revue of international economics*, 15(2), pp. 223-242.

Bijlagen

Bijlage 1 "Sociale zekerheidsbijdrageverminderingen en herfinancieringsmaatregelen: gezamenlijk rapport FPB-NBB": conclusies (uittreksels)

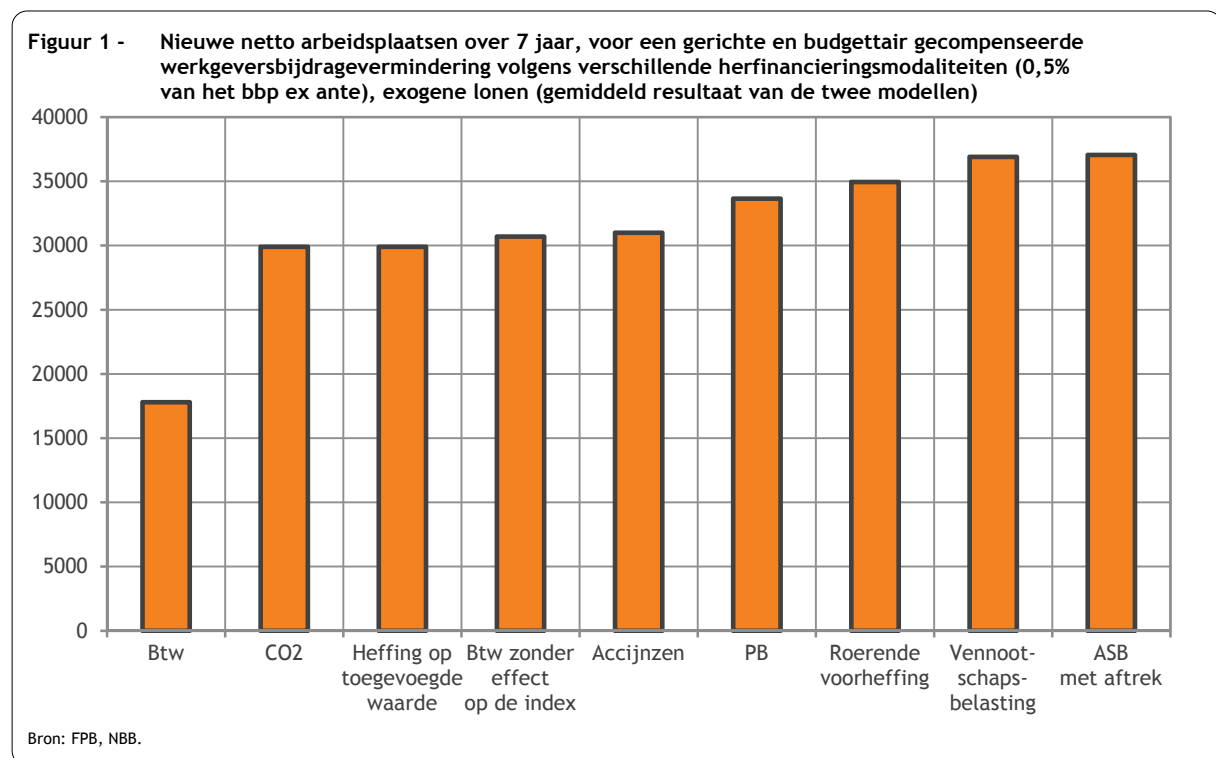
Met behulp van hun respectievelijke macro-econometrische modellen hebben de NBB en het FPB de effecten onderzocht van een wijziging in de financiering van de sociale uitkeringen. Hun macro-economisch karakter maakt het mogelijk de impact te onderzoeken van de mogelijke maatregelen op de werkgelegenheid, de economische groei, de concurrentiekracht en de overheidsfinanciën. Die twee modellen verschillen qua concept en theoretische basis. De resultaten die eruit voortvloeien, zijn bijgevolg ook verschillend, maar toch zijn er convergerende vaststellingen. De uitgevoerde simulaties bestonden enerzijds in een algemene of gerichte vermindering van de werkgeversbijdragen en de werknemersbijdragen, en anderzijds, ter compensatie, in de verhoging van een aantal heffingen. Het gaat om de btw (met of zonder neutralisatie van de mechanische impact van de stijging van de tarieven op de loonindexering), de accijnzen, een belasting op de CO₂-uitstoot, een ASB of algemene sociale bijdrage met een aftrek aan de basis van 13.000 euro, een bijdrage op de toegevoegde waarde, de personenbelasting, de vennootschapsbelasting en de roerende voorheffing. De ingevoerde schok bedraagt 0,5% van het bbp of ongeveer 1,8 miljard euro in 2010. De netto ontvangsten ex ante van een 'indexsprong' echter, een herfinancieringsmaatregel die eveneens in deze studie wordt onderzocht, worden geraamd op ongeveer 2,9 miljard euro. Door de omvang van de eerste schok zijn de resultaten van deze simulatie niet onmiddellijk vergelijkbaar met die van de andere herfinancieringsmaatregelen. De resultaten van dit scenario worden bijgevolg in een aparte paragraaf behandeld. Aangezien het hier gaat om een structurele wijziging van het financieringssysteem zal men zich in de conclusies toespitsen op de middellangetermijnresultaten van deze modellen, d.w.z. 7 jaar nadat de hervorming werd doorgevoerd.

Een andere financieringswijze van de Sociale Zekerheid als krachtlijn van een beleid ter verhoging van de werkgelegenheidsgraad

Elke vermindering van de werkgeversbijdragen verlaagt de loonkosten van de ondernemingen en werkt de substitutie van kapitaal door arbeid in de hand. Uit de meeste studies ter zake blijkt dat de op lage lonen gerichte werkgeversbijdrageverminderingen efficiënter zijn voor jobcreatie dan de algemene werkgeversbijdrageverminderingen. Dat is ook het geval voor deze studie. Men mag echter niet vergeten dat dit resultaat werd verkregen door de aannahme van bijkomende hypothesen in het kader van een gerichte verlaging, hetzij wat de substitutie-effecten tussen laagbetaalde en hoogbetaalde werknemers betreft, hetzij op het vlak van een verschillende elasticiteit van de arbeidsvraag tussen die twee groepen van werknemers. Om de impact van de budgettaire compenserende maatregelen op de werkgelegenheid te onderzoeken, hebben we in de volgende figuur het netto-effect op de werkgelegenheid berekend van een gerichte bijdragevermindering die gecompenseerd wordt door verschillende herfinancieringsmaatregelen. De hier gehanteerde sterke hypothese is die van een simulatie waarin de brutolonen vóór indexering ongewijzigd blijven ten opzichte van hun evolutie in een basissimulatie. Dit veronderstelt dat de mogelijke effecten van de

jobcreatie en de gewijzigde verplichte heffingen op de loonstijging geneutraliseerd kunnen worden, bijvoorbeeld via maatregelen om het arbeidsaanbod te stimuleren of via een gedragswijziging in de paritaire conventies.

Men stelt vast dat de effecten van een gerichte en budgettair gecompenseerde bijdragevermindering op de werkgelegenheid vrij vergelijkbaar zijn naargelang de herfinancieringsmodaliteiten: ongeveer 30.000 gecreëerde netto arbeidsplaatsen voor een operatie die betrekking heeft op 0,5% van het bbp ex ante. Enkel de financiering via btw (zonder neutralisatie van de mechanische impact van de verhoging van de tarieven op de loonindexering) geeft veel geringere resultaten in termen van werkgelegenheid. De roerende voorheffing, de vennootschapsbelasting of de ASB zijn iets gunstiger voor de netto jobcreatie. Er zij evenwel genoteerd dat een verhoging van de vennootschapsbelasting of de roerende voorheffing problemen kan veroorzaken wat betreft de delocalisatie of herallocatie van de aanslagbasis die niet door de modellen worden geëvalueerd en minstens een coördinatie op Europees niveau vergen.

Een andere financieringswijze van de Sociale Zekerheid als krachtlijn van een beleid ter ondersteuning van de concurrentiekracht van de ondernemingen

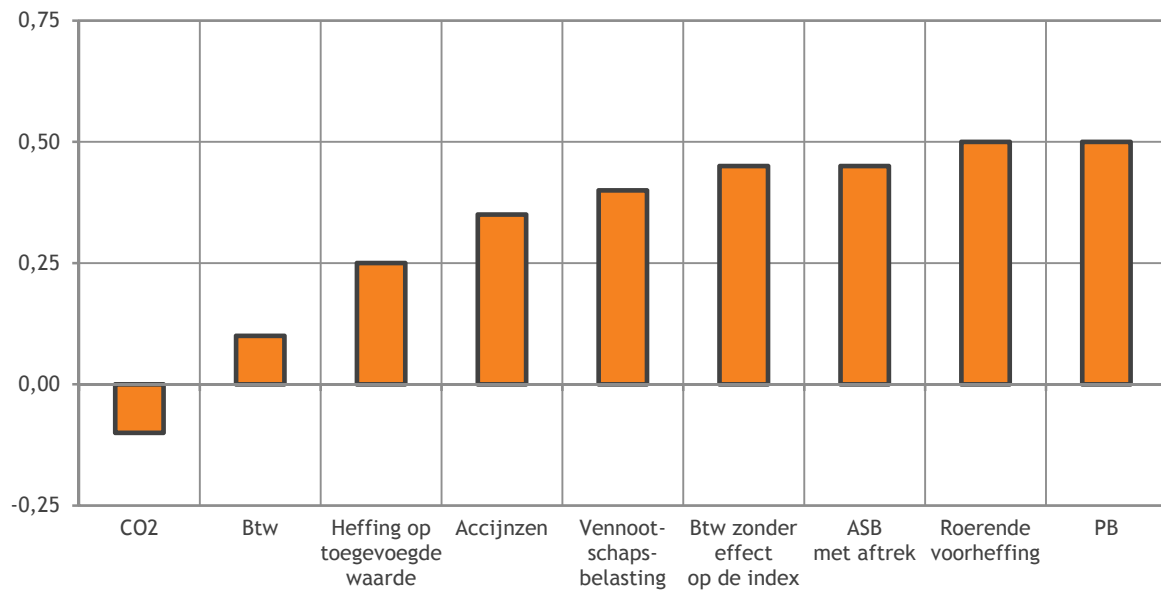
Een ander aspect van de studie heeft betrekking op de analyse van de financieringswijzen van de sociale zekerheid die de concurrentiekracht ten goede zouden kunnen komen. De ondernemingen die op de Belgische of internationale markt concurreren met buitenlandse ondernemingen worden geconfronteerd met problemen inzake concurrentiekracht die interageren met de voorzieningen die eigen zijn aan ons sociaal model. De impact op de loonkosten van de wijze waarop het loonoverleg gebeurt en van de financiering van de sociale uitkeringen vertoont macro-economische aspecten die moeten worden beheerd en waarvoor in het verleden regeringsinterventies nodig waren. Die

interventies bestonden in werkgeversbijdrageverminderingen, hetzij op algemene wijze (structurele verlaging), hetzij specifiek gericht (lage lonen, jonge werknemers en oudere werknemers) of de maatregel van vrijstelling van doorstorten van de bedrijfsvoorheffing voor de werkgever, ofwel op algemene wijze, ofwel specifiek gericht (voorheffing van onderzoekers, ploegen- en nachtwerk). Wat de macro-economische effecten betreft, hebben die verschillende maatregelen ongeveer dezelfde kenmerken aangezien zij allemaal een invloed hebben op de loonkosten van de ondernemingen (die de centrale indicator zijn van de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen). Naast het feit dat zij de substitutie van kapitaal door arbeid bevorderen, maken die maatregelen het voor de ondernemingen ook mogelijk hun producten en diensten op de internationale markten aan te bieden tegen meer concurrentiële prijzen. Indien de herfinancieringsmaatregelen de ondernemingen ertoe aanzetten hun uitvoerprijzen te verhogen, zal de betere prijscompetitiviteit tenminste gedeeltelijk worden tenietgedaan wanneer de twee types van maatregelen worden gecombineerd.

De resultaten van deze studie tonen dat de algemene werkgeversbijdrageverminderingen vergelijkbare macro-economische effecten op de uitvoer hebben als de op de lage lonen gerichte werkgeversbijdrageverminderingen. Het feit dat de maatregelen gericht zijn op de lage lonen houdt natuurlijk een voordeel in voor bepaalde sectoren met relatief meer laaggeschoolde werknemers (met name de horeca en het wegvervoer, alsook de sectoren van de consumptiegoederen en de overige marktdiensten). Dit deel van de studie zal bijgevolg toegespitst zijn op de gevolgen van de combinatie van een (niet-gerichte) algemene verlaging van de werkgeversbijdragen met verschillende herfinancieringsmaatregelen zoals hierboven vermeld.

Om de effecten op het concurrentievermogen van de ondernemingen te meten, onderzoekt de onderstaande figuur de impact op de uitvoer van een algemene werkgeversbijdragevermindering die geherfinancierd wordt via een reeks directe en indirecte belastingverhogingen. Links op de figuur bevinden zich de compenserende maatregelen die het meest bijdragen tot de verbetering van het concurrentievermogen van de ondernemingen die voortvloeit uit de bijdrageverminderingen. Het zijn de maatregelen die rechtstreeks (CO₂, heffing op de toegevoegde waarde, vennootschapsbelasting) of onrechtstreeks, via de impact van de stijging van de binnenlandse prijzen op de lonen (btw, accijnzen), druk uitoefenen op de uitvoerprijzen en die bijgevolg de uitvoerprestatie van de Belgische ondernemingen verslechteren. De herfinancieringsmaatregelen rechts op de figuur (personenbelasting, roerende voorheffing, ASB met aftrek en btw zonder effect op de index) hebben weinig of geen invloed op de manier waarop de prijzen van de ondernemingen worden vastgesteld en houden de verbeterde concurrentiekracht die voortvloeit uit de bijdrageverminderingen bijna volledig intact.

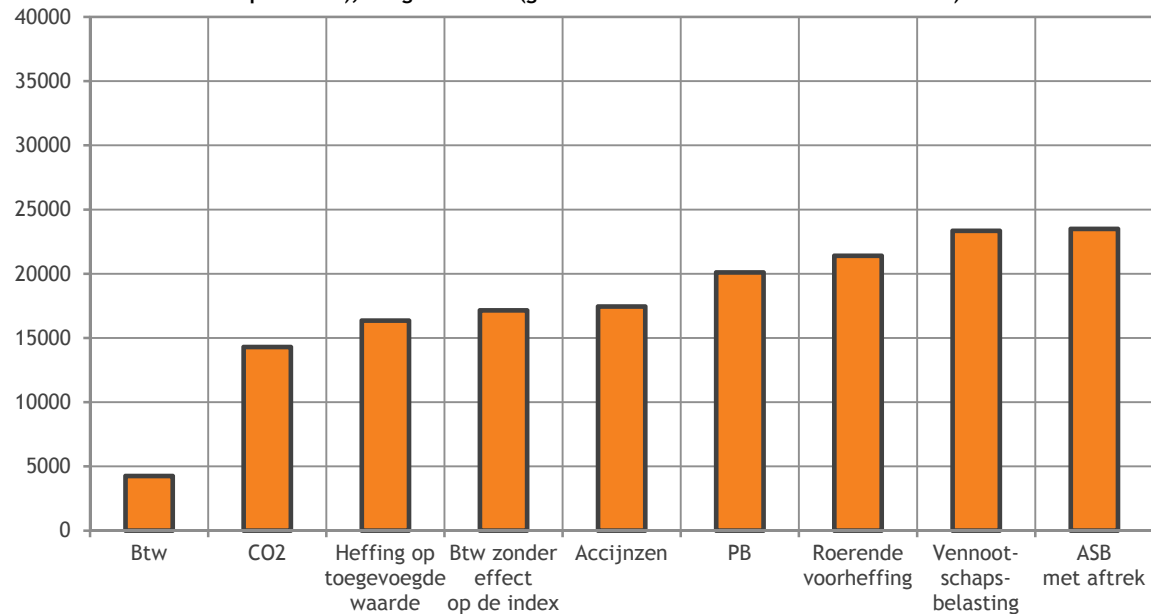
Figuur 2 - Procentuele schommeling van de uitvoer over 7 jaar, voor een niet-gerichte en budgettair gecompenseerde werkgeversbijdragevermindering volgens verschillende herfinancieringsmodaliteiten (0,5% van het bbp ex ante), exogene lonen (gemiddeld resultaat van de twee modellen)

Bron: FPB, NBB.

Net zoals het vorige deel van deze studie, zal ook dit deel aandacht besteden aan de effecten op de werkgelegenheid van een algemene bijdragevermindering in combinatie met een reeks herfinancieringsmaatregelen. Zoals blijkt uit de onderstaande figuur zijn de effecten op de werkgelegenheid systematisch kleiner wanneer men rekening houdt met een combinatie met een algemene verlaging dan met een op de lagelooncomponent gerichte verlaging. De klassering van de onderzochte maatregelen blijft evenwel exact dezelfde. Sommige compenserende maatregelen, zoals de btw-verhoging, moeten worden vermeden terwijl andere, zoals de roerende voorheffing, de vennootschapsbelasting of de ASB, voordeliger zijn.

Figuur 3 - Nieuwe netto arbeidsplaatsen over 7 jaar, voor een gerichte en budgettair gecompenseerde werkgeversbijdragevermindering volgens verschillende herfinancieringsmodaliteiten (0,5% van het bbp ex ante), exogene lonen (gemiddeld resultaat van de twee modellen)

Bron: FPB, NBB.

Het feit dat de lonen niet reageren op de diverse maatregelen bepaalt in belangrijke mate de weerslag van die maatregelen. Wanneer de lonen opnieuw onderhandeld kunnen worden, wat zeer waarschijnlijk is binnen een relatief lange tijdsspanne zoals hier, dalen de positieve effecten van de werkgeversbijdragevermindering op de werkgelegenheid met een derde tot de helft, terwijl het verlies aan arbeidsplaatsen als gevolg van bv. de verhoging van de personenbelasting verdubbeld is.

Conclusie

Een operatie die betrekking heeft op 0,5% van het bbp en de aanname van een sterke simulatiehypothese waarin de brutolonen vóór indexering ongewijzigd blijven ten opzichte van hun evolutie in een basissimulatie, zouden het mogelijk maken ongeveer 30.000 netto arbeidsplaatsen te creëren over 7 jaar, wat overeenstemt met een verhoging van de werkgelegenheidsgraad van de 20-64-jarigen met 0,7%. Niettemin, met uitzondering van de btw, behalve indien de mechanische impact van de verhoging van de tarieven wordt geneutraliseerd op het niveau van de loonindexering, zullen de verschillen tussen de herfinancieringsmodaliteiten niet zeer groot zijn, hoewel de keuze tussen die financieringsmodaliteiten afhangt van bijkomende specifieke criteria die in deze studie niet expliciet aan bod komen: inkomensverdeling, milieu, stabiliteit van de heffingen op lange termijn, delocalisatie of reallocatie van de aanslagbasis. Het hanteren van een hypothese inzake vrije loononderhandeling zou echter de positieve effecten fors doen afnemen. Bovendien is actie op het vlak van het arbeidsaanbod noodzakelijk (aansporing, vorming, loonbeleid), in het bijzonder opdat de stijging van de werkgelegenheid als gevolg van de tax shifting-operatie niet zou leiden tot een stijging van de lonen en aldus het eindeffect op de werkgelegenheid zou verminderen. De impact van de herfinancieringsmaatregelen op het arbeidsaanbod kon echter met de modellen niet worden geëvalueerd; daarvoor zijn meer ad hoc-methodes nodig.

Bijlage 2 Overheidsmaatregelen ten gunste van de ondernemingen in 2010

In miljoen euro

Maatregelen ter vermindering van de arbeidskosten

Socialebijdrageverminderingen	
- Algemene vermindering	4.052
- Gerichte verminderingen	1.498
Loonsubsidies	
- via de sociale zekerheid	2.390
<i>Activa</i>	362
<i>Dienstencheques</i>	1.231
<i>Jongerenbonus</i>	45
<i>Sociale Maribel</i>	752
- via de loonmassa van de ondernemingen	2.379
<i>Alternatieve financiering Sociale Maribel</i>	73
<i>Algemeen</i>	881
<i>Overuren -werkgevers</i>	48
<i>Specifieke bedrijfstakken</i>	101
<i>Nacht- en ploegenarbeid</i>	909
<i>Wetenschappelijke vorsers</i>	367

Maatregelen ter vermindering van de kapitaalkosten

Fiscale uitgaven inzake vennootschapsbelasting	942
Fiscale uitgaven inzake PB (Zelfstandigen)	54
Exploitatiesubsidies	
- die de interest van de niet-overheidsondernemingen verminderen	65
- prijssubsidies van niet-overheidsondernemingen	1
- overige exploitatiesubsidies van niet-overheidsondernemingen	294
Kapitaaloverdrachten aan ondernemingen en financiële instellingen	
- investeringssteun van privé-ondernemingen	607
- overige kapitaaloverdrachten aan privé-ondernemingen	64
- overige kapitaaloverdrachten aan kredietinstellingen	146
- overige kapitaaloverdrachten aan verzekeringsmaatschappijen	26

Bijlage 3 De analyses van de microgegevens

Tot voor kort was het heel moeilijk om het concurrentievermogen te analyseren op basis van ondernemingsgegevens want er was vrijwel geen enkele internationale databank op dat desaggregatieniveau. Tijdens de voorbije jaren echter hebben verschillende projecten zich toegelegd op de ontwikkeling van dergelijke databanken. Dat is het geval voor het EFIGE-project (European firms in a global economy) dat de gegevens verzamelt van ongeveer 15.000 bedrijven in zeven Europese landen (Oostenrijk, Frankrijk, Duitsland, Italië, Spanje, Hongarije en het Verenigd Koninkrijk) of voor het CompNet-model (Competitvity Network), dat bestaat uit de centrale banken van de landen van de eurozone onder bescherming van de Europese Centrale Bank om een ondernemingsdatabank samen te stellen. De motivering van die verschillende projecten is dezelfde: de aanbevelingen inzake het economisch beleid verfijnen door rekening te houden met de heterogeniteit van de ondernemingen in een gegeven land.

Op Belgisch niveau heeft de Nationale Bank van België, in samenwerking met universitaire departementen, in 2010 een grootschalig project gelanceerd met betrekking tot de gegevensanalyse van de exportondernemingen. In 2012 heeft het Verbond van Belgische Ondernemingen, in samenwerking met Deloitte-Belgium, bij de Vlerick Management School en de Solvay Brussels School of Economics and Management een studie over datzelfde thema besteld.

De belangrijkste vaststellingen van die eerste internationale analyses⁵⁰ worden hieronder omgesomd.

- Het concurrentievermogen van een land evalueren gebeurt op basis van de samenvoeging van informatie op ondernemingsniveau. Het is essentieel niet enkel rekening te houden met het gemiddelde, maar ook met de versnippering van die gegevens rond het gemiddelde. De algemeen vastgestelde verdeling is inderdaad geen normale verdeling maar eerder een verdeling van het Pareto-type: in plaats van dat er veel ondernemingen zich situeren rond het gemiddeld performantieniveau (in termen van werkgelegenheid, omzet, toegevoegde waarde per werknemer, TFP, lonen) met weinig zeer slechte of zeer goede bedrijven die symmetrisch rond dat gemiddelde zijn verspreid, heerst er in werkelijkheid een sterke heterogeniteit met heel wat ondernemingen die onder het gemiddelde scoren, maar ook een zeker (kleiner) aantal ondernemingen die veel hoger dan het gemiddelde scoren.
- Ondernemingen met dezelfde kenmerken neigen naar eenzelfde houding ten aanzien van de internationale concurrentie, ongeacht het land waar ze gevestigd zijn.
- Er bestaat een sterke correlatie tussen de internationalisering van de ondernemingen en hun prestaties. Een exportbedrijf heeft de neiging winstgevender, productiever en innovatiever te zijn en omgekeerd.
- In alle landen is een groot deel van de uitvoer toe te schrijven aan een relatief klein deel van grote competitieve ondernemingen aangezien er een minimale prestatiedrempel bestaat om te kunnen exporteren (cut-off performance). De uitvoer en de buitenlandse directe investeringen leiden tot vaste kosten die bepalend zijn voor die drempels. Daarom zijn die activiteiten gekoppeld aan een beperkt aantal echt globale ondernemingen.

⁵⁰ Altomonte et al (2011), Rubini et al. (20012), Altomonte et al. (2012), Navaretti et al. (2011).

- De TFP op het ondernemingsniveau wordt duidelijk als cruciaal beschouwd voor de groei en de uitvoer. Handel en innovatie zijn niet onafhankelijk maar interageren. Een vermindering van de handelsbeperkingen kan de innovatie bevorderen omdat ondernemingen daardoor in staat zijn te groeien, waardoor ze makkelijker de vaste kosten voor O&O kunnen dragen. Zo ook kan een verlaging van de O&O-kosten de uitvoer stimuleren want de innoverende ondernemingen hebben makkelijker toegang tot de buitenlandse markten ongeacht hun prestaties in termen van productiekosten. Op basis van de ondernemingsgegevens werd geraamd wat de impact is op de groei van de ondernemingen en hun opsplitsing naar grootte wanneer drie types van beperkingen met één procent worden verminderd (innovatiekosten, handelskosten en belastingen). In vrijwel alle bestudeerde landen heeft de verlaging van de innovatiekosten een grotere impact dan de verlaging van de handelskosten.
- De verhoging van de TFP is fundamenteel afhankelijk van het vermogen van de arbeidsmarkt tot een herallocatie van de middelen tussen bedrijven, van de minst naar de meest performante. Het gebruik van de bedrijfsgegevens laat toe de verhoging van de TFP op te splitsen in verschillende componenten: 1) de groei van de TFP van de ondernemingen bij gelijkblijvend marktaandeel ('within' effect), 2) de toename van het marktaandeel bij gelijkblijvende productiviteit ('between' effect) en 3) de interactie tussen die twee effecten of kruiselings effect van de groei van de TFP en het marktaandeel. In de landen of de bedrijfstakken waar het 'between' effect groter is dan het 'within' effect, zou de TFP sneller toenemen. Een herallocatie van de middelen, en in het bijzonder de factor arbeid, tussen de ondernemingen is dus van cruciaal belang.
- Het is van belang dat ondernemingen kunnen groeien en alle kenmerken kunnen verwerven die bijzonder gunstig zijn voor de groei van de TFP. De ondernemingen die de minimale productiviteitsdrempel kunnen overschrijden om op exportgebied competitief te zijn, vertonen dezelfde combinatie van kenmerken: zij zijn aanvankelijk vrij klein (34 werknemers tegenover een steekproefgemiddelde van 126 werknemers) maar zijn kapitaalkrchtig, actief inzake O&O, verlonen hun personeel op basis van de prestaties, stellen proportioneel meer geschoolde mensen te werk, worden meestal niet geleid door de stichtende familie en zijn niet afhankelijk van bankkredieten.

De belangrijkste lering die we kunnen trekken uit de studies over de gegevens van de Belgische ondernemingen⁵¹ gaat in dezelfde richting als de conclusies van de internationale studies. Ze kunnen als volgt worden samengevat:

- Wat de evolutie van de uitvoer betreft, speelt de intensieve marge (gemiddeld per onderneming uitgevoerd bedrag) meer een rol op korte termijn (jaarlijkse groei van de uitvoer in waarde van 1999 tot 2005), terwijl op lange termijn (vergelijking 1998 en 2005) de extensieve marge (aantal exportbedrijven) een rol speelt.
- Wat de productspecialisatie van de Belgische exporteurs betreft, stelt men een onderspecialisatie vast in producten die als progressief worden beschouwd, zoals machines en uitrustingen, elektrische en elektronische toestellen, en een overspecialisatie in producten die als minder

⁵¹ Abraham en Van Hove (2010), Bernard, Van Beveren en Vandenbussche (2010), Baugnet et al. (2010), Robert en Dresse (2005), Sleuwaegen en Peeters (2012).

progressief worden beschouwd (in de studie 'regressief' genoemd), zoals transportvoertuigen, plastic in primaire vorm, staal, scheikundige producten, diamanten en overige basisproducten.

- Voor de producten van de verwerkende nijverheid is de Belgische uitvoer toegespitst op de grotere en meer nabije landen. Bovendien exporteren de Belgische ondernemingen een groter productgamma naar de rijke en naburige landen.
- De Belgische uitvoer gebeurt door een beperkt aantal meestal grote ondernemingen. 10 procent van de Belgische exportondernemingen vertegenwoordigen 84 procent van de goederenuitvoer in 2010. De uitvoergroei van de grote ondernemingen moet vooral worden toegeschreven aan de bestaande ondernemingen, terwijl de uitvoergroei van de KMO's meer gebeurt door nieuwe uitvoerondernemingen.

Het Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut.

Het FPB voert beleidsrelevant onderzoek uit op economisch, sociaaleconomisch vlak en op het vlak van leefmilieu. Hiertoe verzamelt en analyseert het FPB gegevens, onderzoekt het aanneembare toekomstscenario's, identificeert het alternatieven, beoordeelt het de gevolgen van beleidsbeslissingen en formuleert het voorstellen.

Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen. Het FPB zorgt voor een ruime verspreiding van zijn werkzaamheden. De resultaten van zijn onderzoek worden ter kennis gebracht van de gemeenschap en dragen zo bij tot het democratisch debat.

Het Federaal Planbureau is EMAS en Ecodynamische Onderneming (drie sterren) gecertificeerd voor zijn milieubeheer.

url: <http://www.plan.be>

e-mail: contact@plan.be

De publicaties van het Federaal Planbureau

Met het oog op informatieverstrekking en transparantie publiceert het Federaal Planbureau (FPB) regelmatig de methoden en resultaten van zijn werkzaamheden. De publicaties van het FPB zijn georganiseerd in 3 reeksen: de Vooruitzichten, de Working Papers en de Planning Papers. Het FPB publiceert eveneens rapporten, een Engelstalig kwartaalverslag en occasioneel ook boeken. Bepaalde publicaties zijn het resultaat van een samenwerking met andere instellingen.

Alle publicaties van het Federaal Planbureau zijn beschikbaar op www.plan.be

Reeksen

Vooruitzichten

Een van de belangrijkste opdrachten van het Federaal Planbureau (FPB) bestaat erin de beleidsmakers te helpen anticiperen op de toekomstige evolutie van de Belgische economie.

Onder de verantwoordelijkheid van het INR maakt het FPB aldus twee keer per jaar, in februari en september, kortetermijnvoorzichten voor de Belgische economie - de *Economische begroting* - met het oog op, zoals de naam aangeeft, de opmaak en de controle van de Rijksbegroting. Op verzoek van de sociale partners publiceert het FPB in mei de *Economische middellangetermijnvoorzichten* in een internationale context. In het verlengde daarvan worden, in samenwerking met regionale instellingen, de *Regionale economische vooruitzichten* opgesteld. De *Nime Outlook* beschrijft één keer per jaar middellangetermijnvoorzichten voor de wereldeconomie. Het FPB publiceert om de drie jaar

Langetermijnenergievooruitzichten voor België. Ook om de drie jaar stelt het, in samenwerking met de FOD Mobiliteit en Vervoer, *Langetermijnvooruitzichten voor transport in België* op. Tot slot maakt het FPB jaarlijks in samenwerking met de ADSEI *Bevolkingsvooruitzichten op lange termijn.*

Working Papers

De Working Papers presenteren de resultaten van lopend onderzoek in de studiedomeinen van het FPB. Ze worden gepubliceerd om bij te dragen aan de verspreiding van kennis over hoofdzakelijk economische fenomenen en om het inhoudelijk debat te stimuleren. Bovendien leveren ze een conceptuele en empirische basis voor de besluitvorming. Ze zijn vaak technisch van aard en gericht op een publiek van specialisten.

Planning Papers

De Planning Papers presenteren afgeronde studies over thema's van algemene strekking. Ze zijn niet specifiek gericht op een gespecialiseerd publiek en beschikbaar in het Nederlands en het Frans.

Overige publicaties

Rapporten

De rapporten beschrijven de resultaten van werkzaamheden die voortvloeien uit wettelijke opdrachten of als antwoord op specifieke vragen van de overheid, de regering of de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

Boeken

Het FPB publiceert occasioneel studies in boekvorm.

Short Term Update

De Short Term Update (STU) is een Engelstalig kwartaalverslag dat een actueel overzicht biedt van de Belgische economie. Op basis van tientallen indicatoren levert de STU ofwel een follow-up van de conjunctuur, of een analyse van de structurele evolutie van de economie. Bovendien gaat elke STU dieper in op een bepaalde studie van het FPB die verband houdt met de economische actualiteit. Ten slotte geeft dit verslag een overzicht van het lopend onderzoek binnen het FPB en van de belangrijkste beslissingen van de Belgische regeringen die de economische situatie kunnen beïnvloeden.

Federaal Planbureau
instelling van openbaar nut

Kunstlaan 47-49
B-1000 Brussel
tel.: +32-2-5077311
fax: +32-2-5077373
e-mail: contact@plan.be
<http://www.plan.be>